

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1974

A TARTALOMBÓL:

HERNÁDI GYULA:
ANTI-DÁNIKEN

BODNÁR GYÖRGY:
INTEGRÁLT ÚTIRAJZOK

KUCZKA PÉTER:
HERNÁDI ÉS A FANTI

•
FEKETE SÁNDOR:
A HALHATATLANSÁG
ISKOLÁJA

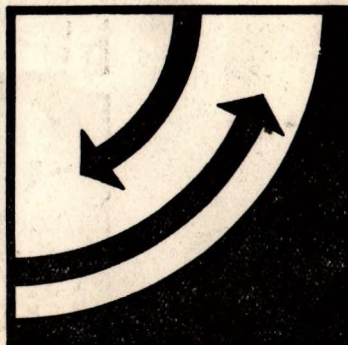
KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL:
A BLACK PANTHERS
GITÁREGYÜTTES

•
DOMOKOS JÁNOS:
KRLEZA MAGYARORSZAGON

GYERGYAI ALBERT:
KARDOS LÁSZLÓ

LANTOS FERENC:
TERMÉSZET—LÁTÁS—
ALKOTÁS

•
WEÖRES SÁNDOR
MŰFORDÍTÁSAI:
MAI SVÉD KÖLTŐK

1

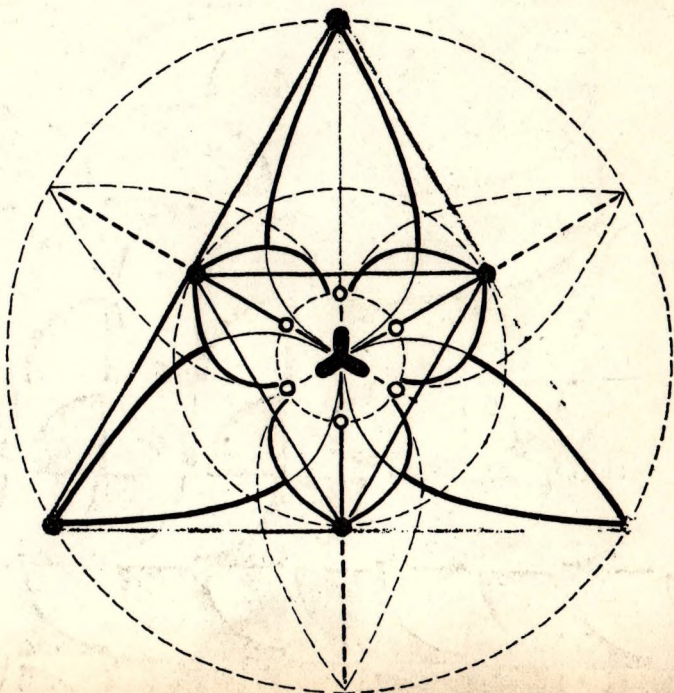
6,— Ft

SZAMUNK SZERZŐI:

BELLYEI LÁSZLÓ
BODNAR GYÖRGY
BOTÁR ATTILA
CZERE BÉLA
CSANYI LÁSZLÓ
DOMOKOS JÁNOS
EKELOF, GUNNAR
FEKETE SANDOR
FORSSELL, LARS
FUTAKY HAJNA
GYERGYAI ALBERT
HALLAMA ERZSEBET
HERNADI GYULA
KALASZ MARTON
KEREK IMRE
KISS DENES
KOLOZSVARI
GRANDPIERRE EMIL
KUCZKA PÉTER
LANTOS FERENC
MAJOROS JÓZSEF
MARTINSON, HARRY
MELIORISZ BÉLA
PÁLINKÁS GYÖRGY
POMOGATS BÉLA
SETTERLIND, BO
SZAPUDI ANDRÁS
TAXNER ERNŐ
TOLDALAGI PÁL
TRANSTRÖMER, TOMAS
VENNBERG, KARL
VIDOR MIKLÓS
WEÖRES SANDOR

KÉPEK:

LANTOS FERENC

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XVII. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM

1974. JANUÁR

TARTALOM

HERNÁDI GYULA: Anti-Däniken (elbeszélés)	3
KUCZKA PÉTER: Hernádi és a fanti	12
BODNÁR GYÖRGY: Integrált útirajzok (<i>Kommentár Hernádi Gyula: Anti-Däniken című novellájához</i>)	14
KALÁSZ MÁRTON versei: Régi katonák emléke, Kigyó a falban	17
KERÉK IMRE versei: Radnóti, Szabadság	18
MELIORISZ BÉLA versei: Árnyék szalad, Meztelenül, Készülődések ideje	20
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: A Black Panthers gitáregyüttes (elbeszélés)	21
TOLDALAGI PÁL versei: Halálra készülés, Kijelölt utak, Rejtett világ	45
BOTÁR ATTILA versei: Kültelki Golgotha, Zöld hazánk, fekete hazánk	47
PÁLINKÁS GYÖRGY versei: Ennek a napnak is vége, Már semmink	48
LANTOS FERENC: Természet-Látás-Alkotás (<i>Egy módszer-tani kísérlet elvi alapjairól</i>)	49
FUTAKY HAJNA: Pécsi színházi esték	53
TAXNER ERNŐ: Színházi levél Budapestről	58
FEKETE SÁNDOR: A halhatatlanság iskolája (<i>Előjáték a Tar-tuffe-höz</i>)	64
VIDOR MIKLÓS: A tornácon (vers)	71
SZAPUDI ANDRÁS: Nem vagy te hős (vers)	72

GYERGYAI ALBERT: Kardos Lászlóról	- - - - -	73
DOMOKOS JÁNOS: Krleža Magyarországon	- - - - -	77

*

MAI SVÉD KÖLTŐK

HARRY MARTINSON: Hambó	- - - - -	80
GUNNAR EKELOF: Jarrama	- - - - -	80
KARL VENNBERG: Paul Celan emlékére	- - - - -	81
BO SETTERLIND: Zsibvásár	- - - - -	82
LARS FORSELL: Ráolvasás	- - - - -	83
TOMAS TRANSTRÖMER: Vihar	- - - - -	83

(Weöres Sándor fordításai)

*

POMOGÁTS BÉLA: Egy függetlenségi harc története (<i>Ko- lozsvári Grandpierre Emil: Az utolsó hullám</i>)	- - -	84
CZÉRE BÉLA: Vargha Kálmán: Álom, szecesszió, valóság	-	87
KISS DÉNES: Fazekas László: Sziklaösvény	- - - - -	88
MAJOROS JÓZSEF: Hárs László: Fellebbezés ítéletért	- -	89
BELLYEI LÁSZLÓ: Csillagok és szívek (<i>Mai szlovén költők antológiája</i>)	- - - - -	90
CSÁNYI LÁSZLÓ: Tüskés Tibor: Nyár, erdő, kakukk	- - -	92
HALLAMA ERZSÉBET: Három ifjúsági regény (<i>Dániel Anna: Hiányzik Szecső, Gyurkovics Tibor: Üveggyöly, Mészöly Miklós: Fekete gólya</i>)	- - - - -	93
A Jelenkor krónikája	- - - - -	95

K É P E K

Ábrák és rajzok LANTOS FERENC: Természet-Látás-Alkotás c.
kiállításának anyagából

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Elfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi
jelzőszámlára. Evi előfizetési díj 72.— Ft.

73-6305 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Anti-Däniken

ÉLETRAJZ

I.

Rugyer Boskovics 1711-ben született Dubrovnik-ban. Legalábbis ezt az évszámot adta meg születési éveként 1725-ben, amikor szabad diákként beiratkozott a Római Jezsuita Kollégiumba. Matematikát, asztronómiát és teológiát tanult.

1728-ban befejezte a noviciátust és belépett a jezsuita rendbe.

1736-ban tanulmányt közölt a napfoltokról.

1740-ben matematikát tanított a Collégium Romanumon, kinevezték a Vatikán tudományos tanácsadó-jává, csillagvizsgálót építtetett, kiszáritotta a pontini mocsarakat, megjavította a Szent Péter Bazilika kupoláját, megmérte a Róma és Rimini között húzódó délkör hosszát.

Később felfedező utakat tett Európában és Ázsiában, ugyanazon a helyen végzett ásatásokat, ahol Schliemann megtalálta Trója falait.

1760. június 26-án az angol Royal Society tagjává választották. Ez alkalmából hosszú, latin nyelvű költeményt olvasott fel a Nap és a Hold látható jelenségeiről. Kortársai szerint Newton volt a felolvasó, aki Vergilius gyönyörűsége nyelvén szólott.

Találkozott korának legnagyobb tudósaival, és többek között igen érdekes levelezést folytatott Johnsonnal és Voltaire-rel.

1773-ban megkapta a francia állampolgárságot, átvette a Királyi Tengerészeti optikai eszközökkel foglalkozó osztályának vezetését és 1783-ig Párizsban élt.

Lalande szerint ő volt korának legnagyobb tudósa. D'Alambert és Laplace megrémültek gondolatainak merészségétől.

1785-ben visszavonult Bassanóba és összes művei kiadásának szentelte életének hátralévő idejét.

1787-ben halt meg Milánóban.

Csak nemrég kezdték el tanulmányozni műveit, különösen a Bécsben 1758-ban megjelent, „A természetfilozófia alapjai” címűt. Óriási volt a meglepetés. Allan Lindsay Mackaynek – aki a művet a New Scientist 1958. március 6-i számában ismertette – az a véleménye, hogy a huszadik század egy kimagasló szelleméről van szó Boskovics esetében, aki a tizennyolcadik században kényszerült élni és dolgozni.

Úgy tűnik fel, Boskovics nem csak saját korának tudományát haladta meg, de mai ismereteinket is.

Felvázolta az Univerzum egységes elméletét, egy általános rendszert, amely mind a fizikára, kémiára, biológiára, de még a pszichológiára is érvényes. Ebben az elméletben az anyag, az idő, a tér nem végtelen módon osztható, hanem pontokból és magokból áll.

Értekezést írt a fényről, a mágnességről, az elektromosságról, és olyan kémiai jelenségekről, amelyeket csak később fedeztek fel, sőt olyanokról is, amelyek még ma is felfedezésre várnak.

Megtaláljuk nála a kvantumelmélet, a hullámmechanika és a nukleonokból összeálló atom leírását. L. L. Whyte, az ismert tudománytörténész szerint Boskovics legalább kétszáz évvel megelőzte korát, és igazából csak akkor lehet majd megérteni, ha a relativitáselmélet és a kvantumfizika összefüggéseit végérvényesen felismerik, megoldják.

Boskovicsnak Voltaire-hez írott leveleiben sok más, modern gondolat mellett a következőket találjuk:

a maláriának szúnyogok által való terjesztésének felfedezése,
a kaucsuk felhasználhatóságának leírása,
más napok körül keringő bolygók létének feltételezése,
a lelki élet egyetlen szervben való lokalizálhatóságának lehetetlensége,
a Planck által 1900-ban felfedezett kvantumhányados leírása,
a rádióaktivitás leírása,
az általános anyagegyenlet megsejtése, megfogalmazása.

Vajon ez a kivételesen érdekes életmű miért nem hatott erőteljesebben a modern gondolkodásra? Mert a német filozófusok és tudósok, akik az első világháborúig a kutatás hangadói voltak, csak a kontinuus struktúrákkal foglalkoztak, míg Boskovics fogalmai egyértelműen a diszkontinuitás elvében gyökereznek.

(Pauwels-Bergier)

II.

Boskovics életrajzi adatai hitelesek, ugyanakkor meglehetősen hiányosak, kihagyásosak. Kétségtelen, hogy 1785-től 1787-ig Milánó közelében élt, és az is igaz, hogy 1787-ben Milánóban halt meg. Az életrajz tanúsága szerint utolsó két évében kizárólag összes műveinek sajtó alá rendezésével, kiadásával foglalkozott. Ez viszont már nem igaz.

1973 júliusában Milánóban egy aukción kopott, elsárgult kéziratot vásároltam. Nagyon olcsón adták, azt hiszem, a teremben rajtam kívül senki se ismerte az értékét. Boskovics utolsó éveiben írott naplója volt.

Nem volt szándékomban közzétenni a szöveget, de a napjainkban epidémius gyorsasággal terjedő Däniken-jelenség kényszerít, hogy közkinccsá tegyem a zseniális tudós cáfoló felfedezéseit.

Däniken exogén okokra óhajtja visszavezetni az ember, a kultúra születését, kialakulását, Boskovics tanulmányai, tapasztalatai az endogén okok primátusát bizonyítják.

NAPLÓ

1.

1787. február 10.

Beccaria magához hivatott, mosolygott:

– Kedves Boskovics, azt hallom, ön tud egyet s mást az időgépről. Igaz ez?

- Igaz, uram.
- Mondja el, amit tud.
- Kicsit hosszadalmas lenne, uram.
- Csak a lényegét mondja.
- Most rögtön?
- Igen, most rögtön. Négyszemközt akarja?
- Igen, ha lehetne.
- Jó. Maguk menjenek haza, hagyjanak minket magunkra – mondta a teremben tartózkodó udvaroncoknak, hivatalnokoknak, személyzetnek.

Kettesben maradtunk.

- Tehát? – kérdezte és hellyel kínált.

Leültem. Ő állva maradt, később elkezdett előttem fel-alá sétálni a mintás márványpadlón.

- Bonyolult matematikai számítások tartoznak a megoldáshoz.

- Tudja jól, nem értek a matematikához. Próbálja meg érthetően és egyszerűen elmondani. Főleg a gyakorlati megvalósítás lehetőségei érdekelnek.

- Elképzelésemnek az a lényege, hogy van egy emberi eszköz, amellyel végtelen nagy sebességek érhetők el. Ez az eszköz, tulajdonság a fantázia. A képzelet minden idő- és tér-korlátot le tud győzni, tehát a képzeletben kell keresni azokat a részecskéket, hajtóanyag-formákat, amelyek egy specifikus rakétamodellbe beleépítve képesek az ember tudatát elszállítani a jövőbe és a múltba.

- Valóságosan?

- Igen, valóságosan.

- És mi kell hozzá?

- Elkészítettem egy tervezetet, benne van a pontos program.

- Itt van magánál?

- Nincs itt, de elmehetek érte.

- Hagyja csak, majd elküldök a lakására.

- El van zárva.

- Nem baj, majd előkeresik. Azt hiszem, jobb, ha maga egyelőre itt marad nálam. Itt lakhat a házában.

Nem válaszoltam neki. Csengetett, inasok léptek a terembe.

2.

1787. augusztus 10.

Milánótól öt mérföldnyire fekszik a Terra incognita elnevezésű birtok. A központi épület-csoport mezőgazdasági telepnek van álcázva, tizenegy darab apró, fehérre meszelt házból áll, mindegyik háznak egyetlen lakója van. A telepet katonák és farkaskutyák őrzik.

Én is az egyik kis fehér házban lakom. A szobából, konyhából álló lakás kényelmes, szép bútorokkal van berendezve, a könyvespolcon ritka könyvek, a konyhában élelmiszer-kosarak sorakoznak.

Fél éve lakom itt társaimmal, Milánó legképzeletgazdagabb tíz polgárával, Van köztük tudós, költő, politikus, teológus. Én választottam ki őket azon lista alapján, melyet Beccaria titkosrendőrsége bocsátott a rendelkezésemre.

A központi épületcsoport házai füves teret vesznek körül, a tér közepén

vasalkatrészekből összeszerelt kunyhóba helyeztem el a képzelet-csapoló szerkezetet.

Társaimat mindennap katonák kísérik a vaskunyhóhoz, ott a tölcseárszerű készülékbe csavarozzák a fejüket, és mindegyiknek hangosan, tagoltan egy darab fantáziadús metaforát, vagy új ismeretet hordozó mondatot kell a készülék tartályába mondania.

Lipellő, a költő, ma a következőket suttogetta:

„Fapadka az égbolt, s hagymafejek rajt az angyalok.”

Megdicsértem.

Fidelió, a drámaíró is jól dolgozott, az ő metaforája így hangzik:

„Esőszag van a véremben.”

Detonató, az államtanács tagja a Bibliából, a Jelenések könyvéből idézett, nem fogadhattam el, visszakísértettem a házába, ma nem kapott ebédet és vacsorát, holnapra talán sikerül neki, ha megerőlteti magát. Közöltem vele, nyugodtan kitalálhat politikai, vagy akár közgazdasági szöveget is, nem kell feltétlenül a művészet körül keresgélnie. Megsértődött, szóltanul, lehajtott fejjel indult vissza két fegyveres kísérője előtt.

Általában meg vagyok elégedve velük, jól választottam, ha nem jön közbe semmi, két hónap múlva elkészülünk.

Délután Bernardó, a Teológiai Főiskola tanára kopogtatott be hozzám:

– Nézze atyám, nem szeretem, ha nem tudom, mire használnak. Megkérem, beszéljen a kísérleteiről – mondta és sírni kezdett.

Elfáradt szegény, gondoltam, és hogy megnyugtassam, elmondtam néhány gondolatomat:

– Nem akarom fárasztani, Bernardó, de higgye el, semmi bajuk se történik. Ez nem büntető fogvatartás, ez a tudomány szolgálata.

– Rendben van, elhiszem, de mi a célja?

– A végtelen sebességet kerestem, és a képzeletben, a fantáziában találtam meg. Ezért van szükségem magukra.

– De mit akar csinálni ezzel a sebességgel? Mire tudja felhasználni?

– Időgépet szerkesztek. Ha már bejött hozzám, elmagyarázom magának, figyeljen. Jó ideig azt hittem, a fény sebességénél nincs és nem is lehetséges nagyobb sebesség. Aztán elkezdtem kételkedni. Végül rájöttem, hogy a képzelet olyan apró részecskékből, úgynevezett fantázionokból áll, amelyeknek nincs tömegük, de a sebességük végtelen. A végtelen sebesség előre, hátra fordítható, tehát olyan gépezet segítségével, amelyet fantázionok hajtanak, elérhető bármely kívánt jövőbeli, vagy múltbeli esemény, állapot. Az a fontos, hogy elég nagy mennyiségben álljon rendelkezésre fantázion. Sajnos a már leírt, vagy elmondott metaforák nem érvényesek, csak friss, külön erre a célra létrehozott fantázionok használhatók. Ezért gyötörjük magukat, ezért nem fogadhatok el régi verseket, Biblia-idézeteket. Mikor maga a szillogisztika huszonnégy, még sohase hallott, új figuráját felsorolta, hatalmas mennyiségű fantáziót teremtett.

– Bámulatos, folytassa atyám.

– Nagy gondot okozott, miben tároljam a fantázionokat. Azonnal szét-sugárzanak a semmibe, nincsen az a jól záródó edény, amelynek a fala át ne engedné őket. Sokáig törtem a fejemet, milyen anyagot használjak.

Bernardó izgatottan közbevágott:

– Üveg?

– Nem, az üveg se tudja együtt-tartani őket. Hiába erőlködik Bernardó, nem fog rájönni.

– Csont?

– Nem.

– Szén?

– Nem.

– Akkor tényleg nem tudom.

– Kaunitz kancellár beszédei.

– Tessék?

– Mondom, Kaunitz kancellár beszédei. Arra jöttem rá ugyanis, hogy az új szerű, váratlan metaforáknak, fantázion-gazdag gondolatoknak csak egyetlen közeg állhat ellen, s ez a közhely. Kaunitz kancellár beszédei a világ legbutább, legszürkébb, legfantáziaszegényebb képződményei. Megpróbáltam, és sikerült, a közhely tényleg nem engedi elillanni a metaforát, szigorúan őrzi, ott van a vasházban az egész eddigi termés.

– Csodálatos. És nem fél?

– Mitől?

– Hogy Kaunitz megtudja.

– Örülni fog neki, ha megtudja.

– Nem értem.

– Örülni fog neki, hiszen a kísérlettel azt bizonyítom, az ő mondatai, az ő gondolatai a legszilárdabbak, a legellenállóbbak.

– Remek, amit mond. És milyen a szerekezete ennek az időgépnek?

– Túl bonyolult matematikai apparátus kell hozzá. De ha akarja, felírom.

– Nem a felépítés érdekel, inkább az, hogyan használja?

– Fáradt vagyok, Bernardó, holnap nehéz napunk lesz, azt hiszem, magának is hasznosabb, ha most elmegy szépen aludni.

– Szóval az igazi titkot nem akarja elárulni?

– Nem akarom.

– Hát akkor jó éjszakát.

– Jó éjszakát.

3.

1787. október 10.

Elkészültünk a munkával. Munkatársaimat szigorú titoktartási kötelezettség mellett hazabocsátottuk. Bernardó könnyes szemmel búcsúzott el tőlem és arra kért, engedjem meg neki, hogy néha meglátogasson. Meghívtam milánói házamba, művelt, okos ember, szeretek vele beszélgetni.

Tegnap itt járt Beccaria, érdeklődött, hogyan állok. Feltétlenül jelen akar lenni az utazásnál.

Holnap indulok, délben kapcsolom magamra a tüket. Ma újból megvizgáltam a fény-felvillanásokat, amelyek elektromos rájákból nyert áram hatására jelentkeznek koponyám különböző pontjain. A lila villanások helye meg egyezik a Kinában tanult akupunktúra ideg-pontjainak helyével, semmi kétség, ezekbe a végződésekre kell bevezetnem a fantázion-modell energiáját.

Nem akartam Bernardót beavatni, így is túl sokat fecsegetem neki.

A szobrokat is ellenőriztem, nagyon jól működnek. Belemerítettem őket a fantázion-sűrítőbe, utána két vég vásznat fel tudtam velük emelni. Sokat

vitatkoztam Párizsban Marteauval, ő azt állította, a szobrokban összegyűlő energia mágneses, én azt állítottam, parapszichológiai természetű. Azóta Marteau véleménye is megváltozott, ő is elismeri már, hogy a különböző természetű anyagok specifikus formába rendezése lehetővé teszi a pszichés energiák összegyűjtését.

Tehát lássuk mégegyszer a technológiai sorrendet. Először a Nap, aztán a Hold, majd a Vénusz alakú szobor feltöltése fantáziákkal. Utána a tük elhelyezése a szobrok megjelölt pontjain. A tük másik végének beleszúrása a koponyába, rögzítése az idegvégződésekben. Aztán majd meglátjuk. Reménykedem.

4.

1787. október 11.

Elsötétített szobámban, széles, puha karosszékben ülök. Velem szemben, a heverőn Beccaria ül, arcán kíváncsisággal vegyes rémület.

Brunó, az asszisztensem elkezdí a felkészítést. Az elfüggönyözött ablak alig enged át fényt, a halvány derengésben egyedül simára borotvált fejem világít. Koponyámon vörös tintával jelöltem meg azokat a pontokat, amelyekbe Brunónak majd bele kell szúrnia a tizenhárom tűt.

Délelőtt aludtam másfél órát, pihenten ébredtem, ebédre könnyű ételeket ettem, megittam fél liter vörösbort, aztán megfürödtem a kert alatt folyó patakban.

Brunó alázatosan kérdezi:

– Kezdhethük atyám?

Ránézek Beccariára, feszülten figyel, igent int a fejével.

– Kezdhethük – mondom halkán.

Brunó megmeríti a szobrokat a Kaunitz-edényben, egymás mellé helyezi őket a karosszékem mellé állított asztalkán, a tizenhárom tű egyik végét a szobrok fafelületébe, másik végét koponyám megjelölt pontjaiba szúrja. Nem fájnak a szúrások, lassan számolom a tűket, a tizenkettediknél zsibbadni kezd a szám, az arcom, a lábam, a karom. Elsötétül előttem minden.

Világos van. Hófehér kövekkel kirakott téren állok, nyitott kapukban imbolyognak a házak, megpróbálok elmenni mellettük, visszahúznak az ablaknyílások, szigorú, zárt fésűi, leülök a tengerpart homokjára, mosolygok.

Nem kell gondolkodnom. A vízszintes kényszerét érzem.

Krisztus után 2500-ba akarok eljutni erről az egyhúrú, csendes állomásról.

Felnyitott házak metszeteiben sétálok. A szerelem központja ötszáz méter magas női mell, a tudomány központja két egymás mellé vonuló mondat, kétmilliárd szó-ablaka van, világítanak az ablakok, száraz értelmezőkként röpködnek a titkok, szárnyuk a földön billeg, széttartott erődök a mozdulataik, fémjárású vonatok érkeznek a föld fölé sugárzó növényekből.

Megállok egy nyitott, sűrű sátor előtt, elindulok, aztán megállok, leülök.

H. H. H. tudatalattijában ülök, fekete, hajlott hátú embrióként, nedves köpenyem gombjai belevilágítanak a legelésző állatok arcába, a tigriskertek leláncolt folyosóiba, a rovarok méregkeverő csészéjébe, az ájult színházi értelem, a különálló mosoly fáradtságába, az értelmetlen gépek szemcsés rohamai, az önmagukat fújó, felnyithatatlan érzékszervekbe, Georg Cantor örült

adataiba, aki 1918-ban belezuhant a halmazok kihegyezett karóiba, aki lenyalta a végtelent és megbotlott a semmi hiánytalan kerítésében.

A létrás hangyák felé indulok, a receptorok és analizátorok táncába kapaszkodom, ujjaim szeretői a madarak, rámszállnak, elnyesik éles csőrükkel a kéreg felszerelését.

H. H. H. az írógép mikrofonjába beszél:

„Mit állít a 20. századbeli Däniken?

1. Hogy kereken 10 000 évvel ezelőtt egy távoli tejút idegen élőlényei – feltehetően intergalaktális háború után – látogatást tettek földünkön.

2. Hogy a csillag-fiak az intelligens embert a majmok génjeinek átalakítása révén, saját képükre és hasonlatosságukra teremtették meg.

3. Hogy az idegen asztronautákat – felfoghatatlanul fejlett technikai kultúrájuk miatt – az őskor emberei istenként tisztelték.

4. Hogy a mítoszok, a Biblia és más „szent könyvek” az „istenek” itt-tartózkodásáról szóló híradások.

Es mit bizonyít a 18. századbeli Boskovics utazása?

1. Hogy az időgép nem más, mint maga a fantázia.

2. Hogy az ember, időgépével előre-hátra mozoghat az időben-térben, hírnökként megjelenhet a nagyon távoli múltban, a nagyon távoli jövőben és megihletheti a történelmet, mint a múlt és a futurologust, mint a jövő szakértőjét.

3. Hogy az utazás csak virtuális, mert visszavonható, megszüntethető, csupán a harmonikus rezgések szintjén történik. A jövő a múlt érzékeny idegrendszerű tudósainak, művészeinek tudatában csak elmosódottan, homályosan, mintha tejúvegen keresztül látszanának, úgy jelenik meg, és ugyanilyen homályosan dereng fel a múlt is a jövő érzékeny idegrendszerű tudósainak, művészeinek tudatában. Ezért távoli metafora a Biblia alkotóinak az úrhajós figurája és ezért távoli metafora nekünk Jézus alakja.

4. Hogy nincs szükség idegen tejutakról érkező „istenekre”, mi magunk úszunk előre-hátra az anyag időszínű medencéjében, egyszerre, egyetlen pontba zsugorodva vagyunk a saját ösünk, a saját utódunk.”

Abbahagyja. Eláll bennem a vérzés, mosolygok rajta. Ő is tudja, hogy mosolygok, hogy túl egyszerű, amit mond, és hogy a túl egyszerű mögött négykézlábra ereszkednek a bonyolult árnyékai, odébb lépnek, lehasálnak, összekeverednek a telítetlen értelemmel, mindenkit elérnek, mindenkit eltanácsolnak a legegységesebb kövek felé, az istentelen egymásután felé, a csaták hegyes süvegei felé, a vártnál hosszabb almák zuhanása felé, Einstein gyerekkori képe felé, melyen megcsikordul a kavics a keskeny feketegombos cipő alatt, elfehéredik a széles karimájú gyerekkalap a ritkás, engedetlen ujjak mögött, melyekre majd istenek hegesztenek ízületeket, körmöket és melyek fölött, jó magasan, száraz ágak figyelme lesz majd a haja, az átutazó, meggörbült fényes szálak, mint egy koszorú füvei, melyek maguk a csillagok, és a fű mögött, a fölöttes tér fogatlan és mégis legteljesebb szájmozgása, a szavak megrémült tehetsége, az irlgalmatlanság falra függesztett vadászfegyverei, a rét húzódozása, a hó telehajsolt szaga, a vadludak vontatta, emeletes úrhajók.

A tereken felszedegedett örömk állnak, mesék labdáznak körülöttük, a csatornák búzaillatúak, az illatot mindig érzem, a szögletek elejéből is, a megszorult angyalok zuhogó énekléséből is.

A kolostor alól elvezet az út. A kavicsok felfújt arcát nézem, a vízmosást,

az elszürkült, homokos anyagokat, a vonások szaggatott hajlandóságát, mely-
lyel körülrajzoltathatnám magamat, hogy elindulhassak.

H. H. H. beleolvad az újságok villany színű felkiáltójeleibe, a rejtvények
vak megfejtésébe, a kitoloncolt asztalok terítőin felemelkednek a négyzetek,
a bútortestű téglalapok, a nyitott vagonok nyúltorka és farkasajka, csecsemő
hajú csontozata, ez az örült egymásra dobálás, egymásról leválasztás, egymás
után sorolás, egymásból kifekvés, egymást elfúvás és visszaillesztés, egymásra
fakulás, egymásból disztítés, egymás nélkül emelkedés.

H. H. H. mosolyogva nézi a szobájában égő vékony növényeket. Belép
a felesége:

- Miért nem mész aludni? - kérdezi.
- Fáj a fejem.
- Vegyél be valamit.
- Semmitől se múlik el.
- El kellene mennünk.
- Menjünk el Dubrovnikba.
- Unalmas - mondja az asszony.
- Te hova akarsz?
- A Vénuszra.
- Nagyon drága.
- Gyűjtöttem rá.
- Nem éri meg.
- Ezt éppen te mondd? - kérdezi az asszony.
- Miért pont a Vénuszra?
- Mert érdekel. Mert a Vénusz-nap hosszabb, mint a Vénusz-év. Foly-
tassam?
- Ne folytasd.
- Neked semmi se érdekes. Engem az is izgat, hogy keletről nyugat
felé forog.
- Menj egyedül.
- Rendszerben van, egyedül megyek.
- Hagyjál dolgozni.
- Mit csinálsz már megint?
- Egy kétezer méter átmérőjű űrhajót.
- Gratulálok.
- Köszönöm.
- Én mindenesetre jelentkezem az útra.
- Menj csak nyugodtan, jobban unod majd, mint a tengerpartot.

Krisztus előtt 6000-be akarok visszatérni.

A nagyszőrű juhok elé, akiknek hosszú, nehéz farka alá kocsikat szerel-
nek a pásztorok, hogy elfuthassanak az oroszlánok elől.

H. H. H. űrhajóján indulok el.

Agyam elszigetelt, hűvös erdeiben kuporgok, már csak a megfordítható-
ság érdekel. Itt állva vizelnek a nők és guggolva a férfiak, megkeresem a le-
ülepedett hangyák járását, a telefon kosarát, melyben a hír világító fehér lábai
egymás fölé, egymás közé helyezve gőzölögnek a hajnali csendben.

Mózes mögé érkezünk. A frigyláda tekintélyes tájaira, a portól felterpesz-
tett bőrű nézők közé, középen lebeg Ezékiel próféta, kicsi az arca, sugárzik,
a halhatatlanság spermája.

Megtanítom Mózeszt a szavak irányíthatóságára, a legtisztább merülésre,

a feldarabolt csónakok kormányzására, a tük szokásaira, melyek koponyám legelejére vezetnek vissza.

Elmondom a sietős szövegeket, a mesterek nyelvtani ráadásait, a hóhérok fűvel megtörölt kezét, a sivatagi hófúvások mélybe sülyesztett mennyezetét, a megérkezés és elindulás tengeri szörnyeit, hússal fedett márványoszlopait, titkolózó, soha meg nem oldható asszonyait, táguló körömágyait, melyekre sikoltozva omlik le a fájdalom, a fáradhatatlan tábornokokat, akik átkelnek az Alpokon, a sülyedő hajók lajstromain, a mérlegkészítők egyensúlyán, a teremőrök szürke mozdulatain, és megismétlik a lovasok fáklyás híradásait, a táviratokat, a szó nélkül horgonyt vető médiumok értesítéseit, a halál homlokára tetovált helyeslő vezényszavakat.

Mózes megáll előttem a hegyen.

Levetközöm, a földre dobom úrhajós öltözékemet, csak a fürdőnadrágom marad rajtam.

A nagyszakállú férfi meghajol:

- Te vagy a mi istenünk.
- Nem vagyok isten.
- Mondd el mégegyszer, mit kell tennünk.
- Elmagyarázom nektek, milyen lesz az ember.
- Hogyan imádjunk?

H. H. H. is mellém áll.

Olyan az ég, mint egy világoskék, önkioldó fényképezőgép.

Vigyázni kell majd, a hajtóművek szétolvasztják a legelőket.

Leteszem a króm-nikkel lemezeket a fűre, hónom alá veszem a ruhámat, elindulok lefelé a hegyről.

Krisztus után 1787-be akarok visszatérni.

Beccaria mosolyogva fogja a kezemet.

Brunó lassú mozdulatokkal összecsomagolja a tüket, a szobrokat, a szemétkosárba dobja Kaunitz beszédeit.

Felállok a karosszékből. Szédülök. Az ablakhoz megyek, kinyitom.

Lovakat vezetnek a vágóhídra. Az egyik hajtó rámnéz, köszön, aztán elfordul, botjával rávág a melllette vánszorgó állat hátára.

Becsukom az ablakot.

HERNÁDI ÉS A FANTI

Hernádi újabb írásai közül, beleértve az utópiákat analizáló drámáit is, az „Anti-Däniken” áll legközelebb a tudományos-fantasztikus irodalomhoz.

Három összetevője: a dokumentum, a fantasztikum és az időutas látomás-sorozata jól formáltan békül olyan hatásos együttesé, mint „egy esernyő és egy varrógép véletlen találkozása a boncasztalon”.

Hernádi a legöregebb fanti írókat is megszégyeníti fortélyosságával. Kikeres egy rejtélyes alakot a történelemből, fantasztikus magyarázatot ad a titokra s közben újabb titkokat tár az ámuló olvasó elé. Ha egy jelenséget önmaga szintjén megmagyarázni nem lehet, nagyobb összefüggések közé kell helyeznünk, – így jár el Hernádi is. Ez azonban a fanti ismert technikája.

Hernádi még hozzátesz egyet-mást.

Az „igazi” irodalom olvasói megkapják az ironikus felhangokat, a szürrealisztikus betéteket, az érzelmes befejezést. A fanti rajongói megkapják Däniken bírálatát és az időutazás új felfogását. Mert miközben az író látszatra elfogadja a fanti egyik állandó motívumát, az időutazást, valójában megtagadja a naiv, technikai ötleteket, még Wells időgépét is, és a képzeletre, az időutazás egyetlen eszközére mutat. A tér és idő végtelenjét egyedül a képzelet járhatja be, mondja az elbeszélés.

Hernádi magyar előzmények nélkül felfedezte a modern science fiction úgynevezett „belső tér” mozgalmát, vagy irányzatát.

Érdekes találkozás.

Mindez megjósolható volt. Hernádinak és a fantinak találkoznia kellett, akár Marlene Dietrichnek és Emil Janningsnak a Kék Angyalban.

Nem a Szibillák Könyvében, vagy János Jelenéseiben volt megírva ez a találkozás, hanem H. Gy. írói alkataiban és a fanti lehetőségeiben.

Próbáljuk igazolni elbizakodott állításunkat.

A fantasztikum mindig vonzotta Hernádit. Bár rejtegette ezt a vonzalmát, de a figyelmes olvasó észrevehette, hogy Hernádi

- a) szereti a megkonstruált, zárt rendszereket;
- b) a „kommunikáció” nyers, kezdetleges változatait, a csökkent lehetőségekből következő erőszakot, szexualitást, halált;
- c) a romantikusan összetett alakokat;
- d) a konfliktusok geometrikus rendjét;
- f) a véletleneket, a vészjósló előjeleket;
- g) a populáris irodalom kedves eszközét: a fordulatos, váratlan, sokkoló cselekményt; és végül
- h) a kitalált történetet, a fikciót, amely mögött, mint ködben a jéghegy, filozófiai, pszichológiai, vagy társadalmi tézis magasodik.

Ezek a vonások a fantasztikum vonásai. Ilyen Mary Shelley bájos regénye, a Frankenstein. Ilyen Stevenson pszichológiai tanulmánya, a Dr. Jekyll és Mr. Hyde. Ilyenek Poe és Ambrose Bierce, Lem és Bradbury, Moorcock és Harlan Ellison novellái. Ilyenek az utópiák és antiutópiák.

Csak hogy Hernádi titkolta ezt a vonzalmát. A racionalizmus, vagy irodalomról szólván: a tudatosság igen veszélyes szerszám lehet. H. Gy. is le-lecsapkodta botjával a pipacsok fejét. A fantasztikum a verbális ötletek felé tolódott, a csodákat és tragédiákat, a téziseket és gondolatokat irracionálisba forduló racionális dialógusok takarták, az ízlés geometrikussá rendezte a cselekményt, a titkokra ironia borult, a rémségek a háttérbe oldódtak. Hernádi atmoszférává alakította a fantasztikumot.

Racionalizmusa ugyanakkor és egyre sürgetőbben a képzelet játéka felé szorította. A megismert és megértett törvények már nem adnak igazi örömet a nyugtalan kutatónak. A láthatáron feltűnik a rejtély, a titok, a csoda. És vele együtt a magyarázat, a megértés állandó igénye: a különös véletlenben megtalálható törvény, a nagyon távoli jelenségek közötti kapcsolatok felfedezése. Az ember rejtélye, az erőszak, az agresszió, a szerelem, a vágy, a halál rejtélye, a bennünket körülvevő és a bennünk megbúvó ismeretlen, a tiszta fogalmakkal kifejezhetetlen dolgok, és végül magának a vizsgálódó Észnek, vagy modernebbül szólva az Agy működésének rejtélye. Mi-csoda műszer az, amelyik önmagát is vizsgálja kezd!

A problémakör a romantika problémaköre.

Csak hogy korunk irodalmi közvéleménye nem kedvez az efféle romanticizmusnak. Jobbik esetben elnézően legyint és bocsánatos bűnnek, írói botlásnak tekinti. Aztán értetlenül nézi az olvasási statisztikák adatait.

Talán ezért érzünk Hernádi írásaiban valami belső, írói szorongást. Talán ezzel magyarázható, hogy miért kerülgette olyan sokáig Hernádi-Jannings a találkozást Marlene Dietrichkel. Pedig útja törvényszerűen a fantasztikum irányába vezetett.

De a ma fantasztikuma, úgy százötven-kétszáz esztendeje, a tudomány határvidékein található. Frankenstein nem fekete mágiával élesztette fel a halottat, hanem villanyárammal. Wells hősei nem a bűvös sapkától váltak láthatatlanná, nem a varázspálcától óriásokká. Fizika, kémia, biológia, fiziológia – ezek valósítják meg a csodákat. S az emberiség minden álma megvalósíthatónak látszik. A távolbalátás, a hétérmérföldes csizma, a repülő szőnyeg, a terülj-terülj-asztalkám, a palack manója, vagy a végítélet. Olvassuk csak figyelmesen a tudományos ismeretterjesztő könyveket, vagy a diplomáciai jegyzékeket.

Szétaradó, gátakat szakító korunk egészét kellene megragadnunk.

Az irodalom egészére is hatnak kényszerek, s működnek benne belső törvények. Az irodalom egésze hozta létre azt az új eszközt, amelyet tudományos-fantasztikus irodalomnak nevezünk. És ez az eszköz, ez a megvetett és körülrajongott eszköz, új lehetőségeket kínál. Kínálja a képzelet szabadságát, a tér és idő fúrását-faragását, a lombikban végrehajtott gondolati kísérleteket, az elfelejtett irodalmi formákat, az irodalmon kívüli szótárak, a tudomány, a filozófia, a vásár, a mutatványos-bódé szó-készletét. És kínálja a csodára, kalandra és megértésre szomjas olvasókat. És kínálja minden irodalmi hagyomány kisajátítását és újjáalkotását.

A csábítás, a szertelen álmok, a lidércnyomások, vagy jó álmok csábítása, nagyon erős.

Hernádi észrevette a fantasztikum felszabadító erejét, de még nem döntötte el, hogy a „tisztá” fantasztikum, vagy a „tudományos” fantasztikum kedvesebb-e szívének.

Ingadozik, átmeneti helyzetben van.

Az irodalmi közvélemény gyanúsak tartja a népszerűséget, az engedmények, az olcsóság bizonyítékának. A „bestseller”, a „populáris”, az „olvasmányos” a nívót-lanság szinonimái. Nehéz az árral szembeszállni. A szürrealisták még *őszintén* csodáltak Fantomas kalandjait, a rémtörténeteket, vagy a cirkuszi mutatványokat, a nép faragatlan izlését kiszolgáló szórakozást. Chesterton még őszintén beszélt a „rémregények védelmében”. Elmúltak ezek a vakmerő és kalandos pillanatok. Hiába bizonygatjuk, hogy például Apollinaire kitűnő rémhistóriákat, vagy pre-science-fiction történeteket írt. A példa nem ragadós.

Hernádi közeledését a science fiction-höz más is nehezíti.

A csábítóknak is vannak ellenszenves vonásai. A Kék Angyal táncosnője nem tiszta, égi királynő.

„Az, amit hipnózisnak nevezünk – írja Lem, bizonyos sci-fi művek hipnótikus hatásáról beszélve – és ami a szó szoros értelmében nem az, olyan vágyhoz is hasonlítható, melyet szexuálisan érzünk valaki iránt, akit nem is tisztelünk, nem is szeretünk, nem is csodálunk, valaki olyan iránt, aki az aktus után elveszíti vonzóerejét (ha nem is örökre, legalábbis a pszichofiziológiai refrakció időtartamára), amely előzőleg ellenállhatatlannak bizonyult.”

Ismerjük el, van igazság Lem szavaiban. A tudományos-fantasztikus irodalomban a vonzó tulajdonságok gyakran ellentétükbe csapnak. Az új szavak és új képek helyén mesterkélt csinálmányokat találunk, a régi formákból csak a közhelyek maradnak, a költői vízió helyén fantazmagória áll, a gondolkodtatás helyén a butítás megfontoltsága.

Kettős a taszítás, kettős a vonzás. Írónak, aki kiküzdötte a maga helyét a Parnasszuson, nehéz leszállni onnan, szolid férfiúnak nehéz vállalnia a kétes, vagy kétesnek látszó kapcsolatokat.

Természetesen örülök Hernádi és a fanti találkozásának és még inkább örülnék, ha a kapcsolat szorosabbra fűződne, hiszen igazi író jutna el így az olvasók tömegeihez.

Azokat pedig, akik ebben valamilyen megalkuvást, vagy „züllést” látnak, hadd emlékeztessem Chesterton szavaira: „Amíg az érzelmes népszerű irodalom foszlott ponyvájára nem telepszik rá a felületes kultúra, addig nem lesz erkölcstelen és mindig az élet oldalán találjuk. A szegények, akik az élet rabszolgajármát hordják, csakugyan sokszor dühödtek meg és olyankor ütöttek, mint a bolondóra, de reménytelenek soha nem voltak...”

A világon nagyon sokan hiszik és bizonyítják azt, hogy a science fiction az utópiák örököse és a „reménység principiumának” hordozója.

BODNÁR GYÖRGY

INTEGRÁLT ÚTIRAJZOK

Kommentár Hernádi Gyula: Anti-Däniken című novellájához

A kommentár címét ne vegye komolyan az olvasó, mint a novella „tudományos” fogalmait és fejtegetéseit. Csupán arra utal, hogy az *Anti-Däniken*-ben nemcsak a hős utazik, hanem az író is, s a két útirajz valamiképpen egymásba-fonódik, egymást magyarázza. A hős – a tizennolcadik századi dubrovnikai tudós, Rugyer Boskovics – a fantázia-energia felhasználásával jön-megy az időben, az író pedig abban a közegeben mozog, amit történelemnek nevezünk. A novella első fele a 18. századba vezet, majd felrepít a végtelenbe, ahol nincs objektív kronológia, nincs múlt, jelen és jövő. Boskovics megközelítése maga is önálló történet, ez azonban csak a rakéta első fokozatának szerepét tölti be, csupán felemeli a második útirajzot, az időgépes kalandot, amelyet saját energiái és mozgástörvényei visznek tovább. Más szóval: az *Anti-Däniken* a történelmi novella és a science fiction kentaurja. Hernádi Gyula mindkettővel kísérletezik évek óta, s most együtthatójukat keresi.

Történelme persze valójában áltörténelem. Rugyer Boskovics ugyan létezett, s itt-vázolt életrajza is többé-kevésbé hiteles, de megjelenítését, találmányának kidolgozását és nagy kísérletének előkészítését áltörténelmi dokumentumok közvetítik. Nyilvánvaló, hogy nem csupán írói játék ez. Hosszabb fejtegetés helyett hadd hivatkozzam itt Lukács Györgyre, aki szerint minden jó történelmi regény és dráma áltörténelmi mű, mivel a műalkotás ott kezdődik, ahol a választott tárgy önmagán túlmutat. Etekintetben nincs különbség egy mai munkás vagy egy történelmi alak között: mindkettőt csak az írói jelentés teheti élővé irodalmi szerepében. A vállalt és hangsúlyozott áltörténelmiség az irodalomnak ezt a többletét emeli ki, amiből persze nem következik, hogy a kiemelés egyetlen eszköze lenne. A múlt mellett megjeleníti az író idejét, a jelen síkját is, eltávolít a meghatározó világ köznapjainak mulékony disz-

leteitől, s a gondolati jelentésre irányítja a figyelmet – anélkül, hogy fogalmivá tenné az írást. Tehát az iróniával és a groteszkkal rokon-jelenség; nem véletlen, hogy oly gyakran kiváltják egymást.

Ezek után akár mellőzhetnénk is a science fiction fogalmát, hiszen az áltörténet is fantasztikus, irreális tudomány. Az egyik az ember időbeli történetéből indul ki, a másik – mondjuk – a térbeliből, s csupán kultúránk hagyományos humán jellege magyarázza, hogy a természettudományos elrugaszkodást fantasztikusabbnak érezzük, mint a történettudományit. Hernádi azért mozoghat szabadon a két történetben, mert megtalálta bennük ezt az egységesítő írói közeget.

Mindez azonban inkább lehetőség. Akár az áltörténelem, akár a tudományos fantasztikum önmagában csak a mű felső rétege lehet, s eltávolító hatásuk is csak eszköz, ami valamely jelentés szolgálatában válhat a mű szerves részévé.

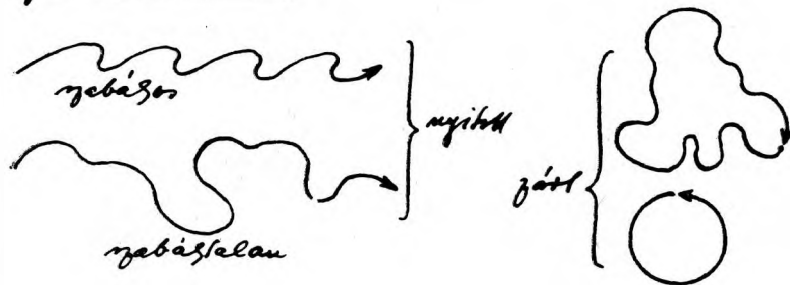
Az *Anti-Dániken* első történelmi fejezeteiben a már említett irónia alkot újabb réteget, vagy – más szóval – egészíti ki a közvetlen jelentést. Ez nem csupán írói kiszólásokból fakad: ironikus a mű egész alaphelyzete. Boskovics zseniális találmánya kikerül a tudomány fennhatósága alól, s megindul a tapintatos, de annál elszántabb küzdelem, hogy a tudományon kívüli érdekek szolgálatába állítsák. A mai olvasó ezt azonnal szándékolt anakronizmusnak érzi, s az így megjelenő két időszik már-már a naiv példázatot határáig viszi el a novellát. A hatalom ura, Beccaria el akarja kérni Boskovicstól a találmány tervezetét. „El van zárva” – feleli Boskovics. „Nem baj, majd előkeresik. Azt hiszem, jobb, ha maga egyelőre itt marad nálam. Itt lakhat a házban.” Az udvarias beszéd, a tapintat feltűnő kontrasztot alkot az elhallgatott brutalitással, az egyén semmibe vevésével, ami annál végletesebb, minél inkább magától értetődő Beccaria számára. Ő nem is tartja szükségesnek, hogy beszéljen róla, az író pedig általa szavak nélkül is beszél. S az ilyen példákat szaporíthatjuk. Boskovics találmányának kivitelezésére olyan telepet építenek, amely gazdasági épület-csoportra emlékeztet. Az egyik kísérleti alany korunk sok tudósának kérdését teszi fel a novellában: „nem szeretem, ha nem tudom, mire használnak.” Ez az ironikus anakronizmus akkor is megmarad, amikor az írás lassanként átcsúszik a science fiction-ba. Boskovics tervezete szerint csak eredeti gondolatnak van fantázia-energiája, s emellett szükséges egy közhelyréteg is, amely, mint az anti-anyag, zárt burokokban tartja a mozgáserővel tele fantáziákat. Nem kell bizonygatni, milyen gazdag irónia-forrás ez az írói ötlet. Az államtanács tagja a Bibliából idéz, s büntetésben részesül a használatahatatlan fantázion miatt. Antianyagként viszont Kaunitz kancellár beszédei bizonyulnak a legalkalmasabbnak, s a kancellár még örül is, hiszen az egész kísérletből azt látja, hogy az ő gondolatai a legszilárdabbak.

Ha azonban a novella csak ennyit nyújt, csupán társadalombírálat marad. Ez is lényegesen több a történelmi illusztrációnál, vagy akár távoli korok romantikájánál. Hernádi nem fordul el finnyásan a társadalombírálattól, de nem is elégszik meg vele: bíráló indulatának hullámvásárlását a fantázia játéka interferálja. Itt és ezért vált át novellája a tudományos fantasztikumba. A hős kísérlete sikerült, elkezdte utazását a fantázion időgépen. Az eddig dokumentarista stílusú és felépítésű írás szürrealisztikus szótömegbe torkollik; az életrajzot, a tényközlést, az álnaplót hirtelen elborítja a szabadon társulók képek, a reális határait és közfalait áttörő képzetek: a titkok szárnya a földön billeg; a mosoly fáradtsága különálló; a tudós haja száraz ágak figyelme; a kavicsok arca felfúj; a kitoloncolt asztalok terítőin felemelkednek a négyzetek stb. Ez a képalkotási technika nem új az irodalomban, bizonyos azonban, hogy a science fiction közegében eredeti szerepet tölt be. A tudományos fantasztikus művek átlaga ugyanis evilági tudatunkból indul ki, ettől igyekszik elrugaszkodni, miközben fantasztikumának erőlködő repülésével is rabságát, földhöz-kötöttségét vallja be. Hernádi nem erőlteti a lehetetlent, abban bízik, hogy a szürrealisztikus képek pótszerével legalább elszakítania sikerül az olvasó tudatát önnön realitásától; nem akarja realitásunkat felcserélni egy másikkal: megelégszik az irreálissal. És stílusváltásának megint csak kettős haszna van: hitelesíti a novella fantasztikus részletét, a science fictiont pedig kiemeli az alkalmazott irodalom szerepéből. Mert a fantasztikus novella akár a tudomány, akár az áltudomány törvényei szerint rendez be időben vagy térben

távoli világát, csupán ezzel éppúgy irodalmon kívüli célt szolgál, mint például a ki-
zárolag pedagógiai szándékokra épülő ifjúsági irodalom. Hernádi többet akar: egy
emberi rációval kiszámíthatatlan világot megszólaltatni, ami – a szó eredeti, nem
patétikus értelmében – alkotás. Kísérlete azért nem lehetett teljesen sikeres, mert
nem tudta a stílus-váltás pillanatát formában, szerkezeti megoldásban rögzíteni. Ho-
gyan pillanthatunk be Boskovics tudatába fantasztikus utazása közben? Tudattartal-
mát elfogadjuk, irrealitását szükségszerűnek érezzük, de az előzmények után bevezet-
tetésünket is igényeljük. Hiszen az életrajz és a napló objektívált forma, ami után
meg sem születhet a tudattartalmak közvetlen és egyidejű érzékelésének illúziója.

Továbbá: a szürrealisztikus képalkotás és a science fiction párosítása is csupán
lehetőség. A lényegyet eldöntő kérdés: mit sugall Boskovics útja az időben. A tudo-
mányos fantasztikus irodalom megengedi, hogy a hős és az író elméleti választ adjon.
Hernádi él ezzel a lehetőséggel, hiszen hősenek célja korunk áltudományos bestselle-
rének, Däniken könyvének cáfolása: az elsüllyedt kultúrák sok hatalmas és ma már
érthetetlen alkotása, s egész kultúránk születése *nem* exogén, emberen kívüli okokra
vezethető vissza. Ízlésem szerint kár volt az írói válasz egy részét is e fogalmi érve-
lésre bízni. Nem az intellektuális anyag szépprózai alkalmazásától idegenkedem: a
tételt és a bizonyítást érzem itt irodalmi tautológiának. Vagy benne van Boskovics
fantasztikus útirajzában az emberiség csodáinak endogén magyarázata, vagy a szür-
realisztikusan megidézett világgal is lehetetlen a bizonyítás. Éppen ezért az írói válasz
fontosabb részének érzem az iróniába visszahajló zárójelenetet: az idő utasa hiába
küzd ellene, Mózes – istenét keresi benne. Az író felemeli az embert, amikor minden
csodát őrá vezet vissza, s le is fokozza, amikor bemutatja, hogy önnön csodái mögött
istenét keresi. Nehéz eldönteni, melyik a felemelés és melyik a lefokozás. Az esendő
ember csodája: hát nem ez a reális és nem ez a fantasztikus?

görbe vonal

Helyes és rossz görbe vonal:

Régi katonák emléke

*A sírjukba lábhoz letett
legendák; szükségét ne lássanak.
Vigiliákon nagy beszéd lehet,
mi volt a Donnál, Isonzó alatt.*

*Ó háborúk, ennyire lassúak!
Szájában rózsaszállal állt vala,
irányított menetoszlopokat
fényben-sárban emlékhű katona.*

*Magán tűzszünetnél tekintve szét –
lilul! Dermedtek ujjai,
nem szárnyasodtak: szétcsípni eszt.
Teánál meg tudta mozditani.*

*S láthatta, szemben mitéle pofák.
Bízzunk; ha esze van, mellé talál –
zsebben ugyanoly fotográfiák:
a család iskola-lugasban áll.*

*A fogság, mindig. S mint ősök elé
csónakon, méccsel, szelve az időt:
félálomban, tél-vizén, lefelé –
hogy föltámadjon az ajtó előtt.*

*Most ott érzi lábhoz letett,
sántán is – sirig hű pegazusát!
Ki vele azon tányérből evett –
kétszer szétlőtt vállon hajolva át.*

Kígyó a falban

Ketyegés a présház falában; te voltál az idő kígyója. Villa ágára tűztek, hisz kijöttél. Ovatlannal, veled e készség ott támaszkodott a csipkerajz-meszű falnál egy nyári délután. Nem kellett szénát gyűjteni. Este előtt a bak-hátba temettek. Nem a szag miatt – de hát a hangya oda ne szokjék; s terméshez amúgy is elég kitanult tolvaj a madár. Őszi takarásnál a földedből semmi nem került ki. Nem csöng a kapa, nem gurul sértett aranykorona. A vasat az avar megfényesíti. A présházba szél okán nem megy be vele. Fejtül a kívánt, hosszú esőzés.

Radnóti

*csikószabadság emléke barakk –
éjszakák idegőrlő némasága
sejtrobbanások vérek vadak
tébolyában egy szempár tiszta lángja*

*a homlok súlyos boltive alatt
szavak kristályrács-renddé összeállva
zuhogó fémek hamusivatag
fatörzsből kiszakított ág magánya*

*tagolatlan idő se éj se nap
ütött madárszárny béna mozdulat
a drótokon túl is csak a halál van*

*der springt noch auf csak ölni szabad
folyó hangatű béke megszakadt
árva sor a mindenség noteszában*

Szabadság

*tarisznyámban madárlátta kenyér
útszéli szállásom szalmakazalban
kóbor kutyát világgá iramító
görcsös husángom csavargásaim
terüljasztalkám-szedertája csókok
holdsütésben lányok halálba
ringató combja hátamat
tűzabroncsba szorító ölelések
gyerekkorom néven nevezhetetlen
madara háromkirályok havas
süvegén fénylő betlehemi csillag
búcsúi ostor körhintaeget
pörgető nap aranykereke szöcske-
pattintó nyarak emléke folyópart
fölött pisztráng-villogtató botom*

*ősi völgy kondérjában fortyogó
gyümölcsök ize álmom szarvasát
bújtató erdő bekerithetetlen
hazám elhagyhatatlan lobogóm
lélegzetem újraszülő halálom*

MELIORISZ BÉLA

Árnyék szalad

*Árnyék árnyék szalad a havon
vonalak a homlokomon*

*Harangtornyokból száll a madár
Kertünk körtefája
didergő király*

*Viták szögesdrótjain
déli szelekben feszülnek a szavak
A havon árnyék árnyék szalad*

*De az aljnövényzet
s fölfelé törő gallyak őrzik türelmem
lassú egyszerű délutánokra*

Meztelenül

*Az üveggolyókat
tengerbe szórom
s nem kívánom
féltések puhaságát
A dárdás április
aranyeső-fényében ázva
a növények száraiban
az állatok izmaiban is
ifjúságom feszül most*

Kinyitom magam
mint egy kagyló
és nincsenek titkaim
és nincsenek félelmeim se

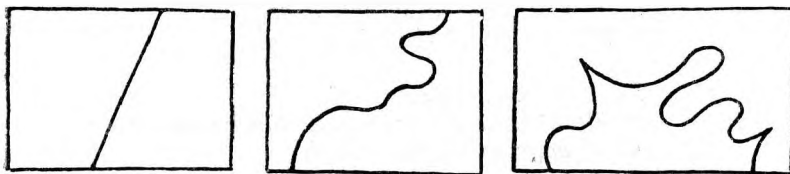
Készülődések ideje

A készülődések ideje lejárt

Odahagyva a nyáját
a lihegő esték aklainak mélyét
a hegyekből jövők

Vizek párája száll
Égeti talpam a parti homok

a vonal mint felületváltozó:

a vonal mint kifejezés:

A Black Panthers gitáregyüttes

Két szomorú levél, két tragédia, más az egyik, más a másik, de mérföldkő mindegyik a levélíró sorsában. Ilka néni, hivatalos nevén özvegy Borszéky Bálintné egyetlen életben maradt rokonával, Nórával tudatta a maga szűkszavú, egyszerű módján az utolsó tragédiát, mely lesújtott rá.

Miután elvégezte a négy polgárit, Ilka néni feleségül ment Borszéky Bálinthoz, egy viszonylag jól kereső orvoshoz, aki nagy hazafi volt, következőképpen izzón németellenes. Így aztán a náci megszállás alkalmával az első között hurcolták el. Hírt többé nem kapott felőle.

Három gyereket szült, ezek közül a legkisebb a Don-kanyarban pusztult el, a fagy végzett vele, a másikat Lavocsne határába temették, tifuszban halt meg. Csak a középső gyerek tért vissza, csaknem teljesen magatehetetlenül. Ezt az emberi roncsot ápolta-gondozta Ilka néni kifogyhatatlan szeretettel, gyöngédséggel, s azzal a titkos reménnyel, hogy egy napon csoda történik, a béna föláll és járni kezd.

Egy reggel hiába szólogatta, azon a játékosan-hízogő hangon, ahogy kisgyerek korában:

– Lacika, Lacika.

Megismételte a hívást, most már más hangon. Furcsa gyöngeség szállotta meg, nem mert közelebb menni, hogy sejtéséről megbizonyosodjék. Lerokadt a székre az ágytól távol, úgy lesett a paplan fedte domborulatra, s arra a feketés foltra, amennyit Borszéky Laci tarkójából látott.

Feje lehorgadt, összekulcsolt két keze az ölében. Így akadt rá a társbérő, akivel a nyomorúságos budafoki parasztházát megosztotta. Nagy garral jött, vastag combjait csapkodta, mintha a legyek ellen védekezne, mindig így szokta, a kívánságát, hogy tojásra volna szüksége, ha lehet négyre, utcahosszat hallhatta mindenki, csak Ilka néni nem mozdult. Akkor sem, mikor a természetes asszonyság, miután előbb az ágyhoz lépett, feléje fordult és most már nem a tojásról beszélt, hanem a gyászhiért közölte, harsány megindultsággal:

– Meghalt a kedves fia... Nohát ilyet, pedig hogy gondozta... Min-dent megtett érte... De hiába, a halál ellen nincsen orvosság... Belenyug-szunk Isten akaratába.

Választ, vagy valami jelzést várt, hiába. Ilka néni belefagyott a megrendülésbe, bele abba az ürbe, melyben nyomtalanul eltűnt mindaz, ami eddig megtöltötte tartalommal a napokat, a heteket. Nem sirt, lenyomta a súly, melyet eddig, ha nem is játszva, nem is könnyedén, de valahogy mégis elviselt. Inkább gyanította, mint tudta, hogy cselekedni kellene, a feladat azonban, ami elvégzésre várt, oly gyökeresen különbözött eddigi tevékenységétől, hogy felmérni sem bírta, nemhogy hozzákezdjen.

– Majd én – mondta Galambosné és minden további magyarázat nélkül a közértbe ment, vásárolt egy csomag tojást, azután a körzeti orvost kereste

fel, soron kívül beerőszakoskodott; nem törődve a haraggal, amit a kezelésre váró betegek körében élesztett.

Amióta a férje az építőipar kedvéért búcsút mondott sovány keresettel járó állásának a kátéeszben, Galambosné „jó passzban” volt, látóhatárát úyszólván eltorlaszolta az építendő családi ház, melyre – miután a gyerekek kiröpültek – jócskán gyűjtöttek már. Túlsorduló erőiből arra is tellett, hogy Ilka nénin segítsen. Nemcsak a haláleset bejelentését, jóformán mindent ő intézett helyette. Ő faggatta, kik és hol élnek a rokonai.

Galambosné ismételt unszolására szánta végül rá magát az öregasszony és írt levelet Nórának, akivel lazán ugyan, de tartotta a kapcsolatot. Utolsó sorai így szóltak:

„Most, hogy Isten elszólította tőlem az én drága kis Lacikámat, olyan egyedül maradtam, mint az ujjam. Érzem, hogy lassan elszáll belőlem az élet és ez jól is van, mert mit kezdhet egyedül a világon egy öregasszony, aki nem-sokára betölti a hetvenet. Én csak az én szegény, nyomorékká tett Lacikám-ra gondoltam, aki olyan szép fiúcska volt. Magamra soha. Most látom csak, hogy férjhez kellett volna mennem.

Csak azért írok neked, Nórika, hogy a drága Galambosnéen kívül is tudjon róla valaki, hova jutottam.

Sokszor csókol szerető nénéd

Ilka.”

Az aláírás cikornyás volt; hogy olyan lett, abban a szándék és az öreg kéz bizonytalansága egyformán közrejátszott.

Ugyanebben az időben, talán ugyanazon a napon dobta be Nóra az Ilka néninek címzett levelet Székesfehérvárott a postafiókba. Nóra levele a következő sorokkal kezdődött:

„Kedves Ilka néni!

Még mindig nem tértem magamhoz a meglepetéstől. Nem is fogok soha. Egy zaklatott életben ennyi csapás! De ez az utolsó a legérthetetlenebb és méltatlan hozzám is, hozzá is, ha ugyan ezek után egyáltalán lehet méltóságról beszélni. Hát méltó-e az emberi névre az, aki tizenhat évi házasság után egy nap fogja magát és elhagyja feleségét, gyerekeit? ...”

Ilka néni szeme megakadt a soron, az értelmé visszautasította, amit a szavak közöltek vele. Hiába latolgatta, megmagyarázhatatlannak látta, hogy Vilmos, a szelíd, pontos és lelkiismeretes Horváth Vilmos, aki ugyan nem vitte sokra mérnöki szakmájában, de közmegebecsülés övezte, nem ivott, nem kártyázott, nem nőtt, egy nap mégis Pestre költözött, az ellenséges nagyvárosba, a biztonságot nyújtó fészekből a bizonytalanságba. Hogy miért, arra vonatkozólag Nóra levele nem tartalmazott magyarázatot.

„Este – írta Nóra – a gárdonyi vityillóról beszélgettünk, Vilmos hirtelen felugrott, elment, éjjel nem jött haza, harmadnap küldött be egy ismerős vasutat a holmijáért és egy levelet, abból tudtam meg, hogy Pesten lakik édesanyjánál és eszében sincs hazatérni.”

Vilmos zárkózott, hallgatag ember volt. Környezetét először azzal lepte meg, hogy jóformán minden előzmény nélkül megkérte Nóra kezét. A gyerekeit valahogyan úgy csinálta, hogy közben nem nagyon figyelt oda, mert valójában csak Nóra akart gyereket, ő nem. Az első gyereknél meghatódott, a másodiknál elszomorodott, a harmadikat fásultán fogadta. Inkább mellettük, mint velük élt, mindamellett szerette őket és ragaszkodott hozzájuk. A tárgyaláson kijelentette, hogy mind a három gyereket akarja. Vagy mind

a hármat, vagy egyet sem. Nagyjából ezt kívánta Nóra is. A bíróság neki adott igazat.

Mindenki abban a hiszemben volt, hogy nő miatt hagyta ott a családját. A rokonság szimatolt, de eredményre nem jutott.

A kérdésekre, hogy miért tette, tömören annyit válaszolt, hogy „tovább nem lehetett bírni”.

– Mit? – kérdezték.

Csüggedt legyintéssel válaszolt.

Habár gyászjelentést az özvegy nem nyomtatott, Borszéky Laci halálának híre a levél szövegének tanúsága szerint már eljutott Nórához. Levele végén Nóra kéréssel fordult Ilka nénihez, olyan hangnemben, mintha kegyet gyakorolna. Hívta, hogy költözzék őhozzájuk, vezesse a háztartást, ő állásba megy, eltartja nagynénjét, az ég világon semmi gondja nem lesz. Ezen felül ott van a gárdonyi vityilló, ott üdülhet majd a nagyvakáció idején, a szabad természetben. Hát lehet ennél többet kívánni az élettől?

Ilka néni foltos kötényébe ejtette a levelet és elábrándozott fölötte. A gondviselés keze, gondolta. Váratlan segítség a végső veszedelemben. Barátnői részben elhaltak, sokat közülük Lacika betegsége riasztott el, az egyetlen emberi lény, akivel érintkezett, a combját csapkodó Galambosné volt.

Megmutatta neki a levelet.

– Nahát – rikkantott föl a természetes asszonyosság –, Isten áldása, hogy unokahúgát nem korábban hagyta el a férje.

Az öregasszony értetlenül pillantott a társbélőre.

– Mert akkor mi vettük volna meg a lakásrészt, és annál kevesebbet tehattünk volna félre a saját házra. Tetszik érteni?

– Nem ez az én gondom...

– Amíg a házunk felépül, guggolva is kibírjuk – folytatta Galambosné –, de azért mégsem mindegy, hogy kivel lakunk egy fedél alatt. Olyan arany-szívű társbélőt, mint a nagyságos asszony, nem találunk. De majd én eladom a lakásrészt. Tessék rám bízni.

– Azt tanácsolja, hogy fogadjam el a húgom meghívását? – rebegette Ilka néni félhangon.

– Miért? – csapott a combjára Galambosné. – Tud valami jobbat?

Nem, nem, rázta meg ősz fejét az öregasszony, az arca csupa alázat.

– A kettőjük nyugdíjából is alig tudott kijönni. Most csak a magáé marad. Abból megélni nehéz, de éhen halni annál könnyebb. Vagy rosszul mondom?

Mozdulatlanul, rebbenéstelen szemmel, az öregasszony merőn szembenézett nyomorúságával. Amit látott, fokinkint feloldódott, elmosták az utolsó találkozások benyomásai. Nóra, amint lomposan benyitott a kapun, nyomában a három kedves kölyök: – Balázs, Tivadar, Béla. Félszegen settenkedtek be az ajtón, minden mozdulatukon látszott a figyelmeztetés. Nóra elmondta, hogy halálos beteg van a házban, csendesesen viselkedjenek. Alig-alig mukkan-tak, félszeg félmosollyal ültek a széken, és felelgettek iskolási buzgalommal Laci bácsi kérdéseire.

Egymásba folytak az évek, egy éve látogatták meg vagy már öt, nem tudta volna megmondani, sem azt, hogy a gyerekek hol tarthatnak növésben, iskolában.

– Vajon mi lesz belőlük?

– Nem a maga gondja – legyintett Galambosné. – Örüljön, hogy van

egy tisztességes ember a családjában, aki gondol magára. Mert az öreget ma-napság legszívesebben a kukába szórnák, mint a szemetet.

Néhány nap múlva Ilka néni köszönettel elfogadta Nóra húga meghí-vását. A költözködés lebonyolításáig még csaknem másfél hónap múlt el, másfél szelíd, őszi hónap. A temetés mintegy lezárt egy szakaszt, a halott magával vitte a koporsóba fojtott nyögéseit, ájult panaszait, már az ágy sem emlékeztetett rá, a szoba valahogyan világosabbá vált, az árnyékok elkísérték szegény Lacit, a maradékukat Ilka rásöpörte a lapátra, a porral, a kenyérmor-zsákkal, az elhullott legyekkel együtt.

Később már betegen, elhasználtan, kimerülten, Ilka néni úgy emlékezett vissza erre a másfél hónapra, mint egyetlen nyugodalmas estére, a boldogság oázisára a hányattatások sivatagában. Galambos vadul hajtott, hogy a házra mihamarabb összegyűljön a pénz. Hétköznap a vállalatának dolgozott, szom-bat-vasárnap maszekolt, s majd kétannyiit végzett két nap alatt, mint hat nap folyamán hivatalosan. Így hát ketten maradtak. A tévé-híradót kötelesség-szerűen megnézték, néha a játékfilmet is. Többnyire azonban a ház előtt ül-dögéltek és Galambosné ösztönzésére söröztek. Eleinte úgy, hogy Galambosné többszöri kínálására Ilka néni elfogadott egy fél pohárral. Később váltogatva látták egymást vendégül. Az öregasszony félpohara lassankint egész pohárrá, majd egész üveggé gyarapodott. Néha a lombok susogása elnémitotta őket, figyeltek, mintha figyelmeztető jel érkezett volna valahonnan. Aztán megin-dultak témáik régi kijárt csapásain. Galambosné az új házát rendezgette, Ilka a régi székesfehérvári házat idézte elő a múltból, benne a férjét, a gye-rekeket. Csak a fekete macska dolgában nem egyeztek meg. Ilka néni szerint a fekete macska nemcsak akkor jelent szerencsétlenséget, ha keresztben fut át az úton, hanem akkor is, ha hosszában. Vagyis, ha ők ketten, Galambosné-val az előkertben ülnek, s a fekete macska elszalad a ház előtt, az is baljós jel.

– Már, hogy mondhat ilyen, Ilka néni!? – pattant föl a természetes asszony.
– Jól néznénk ki, ha keresztben is számítana!

– Nekem úgy is számított.

– Elismerem, hogy nem volt szerencséje, de maga meg ismerje el, hogy nem a macska végett.

Ilka néni megadón bólogatott:

– Igen. A háború, a háború...

– Na, látja. A macskából nem lesz háború. A macskából az lesz, hogy kifut a tej, odaég a rántás. De háború, az nem. Még csak az kéne.

Egy kéz – Ilka nénié – gépiesen kinyúlt az üveg után, gépiesen megbil-lentette, egy-két csepp pötytyent ki belőle.

– Üres – hangzott a kiábrándult megállapítás.

Galambosné a combjára csapott:

– Hozom a tartalékot.

– Ne! Na, igazán ne. Elég volt ennyi is.

Még nem ért véget a hosszú nyúló vénasszonyok nyara, már sor került a költözködésre. Reggel teherautó fordult be a ház udvarába, először a vezető szállt ki belőle, utána Nóra, pecsétes mackóban, rendetlen hajjal, utána leg-idősebb fia, Balázs, *Blue gins*-ben:

– Csókolom – pillantott Ilka nénire, a hangja olyanformán hangzott, mintha a szája teli volna rágógumival.

– Hogy megnőttél! – fakadt ki a csodálkozás az öregasszonyból.

Balázs felrántotta vállát, ami azt jelentette, hogy megtörténik mással is, senki nem tehet róla, aztán tovább morzsolgatta a rágógumit, ami talán nem is volt a szájában. Tizenötödik évében járt ekkor, kelevényszerű pattanások éktelenítették el egyébként hamvas bőrét, hangjában egy jövődő basszista vitatkozott egy halálra ítélt, de létéért makacsul küzdő eunuchhal.

Bal lábon álltában a jobb lábát bokában-térdben meg-meghajlítva állandóan rezegtette.

– Mi akarsz lenni, Balázska? – kérdezte Ilka néni.

A kérdő állmozgatás megszűnt, Balázs úgy megdermedt, mintha a galaktikák keletkezéséről faggatták volna.

– Éééén? – visszhangozta nyújtottan. – Hullamosó. Az is ember. Vagy nem?

– Te, Horváth Vilmos és Kövesháthy Nóra fia, akinek minden rokona diplomás, te ilyen pályára akarsz menni?

Ez a kis szónoklat benne ragadt Ilka néniben. A megdöbbenés odahajította Nórához, aki hivatalosan a költözködést vezette, valójában úgy elmerült a Galambosnéval való beszélgetésben, hogy fel sem tűnt volna neki, ha a munkások a nagynénje holmiját egy másik kamionra hordják és elporzanak vele. Magafeledten lubickolt a természetes asszony jókedélyében. Ilka néni lábujjhegyen settenkedett oda hozzá, és ijedten kérdezte meg:

– Balázska azt mondta, hogy hullamosónak készül. Te ezt hagyod?

– Ha ahhoz van kedve – válaszolt az asszony habozás nélkül. A homlokára ütött:

– Miért nem segítesz a költözködésnél, Balázs? – szólt oda. – Azért hoztalak magammal.

– Ja – hangzott a válasz.

– Minden rendben van? Nem maradt itt semmi? – fordult Galambosnéhoz és nagynénjéhez egyszerre. Nem várta meg a választ:

– Még látjuk egymást – mondta és barátságosan megszorongatta Galambosné kezét. – Nagyon örültem.

Atellenben feltűnt a szomszédok fekete macskája. Ilka néni elsápadt, aggódalmasan leste, hogy az állat jobbra veszi-e az útját – ez lett volna a kedvezőbb eset –, vagy balra, amint történt.

– Rosszul kezdődik – hajtott fejet megadón a balsors előtt. Úgy ült be a kocsiba, mintha vesztőhelyre vinnék.

Két szoba, konyha, kamra, ebből állt Nóra lakása. Ilka néni bútorainak egy része pótolta azt a néhány bútort, amit a hűtlen férj a válás után magával vitt, érzelmi értékű családi darabokat, a többit Nóra a padlásra szállíttatta, hogy ha majd kell, „kéznél legyen”.

A nagyobbik szobában ő aludt két idősebbik fiával, a kicsi szobát Ilka néni kapta meg, s ráadásul a legkisebb fiúcskát, Bélát, egy tiszta vonású, tiszta tekintetű puttót, aki nem trombitát fújt, mint a renaissance festményeken, hanem lényének úgyszólván ellenállhatatlan bájával mindenkit levett a lábáról, Ilka nénit már aznap, alig hogy hazajött az iskolából, bátyja, Tivi társaságában.

– Végtelenül örülök, hogy Ilka néni lesz a hálótársam – mondta felnöttesen és mégis gyerekesen.

– A serblit majd közösen használjátok – szúrta közbe Balázs.

Ilka néni elkomolyodott.

– Én kimegyek éjjel.
 – De Béluci serblibe hugyozik.
 – Asztalnál nem hugyozunk – jegyezte meg édesanyjuk, s zavartalanul folytatta az étel elosztását, ügyetlen kezében meg-megbillent a kanál, az abroszon kisebb-nagyobb pecsétek jelezték útját a tál és a tányér között.
 Tivi, az első falat után, megróvón pillantott anyjára:
 – A söt megint kifelejtetted.
 – Há! – lélegzett egy óriásit Nóra, már viharzott kifelé, s hogy mulasztását jóvá tegye, visszajövet találomra beleszórt mindenkinek a tányérjába annyi söt, amennyi éppen jött.
 – Apu előre behozta – magyarázta Balázs Ilka néninek. – Amióta elváltak, anyu meg ki érte. Mert még behozni is elfelejti.
 – Te is gondolhattál volna rá – hangzott a feddés, emelt hangon.
 Válasz helyett Balázs fintorsorozatot produkált, amit fejének olyanszerű hirtelen lebuktatásával fejezett be, mintha a levesbe akarna fejest ugrani. A két kisebb fiú kacagtában szétprűszkölte a levest.
 – Megint helytelenkedtek? Ennek rossz vége lesz. És különben is holnaptól kezdve Ilka néni főz rátok.
 Bár tudták, a három fiú az öregasszony felé fordult, ki-ki a maga módján felbecsülte, ő barátságosan rámosolygott mindegyikre, jelezve, hogy örömmel teljesíti a feladatot.
 – Jól jártok, mert Ilka néni nem úgy főz, mint én...
 – Nem nagy vicc – vágott közbe Balázs.
 – Ne szemtelenkedj! Akár az Interkontinentálba is elmehetne szakácsnőnek. Majd meglátjátok.
 – Túlozni azért nem kell, Nórika.
 – A szén meg a fa felhordásában ne legyen fennakadás. Ez neked szól, Balázs, te vagy a szénfelelős.
 – Miért? Nincs elég szén fent?
 – Mára meg holnapra elég. De holnapután is nap van és én nem leszek itthon, hogy nógassalak. Amikor Ilka néni azt mondja, hogy gyűjtsatok be, azt se kelljen kétszer mondani. Engedelmeskedjetek neki mindenben, és úgy fogtok élni, mint a mesebeli herceg.
 Három élénk, izgatott tekintet, benne a várakozás, az előlegezett tisztelet fényei.
 – A leckéitekkel pedig ne zaklassátok, mert Ilka néninek még érettségije sincs.
 – Niiiiiinc? – Balázs megint hosszan elnyújtotta a kérdést. – Hiszen ma érettségi nélkül senkit nem vesznek fel a vendéglátóipari szakmába. Hát akkor honnan tud olyan jól főzni?
 – Miért nem tetszett érettségizni? – emelte rá tündöklő kék szemét jövendő hálótársa.
 Ilka néni, pipacspirosan, mint a szemérmében sértett szűz, magyarázta, hogy az ő idejében nem volt divat, hogy a lányok érettségizzenek, legfeljebb polgáriba jártak, neki is van két polgárija, az más világ volt.
 Balázs nem szólt közbe, a végén anyjához intézte szavait:
 – Ezek szerint Ilka néni csak segédmunkás lehetne az Interkontinentálban, mondjuk tányérmosogató, de szakácsnő semmiképpen. És szerintem, most már nem is fog érettségizni – ezt a mondatot az öregasszonynak címezte. – Vagy tetszik?

– Elég legyen a hülyéskedésből! – állt fel hirtelen Nóra.

Felállott Ilka néni is, de nem mozdult az asztaltól, mert úgy érezte, mintha a talaj meglazult volna alatta, bármely pillanatban besüppedhet. Tétován jártatta ide-oda tekintetét a szobában, alig nézett körül, valami feltűnt:

– Mondd, Nórika – kérdezte bizonytalan hangon –, minek ez a tömérdek rongyszőnyeg?

Balázs kajánul elvigyorodott, fehér bőre fokonkint átvette pattanásai pirosát, szinte lángolt az arca, miközben anyjára lesett.

Rongyszőnyeg az ágyakon, mellettük a falon, előttük a padlón, az ülőgarnitúra alatt.

– Nem volt pénzünk perzsára.

A két kisebb fiúra Nóra rászólt, hogy rajta, lássanak hozzá a leckéhez, Balázst – délutános volt ezen a héten – az iskolába küldte.

– Én ledőlök. Megszoktam, hogy minden délután szunyókálok egy kicsit.

Nóra színésziesen széttárta két karját:

– Ilka néni otthon van. Azt csinál, amit akar. Akkor, amikor akarja.

Hóna alatt a táska az iskolai holmival, Balázs mintha búcsúzni akarna, az öregasszonyhoz lépett:

– A rongyszőnyegek, tetszik tudni – azzal szippantásszerű hangot adott, kezét derékszögben behajtott ujjakkal villámgyorsan elhúzta a homloka előtt, közben igen beszédesen kacsintott, – ez neki az... Tetszik érteni? Apu rossz szul keresett, anyu miattunk nem mehetett állásba, reggeltől estig szőtte a rongyszőnyegeket. Én a múlt nyáron négyezer forintot martam fel a Balatonon: a vendéglátóiparban. Szabálytalanul, de a kacska se tojik szabályosan. Csak hogy tessék tudni.

Egy kisfilmre való grimasz, Balázs eltűnt, Ilka néni megigézetten bámult utána.

– Ma még én mosogatok, maga csak menjen relaxálni, Ilka néni.

Béluci udvariasan ajtót nyitott az öregasszony előtt, megmutatta, melyik egyikük, melyik másikuk ágya, majd kinyitotta a táskáját, s kirakta a mini íróasztalra a könyveket, füzeteket. Ilka néni a papucs után nyúlt, gépiesen. Még nem csomagolták ki, kifűzte hát a cipőjét, a takarónak használt rongyszőnyeg alsó csücskét ráhajtotta a lábára, hogy meg ne fázzék, arca alá rakta a kispárnát és a fal felé fordult. Már-már úrrá lett rajta az álom, mikor fel pattant az ajtó:

– Add ide a golyóstolladat. Az enyém elromlott.

– Nem adhatom – felelt Béluci –, most írom a leckét.

– Neked kettő van.

– A másikat elvesztettem.

– Hülye!

– Te vagy hülye.

Most, hogy álmából felriasztották, Ilka nénit egyszerre mintegy bebugyolálta a rongyszőnyegből áradó áporodott szag. Védekezéséppen megigazgatta a párnát a feje alatt, a falhoz húzódott, kinyújtott kézzel hessintette el a dohot. Majd ismét elaludt. A jövés-menés, ajtócsapkodás, szóváltás csupán ritkította, de föl nem szakította az álom szövetét.

Mire föleszmélt, odakünt besötétedett, kék köd nyomult az ablakra, benne aranygömb: Béluci lámpájának fénye. A gyerek megérezte, hogy az öregasszony nézi, elmosolyodott, úgy jegyezte meg:

– Horkolni tetszett.

– Én? – kérdezte hitetlenkedve. Soha ezzel a váddal nem illették.

– Nem tetszik hinni?

Még kábultan, még álomittasan, az öregasszony nem felelt, felült, lábát lelógatva ásitózott. Meghatározhatatlan hiányérzet feszengette, bizonytalanság társult hozzá, annak a ténynek a homályos sejtelme, hogy ha valamire szüksége volna, nem tudná, hol találja meg. Egyelőre arra sem tudott volna válaszolni, hol van, s ahol van, ott mit keres.

– Tetszik valamit parancsolni?

A gyerek hangjában őszinte készség hangzott. Ott állott az öregasszony előtt. Az ellágyult és gyöngéden megszimogatta:

– Jó gyerek vagy, Béluci.

– Mit tetszik parancsolni?

– Sört – szaladt ki Ilka néni száján az igazi kívánság, de elrestellte magát, s mindjárt hozzátette: – egy pohár víz is jó lesz.

Mire a táskája után nyúlt, hogy pénzt adjon a gyereknek, az már a lépcsőházban rohant lefelé, négyesével véve a fokokat. Lihegve jött vissza, sörrel, pohárral, sörnyitóval, mögötte az anyja – kezében másik pohár.

Másnap reggel Nóra hivatalba ment, annak idején kereskedelmet végzett, állást minden nehézség nélkül kapott. Sör mellett megbeszélték a teendőket.

Mint hosszú évek óta napról napra, Ilka néni reggel hat órakor már a konyhában volt és húga útmutatása szerint készítette a reggelit meg a tízórait, először az iskolába induló két kisebbik fiúnak, majd a Nóra meg a Balázs sora következett.

Mialatt evett, s a piszkos edényt elmosogatta, nem érezte a magányt, nem halotta a csend egyhangú zúgását az üres lakásban. Bement a szobába, leült az ágyára, orrára rakta a szemüvegét, iparkodott belemerülni az újságolvasásba. A hírek nem kötötték le. Lassan az ablakhoz lépdelt és kikémlelt az utcára.

A szomszéd szobában zaj kelt. Megrezzent, nem tudta, mire vélni. Am az ajtó kivágódott, Balázs robbant be a szobába, káromkodva rohant Béluci asztalához, gyorsan megtalálta, amit keresett, a radírgumit.

– A kaján tetszik meditálni? – kérdezte.

Valósággal felszisszent a kérdésre. Eszébe jutott, hogy a főzés az ő feladata, Balázs délutános és ő nem vásárolt be, sőt azt sem tudja, hol kezdje, hisz a környéket nem ismeri. A hangja csupa kérlelés, ahogy a gyerekhez fordult:

– Balázska.

Amaz csillapítólag emelte föl két karját:

– Van fent fa meg szén. Dögivel.

– Be kellene vásárolnom, s nem tudom, hova menjek...

– Jaaa! – húzta el hosszan a szót. – Anyu nem mondta? Miért is mondta volna? Nem ő lenne, ha mondta volna. Majd én lekísérem és megmutatom.

A kamasz sokkal gyorsabban mozgott nála, lihegve szaporázta a lépést, mégis minduntalan elmaradt mögötte. Jobbra a hentes, balra egy mellékutcában a zöldséges, balra a közért. Ilka néni rohamtempónak érezte, ahogy az egyikőtől a másikhoz mentek. Ő úgy szerette volna, hogy előbb bevásárolnak a hentesnél, s csak akkor mennek a zöldségeshez. És így tovább.

– Nem lehet, Ilka néni – magyarázkodott a kamasz –, még nem készültem el a leckével. Az uszodai edzéssel elvesztegettem másfél órát. Tessék egyedül bevásárolni, nekem most kultúrát kell zabálnom. Csókolom.

Mindez a közért előtt történt. Az öregasszony bevásárolt, majd visszament a zöldségeshez és a mézsároshoz. Kimerülten érkezett vissza a lakásba.

– Innék egy feketét, fiam.

– Elfogyott – vigyorgott a kamasz, kezében a lefelé fordított kávésdoboz.
– Miért nem tetszett venni, ha már a közértben tetszett lenni? Itt nagyon körül kell nézni, ebben a házban. Mert itt mindig az hiányzik, amire szükség van.

– A zsírt se találom . . .

– Na, tetszik látni. A maradékot én ettem meg éjjel.

– Miért nem mondtad?

– Nem tetszett kérdezni. Ha tetszik kérdezni, mindent megmondok. Azt is, hogy anyu mikor hazajön, nem kávé fog hozni, hanem egy moher sapkát Ilka néninek.

– De nekem nincs szükségem moher sapkára.

– Éppen azért! – széles várapozó vigyorgással meredt az öregasszonyra.
– Anyu fellábbal a holdon él.

– Hogy beszélsz anyádról, aki . . .

– Én ebben nem találok semmi rosszat . . . – vágott a szavába Balázs, már ott sem volt.

Miután kiszuszogta magát, az öregasszony belenézett a fiókokba, a dobozokba, zacskókba, mi van, mi hiányzik, aztán lement és bevásárolt még egyszer.

Ebédre tokányt főzött, hozzá puliszkát, savanyúságnak bolti csalamádét adott. A három gyerek valósággal ünnepelte. Úgy ült az asztalfőn, mint egy zárdafőnöknő, aki szégyenli, hogy dicsérik, de titokban hizik tőle.

– Anyunak tegyük félre – indítványozta Tivi –, hadd lássa, milyen az emberi étel.

– Hogy beszélsz anyádról, aki . . .

– Én csak a javát akarom – vágott a szavába a gyerek.

– Nem mondtam! – nézett körül Nóra, miután jóízűen elfogyasztotta a maradékot. – Ilka néni akár az . . .

– Az Interkontinentált már tisztáztuk!

– Ne szemtelenkedj, Balázs.

– Szerintem fölösleges téves információkat terjeszteni.

Moher kucsmát ugyan nem, de mást sem hozott Nóra, csupán hivatali élményeket, az egyik főnök „sutyerák”, a másik „tahó”, egymást lesik, amit az egyik mond, a másik megkontrázza, „ilyen környezetben nem lehet termelő munkát végezni”.

Balázs megjegyezte, hogy az irodák nem a termelési szektorhoz tartoznak, majd hízelegve fordult anyjához:

– Most már igazán engedd meg, hogy a magnót megvegyem. Már csak azért is, mert ott van.

A nagy asztalra mutatott, melynek egyik végét ő, a másikat Tivadar öccse használta íróasztalul.

Valamennyien oda tódultak.

– Mi az, még nem láttatok magnót? – kérdezte Balázs.

Nóra szigort erőltetett magára:

– Máskor ilyesmi ne forduljon elő! – mondta, közben azonban kíváncsin szemlélgette a félig fém, félig műanyag dobozkát, benne a két lassan forgó

orsót. Valószínűtlen volt, hogy ez a szerkezet muzsikáljon, márpedig muzsikált, egy néger énekes fojtott jajgatásait és fájdalmas üvöltéseit közvetítette.

– Jésszusmária, az ebéd! – kiáltott fel Ilka néni, s amennyire öreg tagjaitól tellett, rohant a konyhába, hogy levegye a tűzről a másnapra készített töltött káposztát, ami „csak úgy jó, ha legalább egy éjszakán át állott”. A vészről a nyitvahagyott ajtókon besurranó szagok már üzentek. Az öregasszony összetörten tért vissza, fia temetése óta nem esett át ekkora megrendülésen.

– Azt hittem, hogy takarékra állítottam... – védekezett megsemmisülten. – Annyit főztem, hogy holnap, vasárnap és kedden azt ebédeljete. Micsoda kár! Micsoda kár!

Hiába vigasztalták, ahányan annyiféleképpen, tovább meakulpázott, fáradhatatlanul. Aztán eszébe jutott, hogy vezeklésképpen három napig böjtöl. Ez valamelyest megnyugtatta.

Karácsony előtt Béluci megbetegedett. A láza harminckilenc fölé emelkedett, a mosolygás leszáradt arcocskájáról, a szenvedés még vonzóbbá varázsolta a gyereket.

– Meghült – állapította meg Ilka néni. – Meghült, mert éjjel kitakaródzott és ott, ahol alszik, huzat van.

Úgy nézett körül, mintha el akarná kapni a huzatot, azt a mindenhol leselkedő, alattomos ellenséget.

– Elavult álláspont – legyintett Balázs. – A vírusokról nem tetszett halni?

– Tudom, amit tudok – mérgeskedett az öregasszony. – Ha nem volna huzat, nem volna beteg. Ehhez semmi köze a vírusoknak. Én is félek a huzattól, pedig az én időmben nem voltak még vírusok.

Nóra leintette a fiát, aki válaszolni akart, s megpróbálta elcsitítani az öregasszony aggodalmait.

– Mászor is voltak betegek a fiúk, máskor is meggyógyultak. Nem kell ügyet csinálni a dologból. Ezelőtt két évvel, mikor itt járt a Hunyadi doktor, felírt valamit, majd abból adok Bélucinak.

Alázatosan, de annál makacsabban az öregasszony a fejét rázta:

– Ilyenkor orvost kell hívni, fiam.

– Megbirkózunk mi orvos nélkül is az influenzával, nem igaz, Balázs?

– Igaz. De azt honnan tudja, anyu, hogy Bélucinak influenzája van?

– Mi más lenne?

– Például gyermekági láza.

A két asszony értetlenül bámult egymásra. Egyikük sem kapcsolt. Balázs közben feltárcsázta az orvost. Az két óra múlva becsöngetett és megállapította, hogy Bélucinak tüdőgyulladásra van.

– Akkor én nem megyek be holnap! – jelentette be a rémülettől elsárgult arccal Nóra. Kezét tördelve járkált fel-alá a szobában. Végül mégsem maradt el hivatalából, az orvos meggyőzte, hogy egy gondozó elég a beteg mellett.

Ilka néni élete szüntelen szolgálatban telt, betegápolásban. Eddig idegennek, majdhogynem betolakodottnak érezte magát Nóráék körében. A gyerekek unokái lehettek volna, s a messzi tűnt évekre emlékeztették, elvesztett három fia gyerekkorára. A zaj, az élénkség, a szakadatlan jövés-menés kétszeresen zavarta; a maga valóságában és emlékidéző mivoltában. Most azonban a fáradtan pihegő fiúcska mellett hivatására talált. Béluci észrevétlen elfoglalta Lacika üresen maradt helyét.

Szenvedélye, mert belső műhelyében azzá vált a betegápolás, minden téren racionalizálásra készítette, az idő célszerű beosztására, csakúgy, mint arra, hogy a család tagjait, s a mosónőt, aki hetenkint egyszer elvégezte a durvább munkákat, úgy ossza be Béluci mellé, hogy másodpercekre se maradjon egyedül a szobájában. Kötelessége tudata felajzotta éberségét, noha a konyhában is állandóan Béluci foglalkoztatta, véletlenül sem égetett oda se ételt, se rántást.

Önfeláldozó gondoskodásának meglett az eredménye, úgy érezte, ő mentette meg a kisfiút, s csak legyintett, ha Balázs a penicillint emlegette, hogy anélkül, ha a feje tetejére áll, akkor sem segíthetett volna rajta.

– Te ezt nem érted, Balázska. Te nem gondoztad a beteg fiadat éveken át.

– De a penicillinről én többet tudok, mint Ilka néni. Hiszen abban az időben még nem volt penicillin.

– Hagyj békén a penicillinnel. Tudom, amit tudok.

Béluska felépült, iskolába járt, Ilka néni azonban csökönyösen ragaszkodott ápolónői szokásaihoz, amelyeket valójában előjogoknak érzett. A gyerekek kinyúlt, hogy a kapcsolót – ami kissé távol esett az ágytól – elraktintsa. Ilka néni kiugrott az ágyából, már amennyire ugrani tudott:

– Majd én, fiacskám.

– Én is tudom – tiltakozott eleinte Béluci, később tiltakozás helyett halkan odaszólt nagynénjének, hogy most már jöhet, elolthatja a villanyt. Ha az öregasszonyt elnyomta az álom, hangosabban kérte.

Ahogy fogyott a tél, közeledett a tavasz, egyre több szó esett a gárdonyi kis házról, a paradicsomról, ahol mindenki azt teszi, amihez kedve támad.

– Meglátja, Ilka néni, sehol a világon nem lehet úgy pihenni, mint Gárdonyiban. Ott mindenki relaxál. Sajnos, nekem csak egy hét szabadságom van, de minden hétvégén leutazom.

Fényképeket mutattak, némelyiken csak a ház látszott ilyen vagy amolyan nézetből, másokon személyek, Nóra és a gyerekei, más gyerekek. Ilka néni, akit már-már levert lábáról a fáradtság, éppoly hevesen, éppoly türelmetlenül számítgatta a napokat, mint a család többi tagja. Ráeszmélt, hogy hosszú-hosszú évek óta nem pihent. Most végre mód lesz rá!

A gyerekek „keményen dolgoztak a vizsgákra”, Nóra mindig ezt a kifejezést használta. A feszültség minden mozdulatukat, szórakozásaikat átjárta. Minthogy televíziójuk nem volt, színházba, moziba ritkán jártak, szórakozásról Balázs magnófelvételei gondoskodtak. Kifogyhatatlan volt ötletekben, a szomszédasszony gyakran összekapott a ház mesternével, többnyire az ő konyhájuk előtt, a folyosón. Balázs felvette a zaftos párbeszédet, amelyben csak úgy röpködtek a megnevezhetetlen testrészek, melyeket rendeltetésüknek meg nem felelő használatra javasolt egyik fél a másiknak. Egyik osztálytársa édesanyjának kisbabája született, a gyerek álmában nyöszörgött, valahogyan színesebben, változatosabban, mint a többi csecsemő. Újabb alkalom a felvételre.

Egy különösen kimerítő vasárnap délután Ilka néni délutáni horkolása wagneri méreteket öltött. Úgy fújta, mint tiz puzán egyszerre. Balázs rohant a készülékért, s szalagra vette az egész szimfóniát.

– Ha fölkel az öreglány, mindjárt leforgatjuk neki – mondta Tivadar.

– Úgyis mindig tagadja. Pedig én tudom. Én alszom vele.

Balázs a fejét rázta, hogy nem úgy kell azt. Bizzák rá. Majd vacsora után.

Nóra elterpeszkedett a székében, amolyan „egyszer van vasárnap” testtartásban, a konyha és az asztal között Ilka néni teljesített szolgálatot. Daga-

dozott büszkeségében; töltött hagymát főzött, mert „attól erősödnek a gyerekek”, és előre élvezte az eljövendő sikert.

– Hűüüü! – hangzott föl Balázs üvöltése. – Az aztán marha jó! Ebbe bele kell dögleni olyan jó! Hogy Ilka néni mi mindent tud!

Szerényen nézett a kötényébe. Nem ült közel az asztalhoz, hogy ha térülfordul, ne kelljen elhúzni a széket. Őmaga csak a töltelekből evett, a hagyma mindig „megnyomta a gyomrát”. Nem válaszolt a dicséretre, egyetlen pillanatra nézett föl csupán, szemérmesen, mint egy zavarba ejtett szüzlány. S ugyanilyen észrevehetetlen módon reagált a húga, s a másik két gyerek szavaira is, holott azok nem bírtak kifogni a magasztalásból.

– Esztek még valamit? – tudakolta, amint a tál kiürült.

– Én nem! – csapott domborodó hasára Balázs. Elteltek a többiek is. Ilka néni szaporán leszedte az asztalt, visszajövet a konyhából leült a karosszékre, ölében összekulcsolta két kezét, ringatózott jó hangulata nyájas hullámain.

– Baj van, Ilka néni – szólalt meg váratlanul Balázs az asztal mellől. Előtte a magnó.

– Mi a baj?

– Találkoztam Hunyadi doktor úrral és ő azt mondta, hogy Béluci nem a huzattól betegedett meg, hanem Ilka néni horkolásától.

– Ne hülyéskedjete! – tört ki az öregasszonyból a méreg, hangja-arca eltorzult. – Soha életemben nem horkoltam.

Folytatta volna a tiltakozást, de fölharsant a szimfónia: horkantások, sziszegések, hörgésszerű futamok váltakoztak egymással. A hangok leomló lavínája egy pillanatra megbénította az öregasszonyt.

– Csak nem azt akarjátok mondani, hogy...

Kétségbeesetten nézett egyikükről a másikukra, de segítséget senkitől nem kapott, a kacagások harsogása másodpercekre elnyomta a másik harsogást.

Béluci lépett eléje, szelíden, kedvesen, angyali mosoly a szája körül:

– Így tetszik horkolni, Ilka néni. Minden délután és minden este.

– Te is?...

Többet nem bírt mondani, a nyomasztó érzése, hogy nem áll szilárd talajon, hanem valami vékonyka kérgen, amely alatt lép húzódik meg, elég egyetlen elhibázott mozdulat, s beszakad, mint a jég, újult erővel támadt föl benne. Menni szeretett volna, vagy maradni és megmagyarázni, hogy...

– Ugye, csak hülyéskedtek?

Béluci szeme tisztán csillogott, mint a tengerszem. Félénk kis bólintással válaszolt.

– Ilka néni, csak nem veszi a szívére a horkolást? – Iparkodott a helyzetet tisztázni Nóra. – Mindenki horkol. Én is horkolok.

– Hajjaj! – vetette oda Balázs. – Legközelebb azt is felveszem.

– Horkolni nem szégyen. Inkább kacagjon, Ilka néni, lazítson az idegein. Tedd fel, Balázs, még egyszer. Ilka néni is velünk fog kacagni.

Erőltette, – de sehogyan sem állt rá a szája, annyira valószínűtlen, annyira elfogadhatatlan volt, hogy ő idézte elő ezt az iszonytató hangzavart.

– Most már valami mást is feltehetnél, Balázska. Valami jó számot.

Három felvételt szenvedett végig, kakofóniába, üvöltözésbe, nyivákolásba fulladó modern számokat, csak aztán közölte, hogy fáradt és lefekszik.

Egy darabig hánykolódott, majd hirtelen letaglózta az álom. Kóválygó

fejfel ébredt, csak Béluci ismételt kérésére értette meg, hogy a lámpát kell eloltania. Mezítláb topogott a kapcsolóhoz, majd vissza az ágyához. Mint valami sötét kútba, zuhant vissza az álomba.

Később felriadt. Úgy rémlett, a szoba visszhangzik.

– Horkoltam? – kérdezte halkán.

Nem jött válasz, Béluci aludt.

Egy napon levél érkezett özvegy Borszéky Bálintné címére. Nem akart hinni a szemének, mikor a címet olvasta. Hát van még valaki a világon, aki tud a létezéséről? Mire előkereste a szemüvegét és kibetűzte a feladót, már tudta, hogy más, mint Galambosné, nem írhatott.

Izgatottan szakította fel a borítékot, évekig éltek együtt, s e hosszú idő alatt a kövér asszony mindig megkerülte valahogyan a megszólítást. „Nagyságos asszony” a demokráciában kiment a divatból, „Ilka” tiszteletlen lett volna, „Ilka néni” sértő, a korkülönbség nem indokolta. A levél így kezdődött:

„Tudja, sok minden történt azóta, hogy elment a kedves hűgához, és velem is...”

Zűrzaravos beszámoló következett a ház építése körüli viszontagságokról, adatok, összegek, egy sereg ismeretlen név, egyik részük ellenség, a másik szövetséges.

– Képzeld, felhúzták a Galambosné házát.

– A férje kőműves volt. Azok egymásnak dolgoznak.

– Nem is örülsz, Nórika? Hiszen olyan jó volt hozzám. Amilyen kövér, olyan jó.

Ismét belemélyedt a levél hínárszerűen burjánzó közléseibe. Sokan érdeklődtek a ház iránt, sokan becsülik Galambosné munkáját, a kivitelező vállalatot Budakeszire telepítették, ez is közel van Pesthez, az is, de nem egyformán.

– Képzeld, Galambosné elcserélte a házát.

– Igen – Nóra éppen csak felpillantott a könyvéből.

Újabb szövegfejtési erőfeszítések, újabb felkiáltás:

– Képzeld, Galambosné meghívott az új házba.

Ezt a bejelentést Nóra már nem nyugtázta. Az öregasszony hátradőlt székeben, a közös sörözésekre emlékezett, az illatos nyári estékre, melyeket a sör jó íze kedvesített meg és az estikék édes illata. Behunyta a szemét.

Nóra az asztalra rakta a könyvet, felállt, két keze a csípőjén, nyújtózott.

– Még tíz nap és Gárdonyban leszünk.

Ahogy kiment, fáradt sóhajta úgy úszott utána, mint gőzhajó után a fekete füst.

Örökség volt a gárdonyi ház, apai örökség, amelyet Vilmos – a volt férj – maga már nem használt, inkább ügyetlenségből, mintsem tudatos elhatározásból. A gyerekei nélkül nem érezte jól magát odalent, nyáron viszont azért nem utazott oda, hogy össze ne találkozzék elvált feleségével, akire, mint mondta nem haragudott, de a pusztá látása elvette az életkedvét.

Délelőtt érkeztek meg, ismerős vitte ki Nórát, Ilka nénit, Bélucit meg a csomagok egy részét kocsin.

A láda csücskéről, amelyre rákuperodott, az öregasszony belátta azt a barátságos világot, ahol a nyári hónapokat tölti. Előszövény, tornácos parasztház, mögötte a telek nekiszaladt a dombhajlatnak, melyen a ritkás fűvet és a mezei virágokat enyh szél cirógatta. Jobbra és balra fák csokrában kiemel-

kedő háztetők üzentek felőle, hogy mások is laknak ott, nemcsak ők. Mindabból, amit kutató tekintete magába ölelt, derű és nyugalom sugárzott.

– Gyönyörű, Nórika, gyönyörű! Ezt a helyet Isten is pihenésre teremtette.

Csakhamar befutott Balázs és Tivadar, újabb csomagokkal. Folytatódott a jöves-menés a dülőút és a ház között. A ládára is sor került, amelyről az öregasszony idáig szemlélődött.

– Ez lesz az Ilka néni széke! – Nóra fonott karosszéket hozott elő a házból. A szobák nyitott ajtókkal, ablakokkal szívták magukba a koranyári ízes levegőt. Az öregasszony engedelmesen leült, majd közelebb húzta székét a korláthoz, hogy szemmel tarthasson mindent. Nem zavarta a sok szertehányt holmi, a közelében szellőző ágynemű áporodott doha. Rákönyökölt a korlátra, arcát egymásra fektetett két kezefejére nyugtatta és nézelődött. Hol a hársfán, hol a diófán állapodott meg a tekintete, hol egy-egy szaporán elröppenő madarat kísért a szemével. Elbűvölte a napsugaras, madárfütyös nyugalom, ehhez a környezethez képest a budafoki társbérlet szomorú nyomortanya volt. Lassankint megfeledezett Galambosnéról, s a vele kapcsolatos álmokról, vágyakról.

A gyerekeknek nyomuk veszett, azóta már a tóban lubickolnak – vélte Nóra. Ő maga fürdőruhát öltött, biztatta nénjét, de az nem hajlott a szóra, kifogásképpen olyasmiket mormolt, hogy meg kell szoknia a helyet, s hogy ez csakugyan paradicsom.

– Itt mindenki azt teszi, amihez kedve van – vonult vissza Nóra elvei sánca mögé. – Ugye, tetszett hallani Rabelais-ról? A „tégys – amit akarsz”-ra célzok. Rilexáljon, Ilka néni, most ez mindennél fontosabb. Addig én megfőzöm az ebédet..

A konyhaasztalt elborították a következetesen újságpapírba burkolt csomagok. Egyikből szalonna fordul ki, a másiktól liszt, cukor, burgonya, zöldség, tea, kávé. Nóra úgy-ahogy a helyére rakott mindent, aztán bedugta a csatlakozót s mialatt várta, hogy az egyetlen villanyrezsó fölmelegedjék, krumplit meg zöldséget hámozott.

– És a gyerekek? – tudakolta, mikor Nóra ebédelni hívta.

– Majd esznek, ha hazajönnek.

Tapintatból nem szólt hűgának, hogy a söt megint kifelejtette a levesből, azt remélte, észreveszi magától. Amaz úgy evett, mint akinek legfőbb gondja, hogy túllegyen a táplálkozáson, az esze máshol járt. Hogy merrefelé, arról az ásitásai tudósítottak.

Kivitte a nyugszéket a ház elé, mielőtt belefeküdt, még megmutatta, melyik nagynénje ágya, ha délután le akarna dőlni.

– A gyerekeket a padlásra telepítettem még tavalyelőtt, hogy minél kevesebbet zavarjanak.

Azzal már ment, néhány lusta mozdulattal elhelyezkedett a nyugszéken. Mikor elaludt, kinyílt a szája, vértelen orcái felváltva fúvódtak föl és lappadtak össze, vékony horkolása beleszövődött a madárcsicsergésbe.

Az álmoság átragadt rá, bement a szobába. Nóra az ágyát megmutatta ugyan, viszont elmulasztotta megmutatni, hogy a szellőző ágynemű közül melyik tartozik hozzá. Egy darabig habozott, aztán leemelt a tornácról egy párnát meg egy pokrócot. Az utóbbi alatt az elmaradhatatlan rongyszőnyeg. Döbben ten meredt rá.

Elsőnek a kamaszt hajtotta vályúhoz az éhség. A zajra kiment a kony-

hába. Balázs nedves fürdőgatyában ült a konyhaasztal előtt, teste vörösen fénylett, megfogta a nap. Óriási étvággal evett.

– Miért nem veszed le a nadrágod, Balázska?

– Hogy Ilka néni meg ne lássa a pucér seggemet.

– Jaj, de csúnyán beszélsz!

– Miért? A segg is csak olyan szó, mint a többi. Ilka néninek is van segge.

– Ronda szád van! Azért szóltam, mert nem akarom, hogy meghülj.

A kamasz unottan legyintett.

– Mit csináljak, hogy ne hüljek meg? Fürödjem télikabátban?

Egy másodpercre habozott, ne vonuljon-e vissza. Mégis maradt, nézte, amint a maags, egészséges gyerek jóízűen eszik. A látvány megvigasztalta a sérelmekért. Több, mint hetven évet megéltem, de még senki nem beszélt így a hátsó részemről – ezt szerette volna valami szerencsés formulában elmondani. Sajnos, a választ előre látta, inkább nyelt.

– Ilka néni nem iszik kávé? – kérdezte a kamasz teliszájjal. – Mert ha iszik, én is iszom.

Elértette a célzást, csak hogy nem tudta, mi hol áll; tehetetlenkedett. Balázs megszánta, s maga főzte meg a kávé, ami a villanyrezsón nem annyira keserves, mint inkább lassú munka volt.

– Úgy főztem, hogy anyunak is jusson.

Nóra a horkolásnak ugyanazt a vékonyka szálát gombolygatta kifogyhatatlannak tetsző belső tartalékából. Mint a pók. Azzal a különbséggel, hogy háló nem látszott.

– Ne költsük föl? – bizonytalankodott jóindulatúan az öregasszony. – Ha nappal ennyit alszik, éjjel álmatlan lesz.

– Anyu miatt ne tessék aggódni – nyugtatta meg a kamasz. – Óriási a kapacitása. Betegséget, drámát, mindent átaluszik. Mikor apu elhúzta a csikot, négy napig aludt, aztán felkelt, mintha mi sem történt volna.

– Ezt nem mondod komolyan.

– Ilyen a természete. Nagy szerencse, nem igaz? Minket szeret, gyerekeit, de ha valamelyikünk meghalna, egy hét alatt kialudná.

– Ilyet aztán igazán ne mondj.

– Marha nehéz volna a bizonyítás – ezzel a mondattal a kamasz berekesztette a társalgást. Kissé oldalt fordult, fejét hátravetette, félig lehunyott szemmel, félig nyitott szájjal figyelt valami belső hangzatra, amelynek ritmusát felváltva ujjai meg a sarka dobolásával jelezte. Észre sem vette, hogy az öregasszony a fejéhez kap és bemenekül a szobába.

Rézsút sütött már a délutáni nap, mikor Nóra fölébredt, megitta a fia főzte kávé, hidegen. Bement a szobába, Ilka néni a vetetlen ágyon feküdt, a lába betakarva, a levegőbe bámult.

– Ha nem fáradt, Ilka néni, megmutatnám a telket.

– Mitől lennék fáradt? Te főztél.

A telek alján kukoricaszárból rakott csőszkunyhóféle állott, szénával kibélelve. Előtte lyuk, benne hamu, néhány elszenesedett ág – tűz emléke.

– Ha Szücsék kivágnák a diófájukat, a tő egy csücskét is lehetne látni innét. Mielőtt a fa megnőtt, gyönyörű volt a kilátás.

– Így sem csúnya.

Szoknyájukat maguk alá húzva, a fűbe ültek. Nóra elmondta, hogy egyformán szeretne gondoskodni mind a három gyerekéről, mert egyformán szereti őket. A házat, amiben laknak Balázs öröklő, ő a legidősebb.

– Tivinek különleges érzéke van az építkezéshez – folytatta az asszony. – A csőszkunyhót ő tervezte, ő vetette meg az alapját, a többiek csak segítettek neki. A másik két gyerek, ha kijönnek, azonnal rohan a tóhoz, Tivi előbb mindig körülnéz itt a birodalmában és csak azután megy le fürödni. Úgy tervezem, hogy neki ide építtetek, már meg is beszéltem vele, alpesi stílusú házhoz van kedve. Ha az tetszik neki, olyat kap, ugye, igazam van, Ilka néni?

– Azok a hegyestetejű házak, azokat nevezik alpesinek? Nem nagyon költséges egy ilyen ház?

A kérdés elszáradt, beleveszett a délutáni csendbe, mellé feküdt az egyre hosszabbra nyúló árnyékoknak.

– A telek jobb sarkában áll a ház. Innen jól látszik. Most tessék balra nézni, a teleknek ott van egy beszögellése. Oda építjük a Béluci házat, egészen más stílusban, Béluci szemlélődő természet, érzékeny, mint a mimóza...

– Földreszállt angyal – sóhajtotta az öregasszony.

– Ő dunántúli parasztházat kap, kerek, fehér oszlopokkal. Tetszik tudni, amilyeneket Tihanyban látni. Nyolc oszlop, széles tornác, a szobák a tornácra nyílnak. Annyiban fog különbözni a parasztházaktól, hogy a konyhába nem a tornácról nyílik bejárás, hanem a ház oldalából. Az alaprajzot minden részletében kidolgoztuk, a berendezést dettó.

– A gyerekeim – sóhajtott Nóra. – Ők az én életem. Most már csak ők.

Helyeselni, kérdezősködni egyformán tapintatlanság lett volna, Ilka néni megindultan simított végig unokahúga fején. Tenyerével úgyszólván érzékelte, amin a szeme már több ízben megakadt. Nóra haja alul ősz volt, felül vörössesszőke, vagyis nem festette már, beletörődött az őszülésbe.

Megérezte, mi foglalkoztatja az öregasszonyt:

– Szerdán tudtam meg, hogy Vilmos elhagyta a családot, csütörtökön voltam bejelentve a fodrászhoz. Kinek festessem a hajam? Anyának így is jó vagyok.

Már lefelé menet, az öregasszony kíváncsian tudakolta, mikor kezdik meg a két ház építését:

– Majd ha összejön a pénz – hangzott a válasz. – Valamelyik nap elviszem a szomszédokhoz, hogy legyen társasága. Csupa kedves ember lakik ezen a kis telepen.

Negyed- vagy ötödnap került sor a vizitekre. Elsőnek a közvetlen szomszédot, a kajlafülű Tömösit látogatták meg, ezt a lomha, jóindulatú miniszteriumi tisztviselőt, aki úgy táncolt, ahogy Bici, érélyes kis felesége fütyült.

Tágas házban laktak, amolyan városi házban, melyhez tornác nem tartozott. A ház előtt vas asztal, székek, színes ernyő, az alatt üldögéltek. Bici fügeborral és keksszel kínálta őket. Mialatt csendesen beszélgettek, „emelkednek az árak, a közlekedés javult”, „egyre többen építkeznek erre felé”, „divatba jött a Velencei-tó”, oldalt a színben, amelyet Tömösi – aki kocsira gyűjtött – garáznak akart átalakíttatni, összeverődtek a gyerekek. A háziak két lánya, Nóra három fia, az öt vendéggyerek Pataynéből, aki egyszerre két családnak adta ki a házat, hogy a jövedelemből kiegyeztse nyomorúságos nyugdíját, a Kocsis fiú, a szellemi vezér, hosszú hajú, farmernadrágos, csupa agresszió kamasz. Balázs őt utánozta.

– Nem szeretem ezt a kölyköt – jegyezte meg Bici, amint utána nézett –, de nem tudom megakadályozni, hogy a lányaim barátkozzanak vele.

– A banda az banda – állapította meg Tömösi, s két tenyerével hátulról előre tolta a fülét, Bici szerint ettől lett oly szembeszökőn kajla.

Hirtelen éktelen zaj és üvöltözés tört elő a színből. Bici felpattant ültéből, kurta erélyes léptekkel odasietett; metsző hangon szólt a gyerekekre:

– Azonnal abbahagyjátok!

– Csak játszunk – védekezett Kocsis Gabi.

– De nem itt! És nem ilyen hangosan! Kifelé!

Megvárta, amíg a gyerekek, ki morogva, ki némán, eltakarodtak.

– Van hely bőven játszani. Az egész hegyoldal az övék.

Búcsúzáskor Tömösiék meghívták Ilka nénit, hogy amikor kedve tartja, látogasson át hozzájuk. Patayné volt a következő szomszéd, akit meglátogattak. A földszintet egy egykés család bérelte, az emeletet Pudinszkyék, négy gyerekkel. Patayné maga a konyhába húzódott.

A társaság a verandán üldögélt, sör mellett:

– Óh, nem akarunk zavarni – szabadkozott Nóra, de engedett az unszolásnak, csak a sört utasította vissza, „rossz házasság lenne a fügeborral”. Alig indult meg a társalgás, hogy „a közlekedés csakugyan javult, de a buszok alkalmatlan időben indulnak”, a nyári konyha felől felhangzottak a csatakiáltások és a zaj, amit az egymáshoz vert lábasok idéztek elő.

Patayné elhasznált, gondbarázdálta arcán a bizánci piétákon látható gyötrelmes kifejezés tűnt föl. Alázatosan, imádkozásformán fordult a négygyerekes Pudinszkyhoz:

– Drága Dezső... – a többit a szemével fejezte ki, igen drámaian.

A zömök, kissé már megrokkant férfi fáradtan kelt föl, nemrég kezdte meg a szabadságát, a hangja azonban ellenmondást nem tűrően harsogott:

– Lesztek szívesek azonnal abbahagyni?! Ricsajozzatok a dombtetőn. Ti ott, mi itt. Értitek?

Patayné könnyes szemmel hálálkodott, s hogy Pudinszkyék valahogyan sértve ne érezhessék magukat, megjegyezte, hogy mindenért az a komisz Kocsis Gabi a felelős.

– Ő szervezi, ő bujtogatja őket, az apja pedig...

Ebben Patayné súlyosan tévedett, az apa ugyancsak kemény kézzel tartotta a fiát. Őt is meglátogatták, a kis kolónia legmódosabb tagját, a kocsi- és garázstulajdonos Kocsis Péter mérnököt, modernné alakított, minden komforttal felszerelt villájában. Ő már gyülekezés közben szétoszlatta a gyerekeket.

– Maga túl szigorú hozzájuk, Péter, egyszer gyerek a gyerek! – jegyezte meg Nóra. A felkínált italok közül a whiskyt választotta.

– Egyszer felnőtt a felnőtt – szólt közbe a szép Kocsisné, mosolya illatárban úszott. Itt az Isten háta mögött is francia parfümöt használt.

– És egyszer öreg – toldotta meg Ilka néni sajátságosan bánatos hangszíval. A kurta kis mondat, mint gyászfátyol pilinkázott lassan lefelé, s mint egy ráborult a tarka mozaikkal kirakott asztalon álló palackokra.

Kocsis szótlanul töltött:

– Egy korttyal azért tessék megköstolni – biztatta az öregasszonyt, hogy a csendet megtörje.

Aznap Ilka néni nehezen aludt el, még mindig szokatlan volt a hely, zavarta Nóra horkolása, a gyerekek topogása a padláson, az olykor ki-kirob-

banó kutyaugatás, a békák egyhangú kórusa. Fehérvárott a szobákban, az utcákon nem látszott, amit eltakartak a ruhák, itt szembetűnt a túlsorduló, túlradó egészség, a fiatal, hajlékony, napsütötte testek tömege. Egy percre megvillant benne, mint egy kép, Béluci – betegen az ágyon – és ő maga, amint aggódva hajol fölébe, egészen más aggodalommal, amint ahogy szegény Laci betegágya fölé hajolt. Laci ágyából émelyítő, nehéz szagok áradtak, hiába követett el mindent, hogy tisztán tartsa az ágyneműt csakúgy, mint a beteget magát. A gyerekek teste, még ha nem tisztálkodtak is rendesen, a napfénnel rokon illatot választott ki. Mindebből semmi következtetést nem bírt leszűrni, csak a nyugtalansága gyarapodott.

Másnap ismét ragyogó napsütésre ébredtek.

– Majd – válaszolta Balázs anyja kérésére, hogy ezt és ezt vásároljon a közértben. Nem feledkezett meg semmiről, de három óra felé érkezett meg, úgy hogy csak négy óra tájt ebédeltek.

– Mindenki azt csinálja, amihez kedve van – magyarázta Nóra a méltatlankodó Ilka néninek. – Így van ez jól. Ez a legjobb rílex.

– Béluci, szegényke, egészen sápadt az éhségtől. Nem olyan erős ez a gyerek, hogy ilyen rendetlenül egyék.

– Így lesz erős. Az élet megpróbáltatás. Jobb otthon kezdeni.

– Az ebéd is megpróbáltatás, ha anyu főzi – vigyorgott Balázs.

– Majd én megfőzöm – ajánlkozott Ilka néni, mire a gyerekek ujjongó kiáltásban törtek ki, s vad indiántáncban ugrándozták körül nyakig pirult nénikéjüket.

Nóra visszafeküdt a nyugszékre, hogy még egyet húzzon a pihentető álomból, a gyerekek szétszéledtek, már nem érte utol őket a figyelmeztetés, hogy idejében jöjjenek vissza, meg ne merevedjék a krumpli. Gépiesen szaladtak ki száján a szavak, agyműködését kisajátították a szakácsnői találgatások. Zöldség és kínai húskonzerv, ebből a nyersanyagból kellett valami olyan ételt összekotyvasztani, ami megfelel az előlegezett bizalomnak. A zöldség egy részből levest főzött rizzsel, a másik részét felaprította, összekeverte apróra vágott szalonnával, a kínai húskonzervvel, ráütött két tojást, az egészet összekeverte, megsózta, megborsozta és pogácsákat sütött a masszából.

– Akkor megebédelünk – mondta Nóra.

– És a gyerekek?

– Esznek, mikor hazajönnek.

– Én most ledőlök egy kicsit – sóhajtott Ilka néni ebéd után –, kettő-kor szoktam és most már negyedöt.

– Azt tetszik csinálni, ami jól esik.

Az adagokkal elszámította magát. Ez félöt tájban derült ki. Béluci költötte fel álmából, ő vágta ketté horkolása vastag fonálát, angyalarcán a méltatlankodás, a tehetetlenség és a kérés megható keveréke:

– Nekem nem tetszett ebédet főzni?

– Hogyne főztem volna, drágám – szökkent ki az ágyból. Igaza tudatában sietett ki a konyhába, hogy ott szemtől-szemben az üres lábasok keserű valóságával megrendüljön. Egy falás nem sok, annyi sem maradt az ebédből.

– A szalonnás rántottát szereted? – tudakolta a lelkifurdalástól elszorult hangon.

Miután megebédeltette a kedvenc gyereket, az öregasszony visszafeküdt a rongyszőnyegre, az ajtót behúzta, hogy a szemét ne bántsa a fény.

A hetet, amit ott töltött, Nóra úgyszólván megszakitás nélkül átaludta.

Vilmos mellett elszokott a hivatal fegyelmétől, a szervezete nem állott át rögtön, nem alkalmazkodott az új követelményekhez. Álmosan készült haza, azzal, hogy minden hétvégére kijön és mindig hoz húst.

– Hűtő kellene – kockáztatta meg Ilka néni.

Nóra idősebbik fiának címezte a szemrehányást:

– Azt kellett volna vened, nem magnót.

– Majd eladunk néhány rongyszőnyeget, az árából két hűtőt veszünk, egyet ide, egyet Fehérvárra.

– Ne szemtelenkedj anyáddal.

– Miért? Az anya is ember.

Nóra és az öregasszony a tornác végében üldögélt, háztartási ügyekről tárgyaltak. A három gyerek a tornác másik felében, a bejárat közelében. Nehány perc múlva a két Tömösi lány csatlakozott hozzájuk, illedelmes „kezit csókolommal” jöttek és csendben meghúzódtak. Újabb „csókolom” hangzott föl, a Kocsis Gabié. Az ő érkezésével a csend is megbolydult, a suttogásba vihorászások fojtott futamai szövődtek. Nehány perc múlva a Pudinszky gyerekek toppantak be az egykével. Az este hirtelen megtelt harsány hahotákkal, lábdobogással, csapkodással, visítással.

– Gyerekek – szólalt meg Ilka néni –, megkérnélek benneteket, hogy ha lehet, ne itt gyülekezzetek...

Elsőnek Balázs engedelmeskedett, majd Kocsis Gabi és a többiek. Már-már elindultak más helyet keresni közös játékaik számára, amikor Nóra közbeszólt:

– Hagyja őket, Ilka néni. Hiszen látta, hogy sehol nem látják őket szívesen.

– De én így...

– Legyen ez a ház a gyerekek paradicsoma, ahol azt csinálja mindegyik, amihez kedve támad. Hiszen, ha felnőnek, mi tudjuk legjobban, alkalmazkodni kell, engedelmeskedni, meg néha megalázkodni. Nem igaz?

A gyerekek visszaültek a helyükre. Balázs kihozta a vedret a konyhából, két fakanalt, azzal dobolta ki a ritmust, mely a testében lüktetett. Kocsis Gabi minden harmadik taktusnál rikkantott egy kurtát, a kisebb gyerekek a lábukkal verték a taktust. Aztán egyik-másik beleénekelt a zajokba. Az egészből valami nagyon sajátos zengemény alakult ki, amelyben magyar és néger motívumok keveredtek-kavarodtak, egyre harsányabban.

– Milyen szép dolog a fiatalság! Ugye, Ilka néni? – kérdezte Nóra először, a lelke valahol egy bálban keringőzött, szmokingos fiatalemberek és estélyiruhás lányok között.

Az öregasszony hümmögött valamit válaszképpen, a szobába ment, az ajtót becsukta maga mögött, lefeküdt, s a fejére szorította a kispárnát.

Nóra a hajnali vonattal Fehérvárra utazott. Nehány sor üzenetet hagyott. A padláson csend, a gyerekek még aludtak. Emlékezetéből kipörögtek az elmúlt este őrjöngő dobogásai, vijjogásai, a napfényben fürdő békés táj látványa elringatta; aranyos csillogás a leveleken, a fűszálakon. Ahogy visszapillantott Budafokra, az ott töltött évek egyetlen sötét foltba olvadtak. Hetvenegynehány éves korában talált vissza az életbe. Döbbenet!

Vizet tett a rezsóra, elkészítette a maga meg a gyerekek reggelijét, aztán számba vette mi van, mi hiányzik, nem kell-e valamit hozni a népboltból. Hamar kitapasztalta, hogy Balázs lusta és megbízhatatlan, inkább Bélucira támaszkodott. A gyerek ellenkezett:

– Anyu megmondta, hogy Balázs az élelemfelelős.

– De te ügyesebb vagy. Tedd meg a kedvemért.

Félóra sem telt bele, Béluci megérkezett a kenyérrel, rizzsel, konzervekkel, s ami zöldségfélét lehetett kapni. Az öregasszony gyöngéden megsimogatta. Majd félénken megkérdezte tőle:

– Jó helyed van ott a padláson?

– Jó. Mindig ott alszom.

– Azt gondoltam...

– Mit tetszett gondolni?

Az öregasszony nyakig vörösödött, hangja elcsuklott:

– Hogy Fehérvárt olyan jól megvoltunk egy szobában... – elakadt.

Mély lélegzet után futott neki újra a feladatnak, – ha nem kényelmetlen neked... Itt aludhatnál az anyád ágyában...

A kisiú elmerült gondolataiban, fehér bőrét alig fogta meg a nap, a szeme ártatlan.

– Félni tetszik?

– Félek egyedül – hazudott Ilka néni, valójában nem félt, nem ért rá, annyira megszállották az aggodalmak, annyira féltette beteg fiát, szegény megboldogult Lacikát. – Félek bizony...

– Hát ha félni tetszik...

Szinte megrészegedett a győzelemtől, aggódva méregette a törékeny gyereket, mintha féltene, valójában arra vágyott, hogy a nedves fürdőgatyától, a huzattól, a meghűléstől, a fáramászástól vagy Isten tudja mitől megbetegdjék, s neki alkalma legyen önfeláldozón ápolni.

Igyekezett alkalmazkodni a ház szokásaihoz. Ez azonban bajosan sikerült, mert e szokások szöges ellentétben voltak a rendről, a polgári életmódról alkotott valamennyi fogalmával. Mindenki akkor evett, amikor eszébe jutott, reggel, délben, este egyformán. Emiatt délután ritkán dőlhetett le, s akkor sem igen pihent, mert vagy fölverték álmából, vagy ő maga ment a konyhába kiszolgálni valamelyiküket, elsősorban Bélucit.

Legtöbb szenvedést a gyerekek esti tombolásai okozták. Többnyire Pataynéhoz menekült, vele barátkozott meg leginkább, sötétedés előtt azonban mindig hazatért, mert az egyenetlen terepen bizonytalanul esett a járás. Így aztán visszajövet ugyanaz a kakofónia fogadta, ami elűzte onnan. A napi munka fáradságával a testében szeretett volna elüldögelni valamelyik szomszéd asszonnyal a tornácon, hallgatni az este neszeit, az álmukból felriadó madarak riadt csipogását. Ehelyett olyan lárma fogadta, hogy kis híján megsüketült bele.

Megpróbált szót érteni Balázssal.

– Anyu megengedte – érvelt a gyerek. – Ilka nénit anyu tartja el, Ilka néninek is meg kell engednie.

– Ne haragudj, Balázska – szabadkozott az öregasszony –, engem nem tart el az édesanyád. Ha én nem vezetem helyette a háztartást, nem mehetne állásba.

– Ezt ne velem tessék megbeszélni, hanem anyuval.

– De hát van hely, amennyi kell, miért éppen ezen a tornácon gyülekeztek?

Nem éppen a születésétől, de a házasságától mindenképpen, Ilka néni örökösen filléres gondok között vergődött. Vérévé vált a számíttatás, hiszen hetenkint döntött, hogy ha ezt meg azt megvásárolja, akkor emerről meg

amarról viszont lemond. Tudta, hogy a nyugdíjából nem bírna kijönni, de a bejárónők órabéréről is tájékoztatva volt. Számolgatni kezdte, hány órát dolgozik naponként. A legalacsonyabb órabért vette alapul, mégis elképesztő végösszeghez jutott. Napi nyolc órát mindennap dolgozott, hiszen vasárnap is főzött, mosogatott. Ez tíz forintos órabérrel havi kétezernégyszáz forintot tett ki, majdnem ötszáz forinttal többet Nóra fizetésénél.

Eltűnődött. Miért számítson tizzel, mikor Vadászné, aki mosni meg takarítani jár hozzájuk, húszat kap óránként? Megrémült az eredménytől, amely veszedelmesen megközelítette a havi ötezret. Igaz, Vadászné durva munkát végez! Tizenötöt azonban mindenképpen megérdemel a munkájáért, azaz havi háromezerhatszázat. Ha ehhez hozzáadja a nyugdíját, az négyezer forint.

Pirosság öntötte el az arcát. Ezek után igazán arcátlanság azt állítani, hogy Nóra kenyeren él. Idáig eljutott, odáig azonban sehogyan sem, hogy miként közölje ezeket a tényeket Nórával, aki kiragadta magányából, befogadta otthonába és anyagi dolgokban különösen érzékeny? Isten óvjon, hogy megsértse.

Félretette a különféle változatokban elkészített számításokat, s mikor Nóra legközelebb hétvégén lerándult Gárdonyba, nem erről, hanem a gyerekek hancurozásáról panaszkodott, hiszen ha ez elintéződik, a többi már nem fontos. Nóra türelmesen, de értetlenül hallgatta végig:

– Inkább relaxáljon, Ilka néni, ne a gyerekekkel foglalkozzék.

– Hogy relaxáljak, fiam, mikor nem tudok elmosogatni? – emelte föl kissé a hangját az öregasszony.

Mivel más-más időben evett mindenki, estére hagyta a mosogatást, de a piszkos edényhez nem bírt hozzáférni a tornácot megszálló gyerekektől. A reggel és a délelőtt eleje volt az az idő, amikor pihenhetett; néha tízig, tizenegyig lustálkodott az ágyban. Ezt az időt nem akarta feláldozni.

Nóra meghagyta Balázsnak, hogy a kis asztalt ne üljkék körül, máskülönben nekik kell mosogatni. Ennyi eredményt ért el. A beat mise hasonlatosságra megszületett a beat mosogatás.

Nóra különben szórakozottnak látszott, egész víkend folyamán úgy viselkedett, mint akinek másutt jár az esze. Mindenkinek feltűnt, hogy nem alvással kezdte, folytatta és végezte a napot, hanem eltűnődve járkált a ház körül, lefűrészelt valamelyik gyümölcsfáról egy-egy száraz galyat, megtisztogatta a gyomtól a parányi zöldséges kertet.

Június végén kiderült, hogy az idő méhében alighanem valami fontos dolog érlelődik. Ezen a szombaton Nóra frissen festett hajjal jelent meg, a festés egy árnyalattal vörösebbre sikerült, mint a korához illett volna. Ajkát beszívta, nem mosolygott és kissé mereven járt.

– Mi van, anyu?

A kérdésre összerezett, de hamar leküzdötte félelmét vagy szemérmét.

– Beszédem van veletek – jelentette be.

Az öregasszony is be akart menni a szobába, hajtotta a kíváncsiság.

– Ilka nénit majd külön tájékoztatom – háritotta el nagynénjét.

– Amiben most a tanácsotokat kérem, az nemcsak énrám, hanem rátok is tartozik. Ezért nem akarok nélkületek határozni.

A két fiatal gyerek figyelmesen nézett rá. Balázs unottan jegyezte meg, hogy sok a szöveg. Anyja úgy tett, mintha nem hallotta volna, elszántan folytatta:

– Én is ember vagyok, habár nem egészen fiatal. Jogom van az életre.

Szeretném tudni, egyelőre csak elvben, hiszen még nem tartunk ott, mit szólnátok ahhoz, ha újra férjhez mennék.

Beszívta mindkét ajkát, fejét a nyakába húzta, úgy vizslatta a három fiút. A két fiatal tanácstalanul nézett össze.

– Nem vitás, hogy jogod van hozzá, anyu. De egyet tisztázni kell.

– Mit, Balázs? – kérdezte bizonytalanul Nóra.

– Hogy az a hapsi, akihez hozzámégy, az is itt akar nyaralni? Mert, ha valami sutyerák, akkor dögunalomba fullad minden. Ha jártatja a száját, hogy így meg úgy... Már Ilka néni is sok... Ha most még egy jön, az már lepra.

– Legfeljebb a szabadságát tölténé itt, de az is lehet, hogy együtt megyünk szabadságra.

– Én nem szeretném, ha anyu megint férjhez menne – jelentette ki Tivi.

– Hogy aztán megint elváljon. Mert a vége az lesz.

– Mindenkinek párra van szüksége – ez volt Béluci véleménye.

– Látni kéne azt a tagot – csapott a combjára Balázs. – Anélkül a levegőbe beszélünk.

– Meglesz. A nyaralást is elintézzük, egyelőre csak elvi hozzájárulást kérek tőletek.

– Megadjuk.

Nóra mélyen, megkönnyebbülten sóhajtott fel, s ha Ilka néni meg nem állítja, már ment volna aludni.

– Ki az az ember? – faggatta az öregasszony.

– Kollega. Az első naptól kezdve udvarol. Azt megértettem vele, hogy házasságon kívüli kalandra nem számíthat.

Az öregasszony színpadias pózt öltött, negyven-ötven évvel ezelőtt nyilván ilyen királynői fenséggel utasította rendre az erényére törő elvetemült szoknyapecért: – „minek gondol ön engem, uram?”

– Nem csalódtam benned, Nórikám. Így kellett tenned. Szóval a tisztességtelen ajánlat után megkérte a kezéd, mert szeret és nem bír lemondani rólad.

Nóra megrázta tiziánvörös fejét:

– Nem kérte meg, és tisztességtelen ajánlatot sem tett.

Az öregasszony csalódottnak látszott, oda a regény. Egy pillanattal ezután értetlenül tárta szét karját:

– Akkor mi szükség volt a gyerekekkel beszélni?

– Hogy a sokkhatást semlegesítsem.

A kifejezés kívül esett Ilka néni tájékozottságának körén, restellte megkérdeni, mi az:

– A te dolgod – tért ki. Kérdés nélkül azonban végül sem állotta meg:

– Nőtlen?

– Nős és két gyereke van.

A megjegyzést magába fojtotta, holott úgy érezte, egy jövőendő „nem-megmondtam” csírája rejlik benne. Törte a fejét, mivel adjon új fordulatot a társalgásnak, fölösleges fáradság. Nóra már cipelte a ház elé a nyugvóágyat. Szokásától eltérően, vasárnap kora délután utazott vissza Fehérvárra.

Éjjel az öregasszonyt zokogás riasztotta föl. Először azt hitte, álmodik, de hamar meggyőződött felőle, hogy valódi sírást hall.

– Mi bánt, szívecském? – ült Béluci ágya szélére. A fiúcska, aki eddig visszafojtotta a sírást, vadul hozzászorította fejét a karjához, lélegzetét kapkodva, elcsukló hangon panaszkolta:

– Nem lesz anyukám.
– Ne beszélj csacsiságokat, kis szívem. Édesanyád nem hagy el. És ha elhagyna, itt vagyok én.

– Ilka néni jó, de Ilka néni nem anyu.

Ebben a szűk gondolkörben folyt a beszélgetés, míg végül a gyereket elnyomta az álom, ő pedig visszabújt a saját ágyába és csaknem délig heverészett, hogy a fáradalmait kipihenje.

Délután Balázs és Tivi összeszólalkozott. A veszekedés azzal végződött, hogy Balázs öccse hisztériás sikoltozásai ellenére szétverte a csőszkunyhót. Aznap megoszlott a fiatalok bandája, a kisebbek segítettek Tivinek a kunyhó újjáépítésében. Az idősebbek, lányok, fiúk vegyesen átrándultak Velencére, valami táncmulatságra. Ilka néni nyugodtan aludhatott volna, mégsem hunyt le a szemét. Aggódott, nem lesz-e valami baja Balázsnak, nem bicskázzák-e meg a falubeli legények. Leánykorában gyakran hallott ilyesmiről. Pataynéval kettesben üldögéltek a tornácon. Most értette meg, milyen boldog lehetne itt, ha hagynák.

A következő hét végét Nóra Pesten töltötte; levelet küldött, négy részre osztott levelet, négy megszólítással és négy aláírással, hármat a gyerekeknek, egyet Ilka néninek. Mindegyikben ugyanazt írta. Július közepe táján befutott. A férjhezmenetelről nem esett több szó. Nóra hallgatásba burkolódzott, közben az ujjai szaporán jártak. Új rongyszőnyeget készített.

Egyik nap, tőlük nem messze, az utcasarkon őstermelő jelent meg, teli kosár őszibarackkal. A gyerekek megrohmozták anyjukat.

– Szó sincs róla – hárította el őket Nóra. – Örülök, ha kijövök a pénzből, nemhogy őszibarackot vegyek. Mit képzeltek ti?

Három forrásból származott a jövedelem, amiből Nórának, helyesebben Ilka néninek gazdálkodnia kellett, a fizetésből, a tartásdíjból és az öregasszony nyomorúságos nyugdíjából. A legszükségesebbre is szűken telt, nemhogy afféle luxusra, mint az őszibarack.

– Nórika – szólt közbe az öregasszony, aki nemrég járta be a kertet –, igazad van. Fölösleges pénzért venni gyümölcsöt, hiszen van a kertben szilva, ringló bőven.

– Tudom – felelte az asszony. – Akinek ízlik, eszik belőle.

– Én ettem. Kitűnő.

– Csak tessék enni.

– Nemcsak enni jó, kompótot is lehetne belőle főzni. De ha nem szedik le a fiúk, ott rohad.

– Hadd rohadjon – mondta Nóra nyugodtan és fel sem nézett a rongyszőnyegről, mely tarkán gombolyodott ki a villogó villák alól.

– Dehát miért rohadjon ott az a finom gyümölcs? – kérdezte szinte sírva.

– Minden évben ott rohad – hangzott a magyarázat.

Most megint azt érezte, hogy a talaj meglazul alatta, ingadozik a föld, egy perc múlva megnyílik és elnyeli. Tanácstalanul topogott ide-oda, tekintete hűgárol az üres gyümölcsös tálra szökkent, onnan a konyha ajtajára, Tömösiék házána a fakoronák közül kipirosuló tetejére.

– Legfeljebb ott rohad – vont a vállát megbántottan, azzal a konyhába vonult.

Az a tevékenység, amivel lényét legtökéletesebben kifejezte, a szolgálat volt, ez a „hadd rohadjon”, s ami hozzá kapcsolódott, szétzilálta a kötelességteljesítés örömét és egyre inkább elmosódó értelmét. Most Fehérvárra kezdett

vágyakozni, az a remény adott erőt, hogy az iskolai év kezdetével könnyebb lesz a helyzete, végre pihenhet, végre kialudhatja magát.

Augusztussal azonban változás köszöntött be. Július vége felé, Balázs az anyja elé állott és közölte vele, hogy Kocsis Gabi társaságában lemegy a Balatonra pincérkedni.

– Tudod, hogy nem szeretem . . . – komoródott el Nóra.

– Tudom – vágta rá a kamasz –, de annyi rongyszőnyeget nem tudsz kötni, hogy abból kiteljen egy gitarra. Már pedig én gitárt akarok venni.

– És nem is kérsz engedélyt rá?

– Most kértem. Vagy nem?

A két főkölompos távozásával a helyzet javult. Megritkultak a koncertek, Ilka néni lassan összeszedte magát, nyomtalanul azonban nem múlt el az első nyár a Nóra-féle „tégy-amit-akarsz” közösségben. Tanú rá Galambosné, aki rokoni látogatóban Fehérvárott, fölkereste régi társbérőjét.

Majdhogy meg nem tapogatta az öregasszonyt, annyira meglepte a változás, amit észrevett, de szabatosan megfogalmazni persze nem tudott. Csak nézett, nézett fürkészve, vizslatva s válogatott a szavak közül . . .

– Hogy is mondjam, le tetszett fogyni . . . A nap, az megfogta, jobb a színe . . . És fickósabb tetszik lenni . . .

– Fickósabb? – kapta föl a fejét az öregasszony a szokatlan kifejezésre.

– Úgy értem, hogy . . .

Végül sem magyarázta meg. Valójában az történt, hogy a megfontolt mozgású, kövérkés öregasszony, nemcsak megfogyott, hanem meggyorsultak, idegessé váltak a reflexei, egész lényén feszültség uralkodott, viselkedése valahogyan a cinkére emlékeztette, amelyik tíz felé pillant, mielőtt csőrébe kapja a magot, s százfelé, miközben feltöri és megeszi. Ráncai, amelyek ezelőtt szinte rágyűrődtek a szemöldökére, felkúsztak a homloka felső felére és ívbe feszültek. Szája azonban mosolygásra állt, napbarnított arca egészségről tanúszkodott, s noha a szeme gyakran árulkodott felőle, nem egykönnyen lehetett észrevenni rajta, hogy valójában az üzőttség, a hajszolettség lelkiállapotában él.

– Szerintem Ilka néni soha nem nézett ki ilyen jól.

– Hát azért . . . – pillantott Galambosné Nórára . . . – nekem –. De megint nem tudta kifejezni magát. Elégedetlenül búcsúzott.

(Betejező része következő számunkban) *

Halálra készülés

*Készülődni a nagy halálra,
ami után már semmi sem lesz,
ez a leghosszabb készülődés;
hozzátapadva a szívekhez,*

*arcokhoz, mert a tárgyak úgy is
elkopnak a szemünkben; élek,
reménykedem is, de a naptól
fényt még sem kapnak a remények.*

*A holtakat békében hagyva,
az élőket gyászolom váltig
ostobaságukért; a lóláb,
hiába játszanak, kilátszik,*

*az ördögszarvakat is épp úgy
jól látni, bárha nem akarják,
nem fitorítom el az orrom;
szélhámosság és kitakart ágy,*

*amiben többen is fekszenek,
jelenti azt, hogy mi az élet.
Halálra készülök, hiába
éltetnek még hiú remények.*

Kijelölt utak

*Titokzatos tekintet és mosoly,
vonzás, kihívás és várakozó
pillanatok lobbannak fel; a szív
ilyenkor meghatározott kohó,*

*amilyen nincs más. Hátrahőköl és
elszalad aztán a félénk remény,
mert bárány ő, akit mindenkoron
a titkos vadság és nagyon szegény*

*elszántság bizony végképp elriaszt.
A kéz formálja szépen a viaszt,
a sors kijelöli az utakat,
amerre nekünk kell haladni, menni,
és ami ellen, hiába akar,
nem tehet semmit, nem lázadhat senki.*

Rejtett világ

*Cikázó gondolataim
a cikázó halakhoz
hasonlóak: azt gondolom
a december havat hoz,*

*de már is telpiroslanak
a tulipánok, rózsák,
halálszag érzik, s felrepül
az örökkévalóság*

*paradicsomi madara.
Örült vagyok, vagy józan?
Nem kutatom, nem keresem.
Majdhogynem haldokoltam*

*nagyon sokáig, bűnözők
zord gondjait viseltem,
aztán minden megváltozott;
valamiféle kertben*

*éreztem magam, majd pedig
egy különleges börtön
kényelme jött. Ezért tehát
a nyelvemet kiöltöm,*

*és gúnyolódva mondom azt,
megfogni úgyse tudtok,
cikázó gondolataim
a megoldást, a titkot*

*eltakarják előletek,
a kérdés válasz nélkül
marad, és a rejtett világ
bennem tovább is épül.*

Kütelki Golgotha

*Mozdony,
 ütközők
tányérja csattan, szél
szónokol szematorhuzalok fölött
enyhén pöszit,
vagon-téglák,
egy hát,
szög-helyes tenyér,
egy váll:
szerszámok sajgó töve,
munkás:
jövő törzsébe ojtó
mozdulat.*

Zöld hazánk, fekete hazánk

*Kitapogatja
az udvart az eső
s lábraáll rajta.*

*Megtelt zöld gyűlölettel
az udvar a kert a vályú,
szerelmünk másnapos itt lett
akár az ég szemealja.*

*Átnéz a szél
kabátunkon szívünkön
s vérünk mint a csigáké:
láthatatlan.*

*Nevet így ki ad a kalálnak:
szív-lövésnek tehervonatnak
csonton-áttetsző éjjelünknek
csönddé-tömörült szájnak?*

*Itt zöldültünk ki
s itt feketedünk meg.*

Ennek a napnak is vége

(rézmetszet – Honterus papíron)

legtávolban a hegyek fölött ives vonaltörédekkel egyszerre nyitott s lezárt szemhatár – jelzéseként valamely véglegesnek szánt mégis oly bizonytalan kézmozdulatnak

*a völgyekben talvak folyók városok
hirtelen ugrással a kép előterében – mit is tévedhetetlenül igazolnak a felülről párhuzamosan eső fény-nyalábvonalak – kissé befelé tartó félkaréjban okos tanácskozás*

s ha az arcokon végigtekintünk is rezzenéstelenek

s mint látható az önkeretes ablakon által kinn a mezőn a műhelyekben szorgalom és munka

s nem különben az esti harangszó után mikoris a nap hátralévő részét foglalatosságokkal töltik ki ezzel ki azzal

*

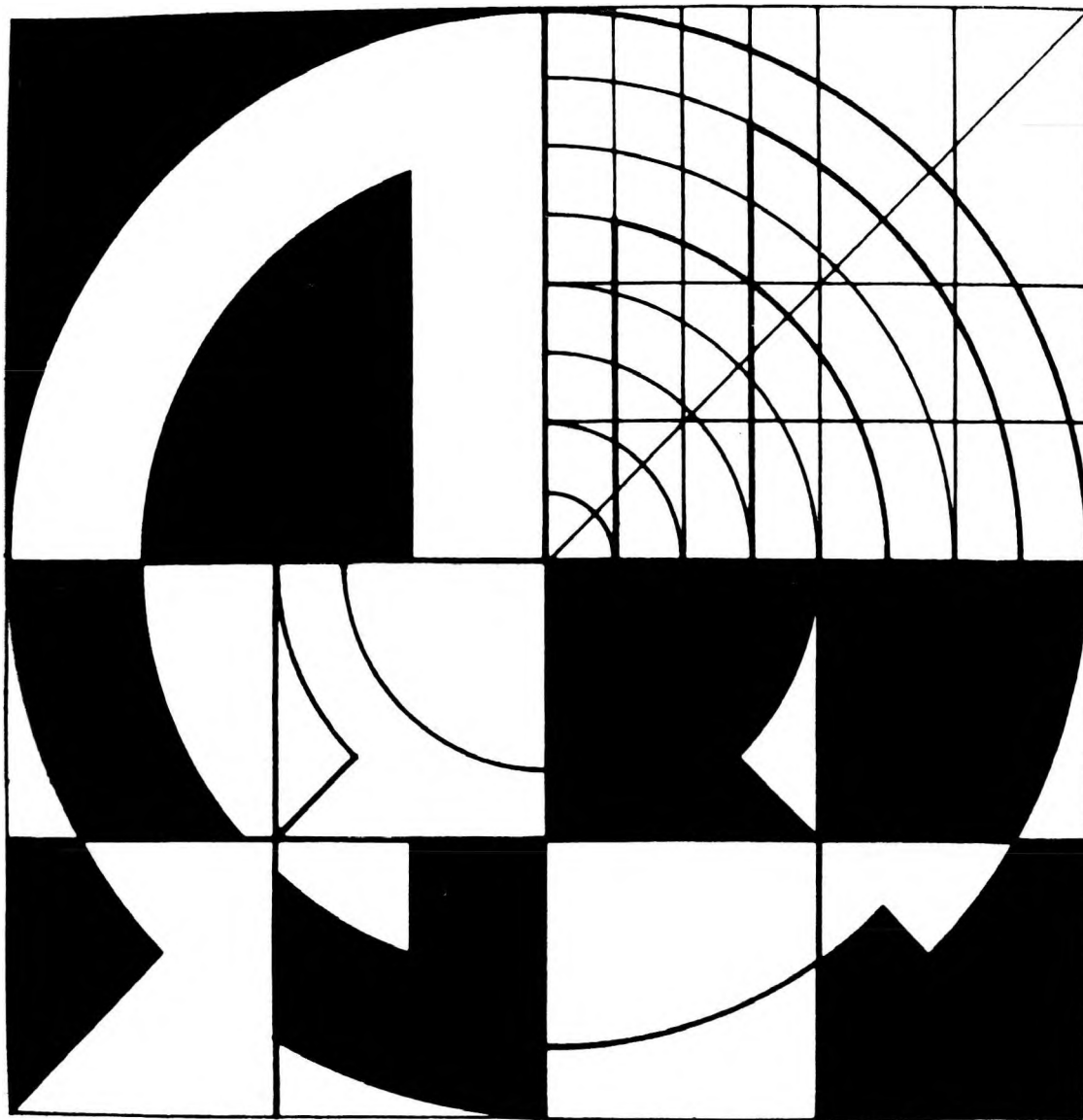
mielőtt elfordítjuk a zárat gondoljunk a távollévőkre az úton rekedtekre a kívül-maradókra és gondoljunk azokra akik helyettünk is gondolkodnak

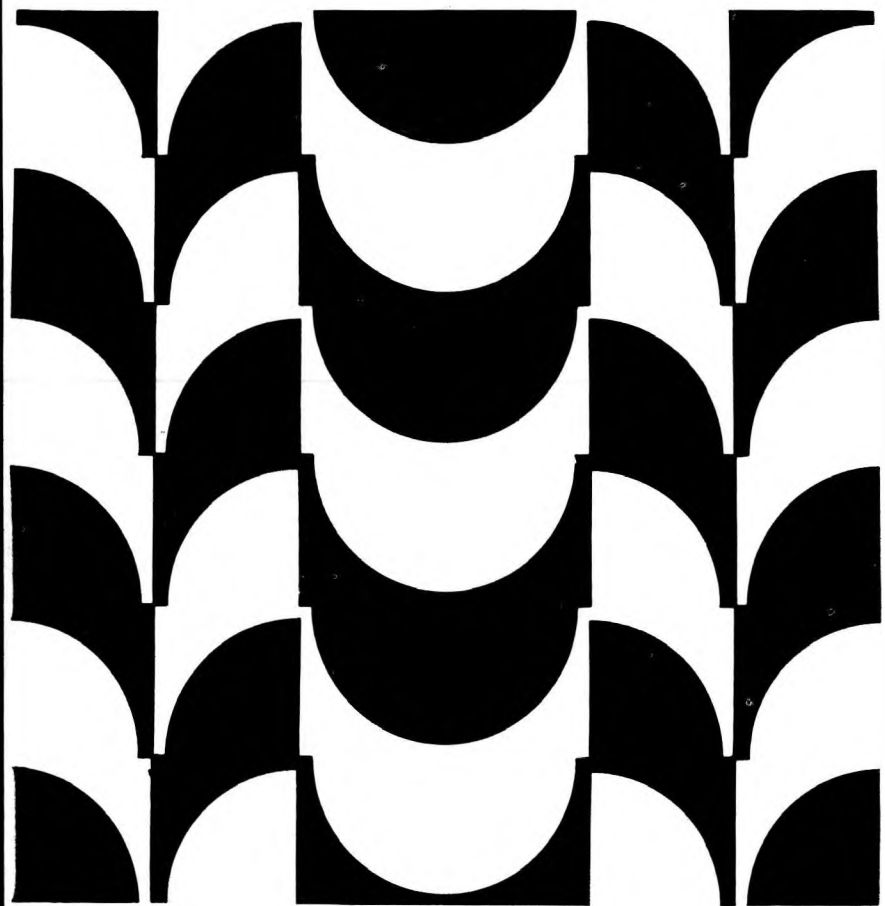
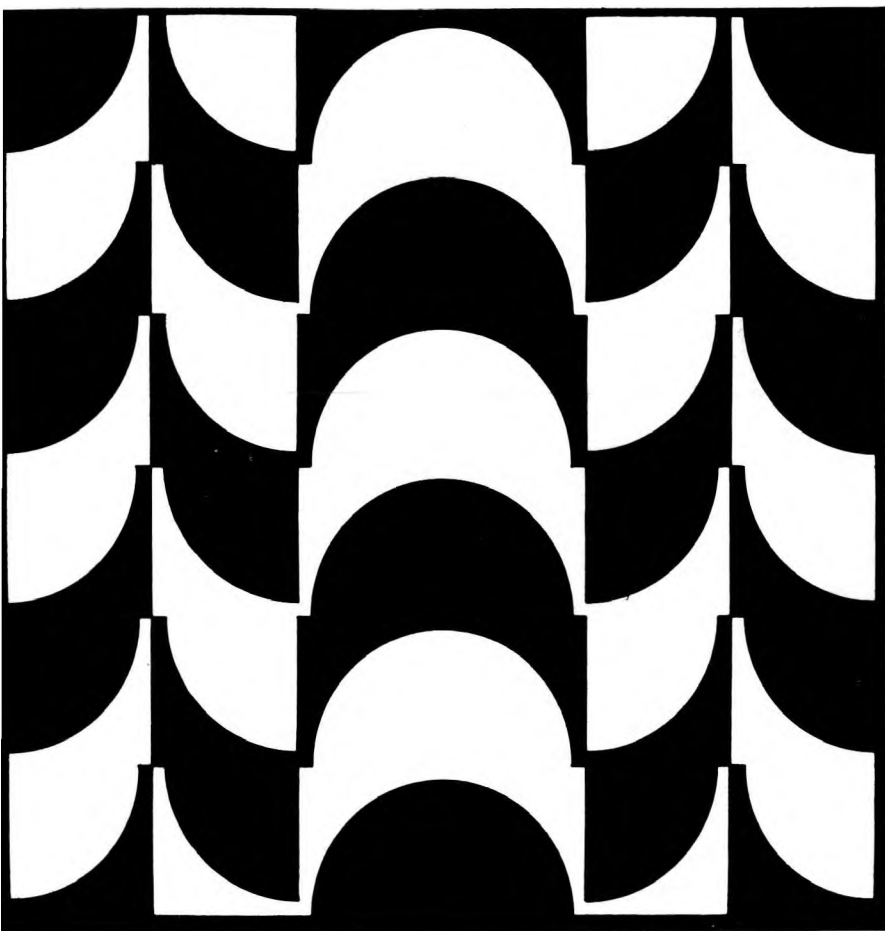
Már semmink

*szelídebb emléket
szelídebb szavakat
szelídebb veszteséget hol
számkivetve*

*már barátunk sincsen
már ellelejtettünk mindent
már hangunk sincsen
már ismerni sem akarjuk
egymást
már nem tudunk semmit sem egymásról*

szelídebb halált

TERMÉSZET — LÁTÁS — ALKOTÁS*

Egy módszertani kísérlet elvi alapjairól

A kiállítássorozat a vizualitásnak olyan alapkérdéseivel foglalkozik, olyan módszereket és eszközöket használ, amelyek bemutatását legjobban a kiállítási forma térben és időben kiterített folyamata biztosítja. – A sorozattal tehát – úgy is mondhatnánk – bevezettük a „funkcionális kiállítás” formáját, ahol az emberek nemcsak mint passzív szemlélők, hanem – szellemileg is és gyakorlatilag is – aktív partnerként vannak jelen. Valószínűleg ennek köszönhető az „aktív” látogatók kiemelkedően nagy száma az ország minden területén, és ennek köszönhető az egyre fokozódó igény arra, hogy a kiállítást vagy legalább az általa meghirdetett programot a legkülönbözőbb érdeklődésű emberek és intézmények egyaránt megismerjék.

A kiállítássorozat öt egységből áll:

1. Bevezető rész,
2. A szerkezet,
3. A szín,
4. A tér,
5. Analógiák.

Mind az öt egység az érintett szakmai kérdéseket igyekszik olyan módon feltárni, hogy azoknak ne csak a megértését tegyük lehetővé, hanem – a mindennapi beszédhez és íráshoz hasonlóan – a különösebb technikai és mesterségbeli ismeretek nélküli gyakorlását, ill. gyakorlati alkalmazását is. Abban a tudatban, hogy az adott játékos és konstruáló lehetőségek, mint meghatározott tendenciájú cselekvések szükségszerűen és alakítóan vissza is hatnak a szellemre, és így az alkotó vizuális gondolkodáson keresztül végül is pozitív világnézeti hatóerővé válhatnak.

A kiállítássorozat tehát szeretne hozzájárulni ahhoz a folyamathoz, amely a képzőművészetet igyekszik megfosztani az idők folyamán ráakodott és feleslegessé váló misztifikációktól, a felesleges glóriától és indokolatlan nagyképűségtől és ezáltal segítse kialakítani a közönséggel való új kapcsolatot, a képzőművészetinél általánosabb vizuális alkotómunka fontosságának hangsúlyozásával. – Így a közönség fogalma új tartalmat nyerhet, mely szerint lényegében megszűnik „közönség” lenni és alkotótársá válhat a maga területén.

Kérdés akkor, hogy mire való a képzőművészet és melyik az a terület, ahol társadalmilag fontos pozitív hatóerőt képviselhet? – Természetesen van ilyen terület, sőt ez egyre fontosabbá kezd válni! – Miután a képzőművészet minden korban a kor technikai és technológiai fejlettségi fokán hozta létre maradandó alkotásait, nyilvánvaló, ez jelen korunkban is így van. – Korunkat a nagyipari sorozatgyártás és a komputer képviseli. A képzőművészetnek is az a feladata, hogy ezeket a lehetőségeket is felhasználja, ill. sajátosan alkalmazza – mint annak idején, pl. többek között az olajfestéket, az égetett agyagot vagy éppen a mozaikot – a kor társadalmi, gazdasági és ideológiai feladatai megoldásának az elősegítéséhez. – Ez a munka a legszorosabban összefügg a komplex vizuális környezet körültekintő, gazdaságos és a tudatformálást megfelelően szolgáló megtervezésével, ami már messze túlmutat a megszokott képfestés és szoborkészítés keretein.

Ahhoz azonban, hogy ez a fontos program fokozatosan megvalósulhasson, megfelelően elő kell készíteni az embereket a vizualitás alapkérdéseit illetően. Vagyis a múlt és a jelen objektumaiban fel kell kutatni mindazokat az alapokat, összefüggé-

* A kiállítássorozat első részét 1972 őszén mutatták be Pécsen. A második egység kiállítása ez év januárjában nyílik a Janus Pannonius Múzeum rendezésében.

seket és problémákat, amelyek ehhez az előkészítéshez alkalmas információkat tartalmaznak. Az aktuális és fontos információk birtokában tudunk csak a dolgaink és problémáink urai lenni. A képzőművészetnek tehát az az egyik leglényegesebb feladata, hogy létrehozott objektumait úgy tervezze meg, hogy azoknak használati és szellemi információs ereje egyaránt és egyszerre legyen jelen!

A Természet–Látás–Alkotás c. kiállításorozat ezen a ponton kapcsolódik a képzőművészet kérdéseire is. A sorozat tagolása és módszere a „szakma” alapkérdéseit éppúgy érinti, mint oktatásának és nevelésének alapkérdéseit. Az öt egységen végigvonuló „vizsgálati módszer” a dolgok és jelenségek közötti „hosszmeszeti” és „keresztmetszeti” kapcsolatok dialektikájára épül. – Hosszmetszet alatt egy adott dolog vagy jelenség sajátosságára jellemző összefüggések, ill. folyamatok feltárását, keresztmetszet alatt pedig több dolog vagy jelenség közötti azonosságok, közös vagy rokonvonások és tendenciák feltárását értjük.

Úgy gondoljuk, hogy jelen korunkban ez utóbbiak, tehát a keresztmetszeti kapcsolatok a legfontosabbak, mert ezek biztosítják elsősorban azokat az aktuális információkat, amelyek alkalmasak a komplex tervezés előkészítésére és megvalósítására, ezek biztosítják tehát azt a logikai rendszert, amely a közös szemléleti alapot adhatja mindannyiunk számára. – Érdemes megfigyelni, hogy bármelyik egzakt tudomány is a természet elemzése során nagy vonalaiban hasonló úton jár.

A hossz- és keresztmetszeti kapcsolatok vizsgálatán belül elsősorban az elemre-bontás lehetőségeit kerestük, kibővítvé a problémát az elemsorolás és elemvariáció kérdéseivel. Ez a vizsgálati módszer egyszerre több lehetőséget tárt fel előttünk:

1. Az elemre-bontás alkalmas módszernek bizonyult ahhoz, hogy a jelenségek közös formai jegyeinek felismerésén keresztül esetleg távoli és egymástól „idegenek” gondolt jelenségeket rokonítsunk egymáshoz.

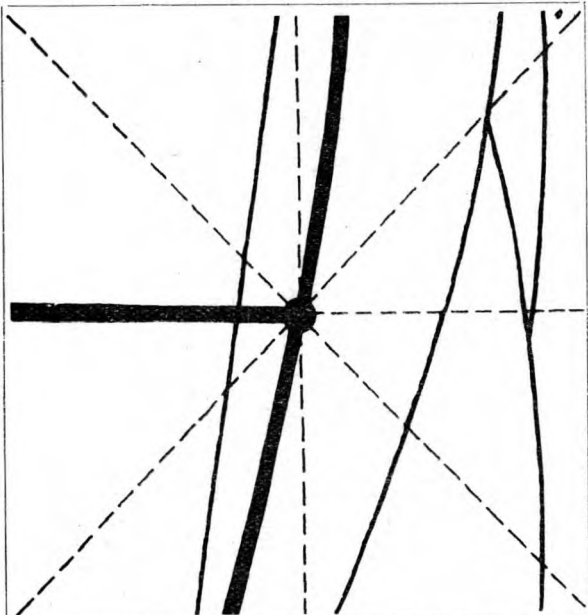
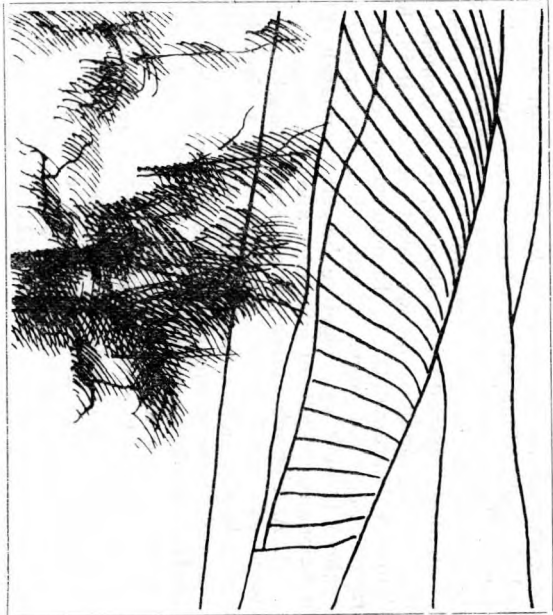
2. Az elemre-bontás során szükségszerűen egy sor másfajta összefüggés is előtérbe kerül és így a jelenség teljesebb megismeréséhez jutunk el.

3. Az elemre-bontás rávilágít a jelenségeknek arra a logikájára, amely az oktatás területén a manuális készség szükségességének a háttérbe szorításával nagyobb lehetőséget és szerepet biztosít a szellemi műveleteknek, ami vitán felül a komplex tervezés alapvető feltétele és egyúttal a nagyipari sorozatgyártásnak is, a programozhatóságnak is jellemzője.

4. Az elemsorolás és az elemvariáció ugyanakkor rávilágít pl. az ipari sorozatgyártás eredményeként kapott elemeknek és általában mindenfajta elemnek összeépítési lehetőségeire és arra, hogy az elemsorolás és elemvariáció mennyiségi és minőségi problémái milyen módon függnek össze a dolgok és jelenségek minőségével, így a vizuális minőségek létrejöttével is.

5. Az elem alkalmas arra, hogy az egész és a rész tartalmi-formai kapcsolatára rávilágítson, így a vizuális elem alkalmas arra, hogy a szín, a forma, a tér és ezeken keresztül a szerkezet és a struktúra különböző problémáit egyszerre tartalmazza, éppen az elem sajátos tartalmi töltése révén.

6. Az elem alkalmas arra – éppen potenciális tartalmánál fogva –, hogy vele különböző, meghatározott műveleteket végezzünk és így a sorolás és a variáció lehetőségeinek egyszerre kötött és nyitott rendszereit hozzuk létre. Ez a műveletvégzés logikailag is meghatározható, ugyanakkor a szubjektum számára nyitott lehetőség a vizuális ítéletek folyamatos gyakorlása és létrehozása számára. – Felszabadít a kifejezésbeli és technikai gátlások alól, előtérbe hozza az emberben – éppen a technikai gátlások miatt szunnyadó – konkrét alkotó igényt és ennek megvalósítási lehetőségét, megszünteti a kisebbségi érzést anélkül, hogy ez a játékos lehetőség bárkiben is a művész felesleges pózában való tetszelgés igényét keltené fel. – Hiszen az az ember, aki tud beszélni vagy írni, még nem hiszi – csupán ezen tulajdonságai miatt –, hogy már színész is vagy költő is egyben. – Ugyanakkor az az ember, aki megfelelő elemekkel végez játékos műveleteket, rákényszerül arra, hogy az elemek sajátos tartalmából kisugárzó összeállításbeli „parancsokat” végrehajtsa és ezáltal szinte automatikusan elsajátítsa az összeépítés és szerkesztés alapvető módozatait, mint ahogy ezt végzi a beszéd és az írás gyakorlásakor is.

7. Miután az elem „parancsol”, nagyon fontos a parancsoknak a tisztázása, ami gyakorlatilag az elemtervezés kérdését érinti. Így alkalom nyílik arra, hogy tisztázzódjék az elem fogalmának a kérdése is, és így megkülönböztessük az *elemet* a „csak” résztől. Úgy is mondhatnánk, hogy megkülönböztessük a „mennyiségi” részt a „minőségi” résztől, vagyis az elemtől. – A dolgok lebontásakor tehát a részekben keresztül eljutunk, eljuthatunk az elemhez, ill. az elemekhez. – A célunk azonban nem az, hogy megnyugodjunk az így talált elemek láttán, hanem, hogy a megtalált *logika* alapján új, „irányított” és formatervezett elemeket hozzunk létre, amelyek éppen irányítottságuknál fogva alkalmasak olyan „parancsok” kisugárzására, amelyek a meglévő formák ismételtetése helyett tárgyasult, ill. tárgyasítható és előremutató funkcionális és szellemi információkhoz vezetnek.

8. Az elemrebotásnak és az elemépítésnek természetesen sokféle módja és lehetősége van, amelyek attól függnek, hogy a vizsgált vagy a létrehozandó objektum vagy jelenség melyik megközelítési módot teszi szükségessé. – Jó megoldások csak a megfelelő összefüggések helyes felismeréséből származhatnak. Ez természetesen a tudatos érzékenység magas szintjein jöhet csak létre, ezért magától értetődik, hogy a probléma már képzőművészeti probléma. – Vagyis elsőrendű képzőművészeti feladat az, hogy a kor problematikájának a gyűjtőpontjában ismerjük fel azokat a szálakat, amelyek a társadalmilag fontos feladatok megoldásához vezethetnek. – Meggyőződésünk, hogy ezek egyike az elemekkel kapcsolatos problémáor, amely az általános vizuális tevékenység és a képzőművészet területén belül egyaránt alkalmasnak látszik arra, hogy széles skálán alkalmazható legyen a feladatok gyakorlati és elvi megoldásában.

Eddig a sorozat két egysége készült el. A közölt ábrákat is ebből az anyagból választottuk ki.

A *Bevezető* rész egyrészt egy közös formai elemből, a *körből* indul ki és a négyzetbe rajzolt kör különböző belső osztásának és a részek összerakásának, újra osztásának és újra összerakásának egymásutáni sorozataira épül, másrészt pedig rámutat a jelenségek közös elemrebonthatóságára és analógiaként a körből származtatható elemek gazdag, progresszív variációs lehetőségeire. – Rényi Alfréd írja Ars matematika c. könyvében: „Amikor a kör egy tulajdonságát megismerjük, ezzel minden kör alakú dologról megtudunk valamit.” – Ez az elv vezetett bennünket is ezen a kiállításon.

A *szerkezet* c. kiállítási anyag két nagyobb egységből áll. Az első a szerkezeti elemzés kérdésével foglalkozik természeti tárgyak és műalkotások felhasználásával, a második rész pedig a pontból kiindulva a vizuális szerkezeti elemek *legalapvetőbb helyzeteit*, egyensúlyi és feszültségi állapotait, kifejezési lehetőségeit igyekszik szemléltetni úgy, hogy az egzaktság mellett a teljes nyitottság is megmaradjon. – Ebből következik, hogy nem megoldásokat, hanem a vizuális gondolkodás és problémafelvetés egyfajta *modelljét* próbáltuk mindenki által megérthető és gyakorlatilag is felhasználható formában – lehetőségként – megfogalmazni.

Mindkét kiállításon „műhelyt” is berendeztünk, ahol a látogatók készen kapott elemekkel különféle összeállítási variációkkal játszhattak. A kiállítás ezzel a „játékkal” volt egész, ez hozta az elvontabb és nehezebben megközelíthető kérdéseket emberközelbe. – A *játszó emberek* – 4 éves kortól 60 éves korig – mind azt bizonyították, hogy sokkal több bennük az alkotó igény, mint amennyit a „szakma” általában feltételez bennük... De egyúttal azt is bizonyították munkájukkal, magatartásukkal, a „játékra” fordított idővel, a kiállításra való többszöri vissza-visszatéréssel, hogy ebben a „játékban” valamilyen formában érdekelteknek érezték magukat és jól érezték magukat, ha csinálhatták. – És tapasztalataink szerint „játék” közben egyre több „játékszabályt” ismertek meg és ismertek fel, egyre több olyan vizuális összefüggést – szinte észrevétlenül –, amelyekre esetleg ilyen lehetőség híján sose jöttek volna rá.

Úgy érezzük, hogy egy alkotó jellegű, jó barátság alakult ki az emberek és a kiállítás között.

PÉCSI SZÍNHÁZI ESTÉK

A pécsi színház műsorában már nem szenzáció egy új magyar dráma, az idei műsorterv éppen négyet ígért; sorrendben: Garai Gábor, Sándor Iván, Csák Gyula, Illyés Gyula egy-egy művét. Az eddigi törekvés kibővült: már nemcsak új drámákat, de új írókat, azaz drámaírókat újakat is színre akarnak juttatni. Összel Garai Gábort avatták drámaíróvá *A lebegő Atlasz* bemutatásával.

A Földet csak az „tarthatja”, aki szilárdan áll a talaján, ismeri és érvényesíti törvényeit – hirdeti a darab paradox jelképe. A lebegő Atlasz, azaz a főhős, képzelet csupán, hogy ő ad törvényeket a világnak; miközben önkényes képzelgése, irreális eszméi ködöt falja, a valóság tényei lesújtják.

A késlekedő kritikusnak meg kell elégednie azzal, hogy arról beszéljen, amit fürgébb kollégái még terítéken hagytak, s örülhet, ha ezek között zsírosabb – lényegesebb – falat is akad. Most mintha ez történt volna. A friss kritikák zöme kiemelte azt, amit egyértelmű-tisztán Almási Miklós fogalmazott meg a dráma értékéről: „...közéletünknek egyik ritkán érintett, de eleven konfliktusát keresi: a ködevő, *irrealitásokba tévedő magatartás kritikáját vázolta fel.*” Hazai valóságunknak kétségkívül évtizedek óta egyik legjellemzőbb, legveszélyesebb, dzsentrí-gyökerű magatartás- és szemléletbeli jelensége a valóságot dilettáns módon „értő” és befolyásolni igyekvő, „különben” jószándékú ember. Garai kitűnő találata, írói tette ennek a ködlovag-magatartásnak és veszélyeinek a felismerése és színre írása. Amivel innen maradt a sikeren, az nem a felismerés, az írói elképzelés hiányossága, hanem alapjaiban a *drámai szerkesztés félreértése*. Tulajdonképpen minden emlegetett negatívum ennek a következménye.

Almási Miklós szavai szerint az író „keresi” az ábrázolt valóság konfliktusát, vagyis még nem találja, vagy nem megfelelő helyen. A főhős – Dr. Kőváry-Duforet Ágoston – ahogy neve is sejteti, sajátágosan felemás alak. A felszabadulás utáni télen találkozunk vele; teli van gyakorlati lobogással, szenvedélyes republikánus-demokrata, szabad kereskedelmet hirdető gazdálkodó, nagy terveket dédelgető művész. Azaz: „politikus”, „gazda” és „művész” – mert mindenben dilettáns. Saját „törvényeit”, elképzeléseit kényszerítené a valóságra; világos, hogy közte és a valóság között ellentétnek kell kialakulnia. (Vajon szükségképpen azonos ez azzal a drámai konfliktussal, aminek – merjük végre tisztázni! – tettekben kell kifejeződnie?!) Drámaivá azonban – bárhogyan ítéljük is a konfliktus lényegéről – csak az az *ellentét* lehet, aminek másik oldala is konkretizálódik. A darabban Kőváry tény-szerűen mint *gazdálkodó* lepleződik le; a korszerű gazdálkodást azzal a zavaros eszmével cseréli össze, amely szabad kereskedelem ürügyén a primitív cserét magasztalja fel, közben hagyja magát észrevétlen kifosztani egy csavaroseszű kuláfkéfé által. Gazdasági nézeteinek és tevékenységének potenciális ellenlábasa a szegényparaszt Jani, de ellentétük merőben kifejtetlenül marad, s Jani drámai szükségessége is megkérdőjeleződik. Előtérbe az apa és fia ellentéte kerül, ami *művészi* elvek és *általános valóságsszemlélet* síkján mozog, legkevésbé gazdálkodói. Tulajdonképpen realitás-érzékük és -igényük különbözőségéből származik. Cselekvésbe nem tevődik át, erre egyiküknek sincs lehetősége, illetve akarata. Péternek egyetlen tette, amikor szakít az apjával, de ezzel pontot is tesz az ügy végére. Addig – és ez folyik a darabban – veszekednek. Vita sincs, mert nem érvek és ellenérvek, bizonyítások és cáfolatok hangzanak el, hanem egy egyre ingatagabb apai, felnőtt, művészi tekintély foszlik szét a fiú és mindenki előtt Kőváry sarlatán magatartásában. A veszekedéseknek a villogó késpenge meg a szívroham melodramatikus hangsúlyai ellenére sincs „tétje”, mert

az igazság, az értékek kérdése tulajdonképpen már eldőlt. Mikor az első rész végén Péter kifesztette Kőváry szekrényét és kidobálta élete kincseit, azaz kacatjait – az álmodozó, fantaszta apa előtte is, előttünk is tökéletesen lelepleződött. A második részre nem marad egyéb, mint hogy e leplezés szavakban is kimondassék, a szakítás látványosan is megtörténjék. Miután drámában vagyunk – egyre hangosabb szavakban. Garai Gábor a drámát szűken ebben a viszonylatban, az apa–fiú ellentétben kereste, személyes élményei vonzásában eltávolodott az elvileg kitűnően fölismert objektív, társadalmi általánosságú mag kifejtésétől. Kezdetben nagyon jó érzékel felvázolta Kőváry körül azt a szélesebb ellentét-hálózatot, mely a kor és helyzet lényegét hordozhatná. Ebben van is helye a fiával való ellentétnek, de önmagában ez nem olyan totális lehetőségű, hogy egy tettekben megtestesülő drámai konfliktussá érhesse. (Ahhoz pl. Péter „tartalmainak” sokkal konkrétabbaknak kellene lenni, s mindkettőjüknek határozott, ellentétes céljának.) A szükségszerű sors bemutatásához a többi szál, a többi viszony hiteles végigvitele kellett volna, hogy általuk, teljességük révén érjen szükségszerűvé Kőváry tragikomikus sorsa: magára maradása irreális, fellengzős magánvilágában. (Különösen a közös gazdálkodást képviselő Janival, a másfajta illúziókergetést képviselő Telegdyvel való viszonyának elmosódását, a Gazda bácsival való kapcsolat közvetett megszüntetését fájlaltuk.)

Az első részben ígérkező szerkezet a másodikban másra vált át, egy konfliktusnak vélt ellentét élezésének szándékától vezetve. Megzavarja ez Garai érett realista alakteremtését is, ami különben sok jó figurát és találó jelenetet állít elénk. Hogy a második rész fortissimóját megteremtse, el kell torzítania Kőváry karakterét egy agresszív indulatú zsarnok, illetve egy hőzöngő műkedvelő irányába. Többen szóvá tették előttünk ezt a belső törést, de a produkció részesei közül másnak és másnak a számlájára írták (pl. az alakító színészére!) Úgy véljük az előadás hűen megvalósította azt a hangemelést, Kőváry alakjában azt a torzulást, amit a dráma szövege „előírt”. Igaz, hogy félve a történés nélküli veszekedések drámai üresjáratától – maradéktalanul ki is játszották. Így olyasmit hangsúlyoztak, ami a produkció *pillanatnyi* hatását feltétlenül fokozza, de a dráma értékét nem.

A színház munkáját egészében mégis elismerés illeti. *Nógrádi Róbert* rendezői pályája egyre több új magyar dráma színre állításával dicsekedhet. *A lebegő Atlasz* legjobb teljesítményei közé tartozik. Ideje volna elemzően értékelni rendezői gyakorlatát, melynek egyik szembetűnő érdeme, hogy színpadán soha nincs unalom (de ez nem hangerő kérdés!), az emberi viszonylatok megtestesítésének puritán eszközeivel él, melyek az ő szikár értelmezésében mindig szuggesztíven erősek. A drámai középfekvés, a társalgási tónus, a dráma „szövegmélyének” (ha van ilyen) kibontása az ő igazi eleme, ezzel néhány íróilag direkt megoldást most is finomítani tudott. Garai realista emberábrázolását néhány színész pompás alakítással fejlesztette, pl. Kőváry idegen feleségének sokrétűen tipikus alakját az átgondoltság, jellemző erő és alakító biztonság ötvözetével *Pásztor Erzsébet*; összetett magatartásával, egy-két találó gesztusával kiteljesítette a kupec-gazda alakját *Szabó Ottó*. Kevésbé hálás alakot, a részben megíratlan parasztfiút *Dávid Kiss Ferenc* emberi hitelűvé mélyítette, a részben szintén „félbehagyott” Telegdyt pedig *Bujtor István* tipizálta tovább. A főszereplő *Bánffy György* az első részben nagyszerű alakítást indított el, a második rész gyengéi – értetően – őt sújtották leginkább. A dühöngő Orgont nem tudta közös nevezőre hozni korábbi, sokkal színesebb, árnyaltabb énjével, ami nem csoda. A „konfliktus” másik pólusán álló *Szegváry Menyhért* (Péter) elég terméketlen feladatot kapott; az orosz-lánkörmeit mutogató báránka alakjának korrekten megfelelt.

Drámájában Garai Gábor olyan problémához, jelenséghez nyúlt, amiről mai életünkben *beszélni kell*. Az első írói kimondást neki köszönhetjük, ennek színpadra segítségét pedig a felfedező kedvű pécsi színháznak.

*

A Gyermekszínház a *Lúdas Matyi*t játssza... Egész színházi életünk krónikus zavarban van a gyermekeknek szóló színház problémájával. Meg nem szűnünk hangoztatni a gyermekszínház társadalmi fontosságát, közönségnevelő funkcióját, izlés-

formáló és igényteremtő felelősségét és a többit, amit mindenki tud, ám a gyakorlatban többnyire „gyermekivé” lefokozott színvonallal találkozunk, amiről kínos beszélni. Hát inkább elkerüljük a beszédet.

A pécsi Gyermekszínházban rendre zsúfolt a nézőtér. Az ügyes bérletezők a megye falusi iskoláiból is beutaztatják a nebulókat, akiket gondos-komoly tanítónénik terelgetnek a helyükre. Ünnepi öltözetek és megindító várakozás. Eddig minden rendben van. Az előadásban azonban már nincs minden rendben.

A *Lúdas Matyi* dramatizálásai közül Móricz Zsigmond átírása korban, nyelvben vitán felül a legközelebb áll hozzánk. Az eredeti műhöz azonban nem fogható. Felazítja annak kitűnő tagolását, pompás anekdota-ritmusát; népies életképekkel dúsitja, illetve egy szerelmi bonyodalom betoldásával, melyek mind a népnyzó földesúr alávaló, rémületesen ostoba hatalmaskodását gyűlöltetnék meg, de eltolják az eredeti arányokat; folyton Döbrögről van szó, ő ágál és bohóckodik előttünk, míg a furfangos, felülkerekedő jobbágyfiú háttérbe szorul. Némi dramaturgiai segítséggel is javítani lehetett volna ezen a szerkezeti deformáción, de a rendezésnek éppen egyik legfőbb dolga lett volna. *Fényes Márta* azonban nem vette észre, hogy a színpadi adaptáció, a móríci átírás nem érintette a cselekmény anekdotikus jellegét (ami szerkezeti, ritmusbeli kötöttség is!), nem lett drámává azáltal, hogy a Döbrögi–Matyi szembenállást a Döbrögi–Vica szembenállással megtoldotta, részben: helyettesítette. Az az ismerős tévedés, mely mindenféle ellentétet, szembekerülést hajlandó a drámai konfliktussal azonosítani, ismét megbosszulta magát. *Fényes Márta* az elemezetlen ellentétek után menve egy látszat-drámát rendezett, s vele jól kiemelte a cselekmény színpadi bemutatásának szervei hibáit. Elsőül azt, hogy az első rész egy népszínművies, laza életképsorozatban a Vica-ügyre terelve figyelmünket, széles kényelemmel indítja a történetet, ami a második részben (2. és 3. felvonásban) az eredeti elbeszélés sietős, kurta illusztrációjaként pereg le. Az expozíció terjengése után a kibontakozás üresen darálódik, játék és kiemelő hangsúlyok híjával. A „levonások” körül még az az elemi, hitelesítő játék is hiányzik, ami cselekményszerűvé tenné az illusztrációt. A Döbrögi–Vica ellenkezés terjedelmileg s a színpadi megjelenítésben is túlnő Matyi ügyén. Fontosabb lesz a Vica előtt térden esengő, pocakján hempergő „vén kokas”, mint a jobbágya által legyőzött társadalmi ellenség. Így természetes, hogy a játék a bohózat udvarlásra, illetve az elpáholt ülepű önérzet bohóckodásaira koncentrálódik, Matyi ehhez csak ürügyeket szolgáltat. Nem csoda, ha a Matyit alakító *Mendelényi Vilmos* alig találja helyét; minden lehetsége, hogy itt-ott jelzavakat mondjon, kötelességből leverje (simogassa) Döbrögin a bosszúját, de jóízű játékra, egyéni fejlődésének megmutatására (Fazekas Matyija sokat tanul és dolgozik, míg a bosszúra felkészül!) nincs alkalma. El is veszti a kedvét, s már arra se figyel, hogy félelmesen rossz dikcióját fegyelmesse: szinte egy szavát sem érteni, míg a befejezésben – előkészítetlenül s ezért feszengve – „jelképpé válik” néhány értelmetlen mondat segítségével. Jelképiesülése azért is szerves, mert a harmadik „levonás” nem esik meg: Vica kérésére megbocsátó mosolyba fordul... Az előadás pedig teljesen tempóját veszítve kialszik... S ekkor elevenedik Matyi jelképpé! – A *belső szemléleti és ritmusbeli egység hiánya* az oka, hogy a szereplők alakjukat pusztá rutinból formálják; rutinalapjuk pedig a népszínművek és operettek világából származik.

Az általános iskolában a *Lúdas Matyi* kötelező olvasmány. De miképpen Kacsóh daljátéka nem alkalmas a *János vitéz* irodalmi élményének elmélyítésére, ez az előadás sem alakít hiteles képet Fazekas arányos, keményhumorú kis remekéről. A korrekciót persze elvégezheti az irodalomtanár. Ám a felcseperedő generáció színházi igényeinek, izlésének felkeltésében, alakításában a tényleges színházi élmény a meghatározó faktor. Nemcsak elvben! A művészileg másod- vagy többedrangú színvonal, a lapos rutin is hat – biztonsággal nevel közönséget a színpadi olcsóságoknak. Nem volna jó, ha a korábban igényesebben indult gyermekszínházi gyakorlatot ez jellemezné a továbbiakban Pécsen.

*

Jóizű nevetés orkánja hullámszik a nézőtérén, még a legsavanyúbb kedély is oldódik, mikor syracusai Antipholusnak egy vadidegen hölgy omlik a karjába hitvesi odaadással; mikor az egyik Dromino szalonképtelen modorban küldené pokolba a ház urát, „aki” már odabenn lakomázik, mégis makacsul követeli bebocsátását a házba; mikor a jámbor ötvös súlyos aranyláncot akaszt az egyik fivér nyakába, pedig azt a másik rendelte tőle, s aztán persze a gyanútlan másikon követeli az árát, és így tovább, míg végre egyszerre lép színre a kétszer két iker, hogy kiderüljenek az egyre kuszább Tévedések... Az évad *nagy és megérdemelt sikere* született meg a *Tévedések vígjátékával*.

Mi fakasztja az ellenállhatatlan nevetést? Hisz a történet – merő képtelenség. Hogyan nem tud egymásról húsz éve az egy városban lakó fiú és őt elvesztett anyja? Hogyan nem tűnik fel az ikertestvérét kereső syracusai Antipholusnak, hogy őt az idegen városban „mindenki ismeri”? Ha a kérdéseket feltesszük – nincs darab. De nem tesszük fel, nem tette fel évezredek közönsége és annyi szerző, kik ezt a komikus szituációt felhasználták. Nem tesszük fel azért sem, mert – már Coleridge pontosan megokolta: – a *Tévedések* nem is vígjáték, ott nem volna nélkülözhető a valóságosság, hanem *bohózat*. A bohózat egy axiomatikus alaphelyzet elfogadásán alapszik, ami a továbbiakban meghatározó játékszabály. Itt az a „szabály”, hogy az elszakadt testvérek helyre kerülése azoknak a félreértéseknek és téveszteseknek a láncreakciói folytán történik meg, amelyeket véletlen összevetődésük indít el. Ki törődne a hihetőséggel, hogyha az előálló helyzetek ellenállhatatlanul mulatságosak! Ha a komikum lényege és magva mindig a látszat és valóság közti ellentmondás, a *Tévedések* hatása elsőrendűen abban van, hogy helyzetei a komikum östípusát, leg-
elemibb megvalósulását képviselik. Ez a tiszta östípus népi komédiákból került szerzői művekbe, pl. Plautuséba. Innen vette Shakespeare is, de „annyit” hozzátett, hogy a hajszára egyező ikrek összetévesztéséből származó komikus szituációkat megduplázta: a fivérek mellé egy szolgálkerpárt is állított, s míg Plautus komédiájában „tiz olyan alkalmat számolhatunk össze, amely a személycseréből fejleszt komikus szituációt, a *Tévedések vígjátékában* ezeknek az alkalmaknak a száma húszra emelkedik” (Kéry László). Persze Shakespeare hozzájárulása a klasszikus mintához nemcsak ennyi, de föltétlenül ez a legfontosabb. Mert bár itt is föltűnik az a későbbi shakespeare-i sajátosság, hogy a vígjátékok derűs szövegtébe a tragédia, a fenyegetettség szálat keveri (az Aegeon-féle kerettörténettel), ami későbbi vígjátékait alapvetően jellemzi, a *Tévedésekben* ennek még alig van árnyéka, tényleges sötétje, inkább csak jelzi egy új szemlélet csiráját. Hasonlóképp az is, hogy a házastárs feleség plautusi alakját humanizálja Shakespeare, a házastársi egyenlőségért küzdő reneszánsz nő-típust formálja belőle, akihez a finomabb, kulturáltabb syracusai testvér valóban jobban is illenék, mint feudális erkölcsű férje, de ez a bonyodalom még ki sem bontakozik. Ilyen rejtett finomságok csak a háttérből derengenek, a színt, a hatást a nyersebb, kézzelfoghatóbb motívumok uralják: a személycserék nem túl magasrendű, de ellenállhatatlan komikuma. – A *Tévedéseket* meg is szokták különböztetni az érett shakespeare-i vígjátékoktól, melyeknek sajátos eleme a derűből és keserűségből, jóízű kacagásból és gyilkos iróniából párolt, összetett életszemlélet. Az újabb idők színháza e művek súlyosabb társadalmi vonatkozásait, utalásait azért emeli ki, mert Shakespeare teljességéhez vitán felül szükséges annak megmutatása, hogy soha nem látta és ábrázolta a valóságot felhőtlen ragyogásban, az „önfeledt komédiázás” megbocsátó hangulatban. Már a *Tévedések* is jelzi ezt, de még igen halványan, a társadalmi tapasztalatokkal terhes motívumokat itt a bohózati jelleg szinte elnyeli.

Ezért olvastuk csöppnyi kétkedéssel az előadást rendező *Sik Ferenc* nyilatkozatát arról, hogy a Pécsi Nemzeti Színház is csatlakozni óhajt a jelen produkcióval a shakespeare-i vígjátékok napjainkban folyó „perújrafelvételéhez”. Sik szerint „az ember társadalomban elfoglalt helyzetének bizonytalansága körül mozog a darab. A környezet, a társadalom mindenkit másnak lát és értékel, mint aki – önmaga szerint.” Ha ez azt jelenti, hogy mi emberek egymást gyakran külsőségek, látszat alapján ítéljük meg, ez a mondanivaló-árnyalat valóban ott dereng a darabban, de csak az

egész együtttest átfogó, nagyon finoman összetett, irizáló játékkal lenne esetleg kibontható, akkor is kétséges, hogy a bohózatossággal egyenértékűen érvényesülne-e.

Az előadás ebből a „mélyértelműségből” szinte semmit nem valósít meg – a legnagyobb szerencsére. Olyan együttes ugyanis, ami a fentieket is tisztán felidéző játékteljesítményt tudna nyújtani, valószínűleg egyetlen színházunknál sincs. Az összehasonlíthatatlanul erősebb, erőszakosabb bohózati lehetőség a gyengébb láncszemeknél biztosan kikényszerítené egyértelmű elsőségét. Ha Sik mereven ragaszkodott volna saját elméletéhez (mely önmagában nem hibás!), könnyen válhatott volna a *Tévedésekből* egy fontoskodó, komolykodó, két vagy több stílusrétegre eső előadás. Szerencsére Sik *elementárisan biztos színpadi érzéke* erősebb volt elvi szándékainál. Az áradó bohózati szituációkat remek mozgásfantáziával, szókimondó humorral, nyers és biztos – de sosem izléstelen! – hatásokkal szervezte színre. Néhány szereplő humortalanságát, játékbizonytalanságát is legyőzte a viharos és kifejező mozgásritmus, egy vaskosan üde, bohózati játékmód egységes tónusának kialakítása. Még ahol utal is az előadás az élet sötét lehetőségeire (pl. Aegeon kéregető vonulásaival), ott sem a komoly tények ábrázolása, nem is a részvét felkeltése a célja, hanem a felszínes, hazug részvét kikacagtatása, ami ünneplésre méltó gondolat! – Két szereplőt láttunk volna szívesen másnak, többnek a rendezői alkotáson belül. A feleség alakját Sik Shakespeare előképeihez vezette vissza, a házárts asszonyságához, a shakespeare-i pluszt eltüntette belőle. Még ha erre az Adrianát játszó *Vajda Márta* játékmódjának bájtalan merevsége vitte is, a melegebb, nőiesebb színek felmutatására nagyobb erőfeszítést kellett volna tennie azért, hogy az ephesusi házaspár között kapcsolat fejlődjék. Jelenleg semmi közük egymáshoz. Csipkedi mester konkrétójához gyengécske sémát alkalmazott rendező és színész (*Faludy László*). A nagyképű áltudós karikatúrája lehetne, s akkor „megszégyenülése” még hatásosabb volna, mint így, hogy csak egy gyermeteg „varázsló”.

A kollektív színház szép teljesítménye az előadás, ami bohózat a javából, a Shakespeare által hatványra emelt komikum tiszta forrásából táplálkozik. Az együttesből is ki kell emelni *Szegváry Menyhért* syracusai Dromióját. Ideális alakítás. Ő érzi legtisztábban a játék tónusát, lehetőségeit maradéktalanul megvalósítja, csupa humor és alakítóerő. Kitűnő karaktert formál *Holl István* is a zordabb, ephesusi Antipholusként, aki egy feudális úr indulataival reagál a sérelmekre, míg csiszoltabb testvére – *Győry Emil* – értelmével mérlegelő, óvatosan boldog élvezője a váratlan üdvöknek. Kár, hogy Győryt mozgásának bizonytalansága gátolja a felszabadultabb játékokban. Nagyon finom színészi munka *Vörös Eszteré*, aki a leány Luciana remegő férfiűrségét, szerelemvágát pompásan ötvözte a buzgó jókislány szolgálataival, a romlott ártatlanságot a tanult tisztességgel. (Remek ellenpólus lehetett volna egy hasonlóan színes Adriana mellett!) A bumfordibb Dromióként *Somodi Kálmán* bizonyította, hogy a clown-szerepkörben többet, jelentősebbet is rá lehet bízni máskor. *Vata Emil* teljesen inkonkrét, rafináltan egyszerű, játékokban jól használható díszletet állított színre. (A bezárt kapu előtti jelenet kissé zavaros térelrendezését kivéve, Sik élt is a díszlet lehetőségeivel.)

Nem nehéz megjósolni, hogy a *Tévedéseknek* rekord-látogatottsága lesz, jelezve a művészet tiszta alapképleteinek időtlen erejét, megújulni tudását és a megújítók tehetségét.

SZÍNHÁZI LEVÉL BUDAPESTRŐL

KENDE SÁNDOR: *Szerelmes barátaim*BENEDEK KATALIN: *Alattunk a város*EÖRSI ISTVÁN: *Széchenyi és az árnyak*HUBAY MIKLÓS: *Színház a cethal hátán*

Kende Sándor első színműve – *Szerelmes barátaim* – figyelemre méltó drámai tehetségről tanúskodik – annak ellenére, hogy a korábban megjelent regényváltozatát sikeresebbnek vélem. Ez azonban a műfaj természetes következménye, hiszen színpadon mindaz, ami egy könyvben elsikkadhat, éles fénybe kerül, különös jelentőséget kap. Regényben például az idegen környezet ábrázolása ellensúlyozhatja azt a színpadon súlyossá váló hiányérzetet, ami itt abból adódik, hogy a fölvetett kérdések csak érintőlegesen kapcsolódnak a mi életünk gondjaihoz. Kende Sándor azokhoz szól elsősorban, akiket a nyugati világ fényei könnyen elkápráztatnak, s a modern polgári életforma ürességével a szocialista társadalom tartalmasabb emberi lehetőségeit állítja szembe. Ráadásul ez az ellentét nála nem is sablonos. „Külföldre szakadt hazánkfiak” közül egy befutott családot választ, s a jólét gondjaival méri össze az itthon tehetségéhez méltatlan feladatokkal birkózó, hazai bajok miatt keserű mérnök *mindezek ellenére* teljesebb életét. Sajnos azonban a Budapestről disszidált híres római építész családi életének konfliktusa nem elég fontos téma ahhoz, hogy az alapkérdés igazán jelentőssé emelkedjék. A konfliktus egyik oldalát a mérnök szüleihez, s rajtuk keresztül a polgári eszményekhez, az önző érvényesülési „kötelezettséghez”, egy elgépiesedett, érzelmeket romboló életformához való szoros kapcsolata, másikat jobb sorsra érdemes feleségének tragédiája adja. Az asszony a szerelmi boldogság reményében hagyta el hazáját és ezzel azt a barátot, akinek megjelenése római otthonukban ki-robantja a lappangó válságot. A boldogság anyagi feltételeit meg is kapta, annál kevésbé az érzelmieket: férjét elfoglalja a munka, gyermekeit pedig apósa és anyósa tudatosan elidegenítik tőle, s ráadásul orvosi hivatását is föl kellett áldoznia férje érvényesülésének (vagy hiúságának?) oltárán. Mivel pedig mindebbe nem tud bele-
törődni, a tehetetlenség és kiszolgáltatottság nyomása alatt lassan fölörli. Végül öngyilkos lesz – íróilag nem egészen indokoltan. Sem férjéhez, sem gyermekeihez – még kevésbé a jóléthez – való ragaszkodását nem érezzük olyan erősnek, hogy becsapottságából ne lássunk más, nyilvánvaló kiutat. Adott körülmények között érthetetlen, miért nem választja az egyszerűbb megoldást, miért nem rúgja föl rossz házasságát és megy haza a másik férfivel, aki szereti őt, akihez mintha ő is vonzódna.

A Katona József Színházban vendégként rendező Félix László és a jeles színészek a darab naturalista szelleméhez igazodva állítják színpadra Kende Sándor művét. Külön ki kell emelnem Sinkó Lászlót, aki ironikusan fogta föl a „másik férfi” szerepét, s ezzel minden jelenetének karaktert adott, egyes helyzeteket valósággal karikírozott. A sikeres mérnök (Őze Lajos alakítja) célratörő és mégis széteső egyéniségével szemben ő a keserűség és irónia mögött érezteti a keményebb emberi tartást. Van egy pillanata, amikor egyetlen mozdulattal szemléltetni tudja a színmű alapvető társadalmi ellentétét. Ül az elegáns római lakásban, annál a barátjánál, akinek jómódját már diákkorában irigyelte, amikor közös szerelmükkel, az asszonnyal együtt ők, a szegény származásúak csak megtűrt vendégek voltak ott, s most megfedkezve magáról széles mozdulattal körbelögybőli csészécskéjében a feketét, nehogy valami cukor maradjon az alján. Nehogy kárbavesszen, mondja a hirtelen felszínre tört szegénység-görcs, amit mostani jobb anyagi helyzete sem tudott elfojtani.

„Soha nem kell feledni, hogy a dráma egyszersmind költői mű is...” – írta Vörösmarty, s figyelmeztetését alighanem rendkívül időszerű most megidézni. Igaz, a manapság divatos dokumentumműfaj vitathatatlan értékei főleg más jellegűek, s a publicisztikától sem lenne jó megtagadni a színpadi létjogosultságot. Am aki ezeket az utakat választja, annak következetesnek kell lennie. Távrolról sem a „nagyszínház” meghódítására most induló Benedek Katalin az egyetlen, akit Vörösmartyval kellene figyelmeztetni. A hagyományos értelemben vett drámát választotta műfajául, de *Alattunk a város* című színművében vázlatos a jellemrajz, sőt az egyik figura (a fiatalabb mérnök) esetében ellentmondásos is, a történet pedig olyan – hogy stilszerűek legyenek az általa fölvetett gondolatokhoz –, mint egy előregyártott elemekből típus-terv alapján épített ház. Gyakorlott színházlátogató már az első néhány perc után tudja, hogy az idősebbik, a sikeres, befutott mérnök el fogja csábítani fiatalabb kollégája feleségét (vagy fordítva?), s ezzel fölborítja eredetileg harmonikus házasságát. Ez a konfliktus magva, amelyben az egyetlen meglepetés akkor éri a nézőt, amikor kiderül, hogy a hűtlenség a fiatal, törekvő mérnök hozzájárulásával történt. Itt azonban olyan jellemfordulatot kell föltételeznünk, ami nincs előkészítve. Az írónak az a szándéka, hogy erkölcsi kérdéseket állítson középpontba; azt ábrázolja, miként zülleszt az érvényesülési vágy, csak akkor jelenne meg kellő erővel, ha mélyebben megvilágítaná hősei erkölcsi fölfogását, jellemét, lelkivilágát. Ehhez azonban költői eszközökre lett volna szüksége. Ehelyett publicisztikaiakat használ, de következetlenül, mert nem vállalja a riport-dráma „tisztá” műfaját. Társadalmi *jelenségek* konkrét kritikáját kellene a valóságra jellemző általános érvényű „művészi igazságként” elfogadnunk, noha ezek a konkrétumok túlságosan kisszerűek és vitathatók. Így például a konfliktus erkölcsi képlete azon nyugszik, elfogadjuk-e az írónőnek a mai magyar építészetet bíráló megjegyzéseit, ennek kellene ugyanis hitelesítenie a hibák leleplezéséért vívott harc nehézségeit. Nem szeretnék drámakritika helyett építészeti vitába bonyolódni, de én például a kelenföldi lakótelepet nem tartom fölháborítóan rossznak (nem egyes lakások kivitelezéséről van szó!), és amikor az idősebb mérnök bátran „harcoló” felesége azt veti „megalkuvó” férje szemébe, hogy a negyven négyzetméteres kis lakások építése miatt vannak demográfiai gondjaink, akkor kénytelen vagyok a mérnök érveit elfogadni, aki a népgazdaság teherbíró képességére és a rossz lakáshelyzetre hivatkozik; teszem ezt még akkor is, ha tudom, hogy itt-ott elpocsékoló pénzemből további néhány nagyobb lakást lehetne építeni. Ismétlem azonban, ha a mai magyar építészetről szóló riportdrámát látnánk, a vitathatóság érdem és nem jóvátehetetlen hiba lenne. Mindezt pedig azért fájlalom, mert Benedek Katalin izgalmas kritizáló hévvel hozza színpadra a mai magyar valóságot. Az élet sűrűjéből kiragadott jelenségeknek azzal együtt is meghökkentő, elgondolkoztató hatása van, hogy a néző figyelmét elsősorban a színpadi viták és az ügyes bemondások kötik le. Dicséret illeti az író dramaturgiai érzékét, szerkesztő tehetségét, s a József Attila Színház, amelynek új vezetői helyet adtak Benedek Katalin színművének, sőt jó előadásban bizonyos sikerhez segítettek. Hangsúlyoznom kell a József Attila színház új irányvonalát, amely vállalja a peremszínház politikai nevelő szerepét ahelyett, hogy olcsó sikereket keresne olcsó zenésdarabokkal. Berényi Gábor rendezése világosan kidolgozott. A szereplők a színmű „erős oldalát” emelik ki: helyzet- és dialóguspoénekre játszanak. Ezt különösen Szilágyi Tibor csinálja jól. Az ő kedélyeskedő, „vérbő” naturalizmusától némileg eltérve Kállai Ilona fanyar árnyalatot kever alakításába. A többiek megteszik ami tőlük, azaz halványan körvonalmazott szerepeiktől telik, sőt Horváth Sándor talán többet is: határozott jellemrajzot ad. Kitűnő Vadász György szellemes diszlete.

Ragyogó szellemesség, rendkívüli filozófiai műveltség, különös vonzódás a groteszk, abszurd irodalmi formákhoz és a meghökkentéshez – mindez bőségesen elegendő lehetne kimagasló drámai alkotómunkához. Mégis ismét hiányérzettel távoztunk a *Széchenyi és az árnyak* előadásáról: Eörsi István új színműve sem igazán jelentős alkotás. Íróink – hagyományosan – elég ritkán gondolnak József Attila sokat

idézett óhajára: játszani is engedd... Eörsi azonban szereti a játékot. A *Széchenyi és az árnyak* műfajmegjelölése, a „groteszk tragédia” megtévesztő, ezúttal valódi színjátékot látunk, amelyben a hangsúly a játék szón van. S ez a mű legértékesebb eleme. Igaz, a cselekmény kiindulópontja, az a helyzet, amelyben a nagy ember számára az öngyilkosság marad az egyetlen megoldás – mélyen tragikus. Ez a tragikum azonban eleve adott, tehát zárt, megoldhatatlan, s ráadásul Eörsi nem is a széttörésére tett erőfeszítéseket (vagy azok kudarcát) ábrázolja, hanem körbejárva bizonyítja kiinduló tételét. Ez pedig – hiába filozófiai indítékú – ellentétben van a dráma alap-törvényével, hiszen éppen a hős cselekvési lehetőségeinek megszűnésére épül. Az elmeegógyintézetbe zárt, a Németh László drámájában földolgozott emlékezetes utolsó házkutatás után fokozott ellenőrzés alá vont Széchenyi István már semmit sem tehet saját helyzetének megváltoztatására, csak annyi *szabadsága* marad, hogy két – később öt – egyforma pisztoly között válasszon. Az egzisztencialista filozófia sokat emlegetett „szabadság” és „választás” kérdésének paródiáját látjuk ebben a frappáns helyzetben, amelynek itteni szerepe az, hogy szemléltesse, hová vezet annak útja, aki a tényleges választási lehetőségeket elmulasztja. Eörsi szerint Széchenyi azért került reménytelen zsákutcába, mert sem a forradalmat (az árnyak között fölléptetett Kossuth irányzatát), sem a konzerválást (a Kossuthal együtt megjelenő Metternich fő törekvését) nem vállalta következetesen. A középút elvetésének lenini tétele persze nem ilyen egyszerűen igaz, különösen nem Széchenyi esetében. Játzani azonban lehet ezzel az egyszerűsítő képlettel is, noha nem tudjuk elfelejteni, hogy valójában Széchenyi nagyon határozottan élt a tényleges választási lehetőséggel. Választott útja ugyan nem volt járható, s eltért a forradalom irányvonalától, de nem keresztelte azt, míg Metternich konzervativizmusát következetesen elutasította. Eörsi sem tagadja ezt, s mondanivalója nem Széchenyi ellen szól, hanem a langyos politizálással vitázik.

Vitázik továbbá és közvetve Németh László Széchenyi-drámájával is. Nála már nem az kérdés, hogy vállalja-e nehéz szerepét a kiemelkedő személyiség, hiszen az alternatívák eleve ki vannak zárva. Eörsi arra vállalkozott, hogy hőse emberi nagyságát a pátoz minden lehetőségéről lemondva, egy tragikusan groteszk helyzetben ábrázolja. Vagyis miközben a nevetségesség veszélyének teszi ki, mindenkinél külön-nek mutatja a megváltoztathatatlanban kínálkozó egyetlen tevékenységi alkalomban: a játékban. Az egész életében cselekvési lázban égő Széchenyi nem bírja – a romantikus történet szemléletben szokott – szoborszerűséggel elviselni a tehetetlenséget, de nem menekül az önsajnálathoz sem, hanem megrokkant; elérhető ellenfelek, leküzdhető feladatok hiányában árnyakkal viaskodik. Racionális gondolkodása persze tisztában van azzal, hogy az árnyak csak meggyötört képzeletének termékei, de a kérdések, amelyeket fölvetnek, olyan égetően valóságosak, hogy megoldásuk reményében elfogadja a játék logikáját. Megoldás persze nincs. Egyrészt mert a helyzetet meghatározó erők mind ellene fordultak, másrészt mert önmagát sem tudja fölmenteni abban a perben, amelyben Kossuth és Metternich fölváltva képviselik a vádat és védelmet – ezzel jelezvén, hogy sorsa annak következménye, miként választott akkor, amikor még módja volt rá. Az író a játékban van elemében: sziporkázó szellemessége, a groteszk komikumot kedvelő és kihasználó ötletessége lebilincselően érvényesül. Helyenkint öncélúnak, felszínesen csillogónak azért érezzük e játszadozást, mert Eörsi úgy tesz, mintha drámai irányba akarná kifuttatni a cselekményt, de ez nem valósul, nem valósulhat meg.

Széchenyi árnyaival viaskodik a Pesti Színház színpadán, és ezt emeli ki Horvai István rendezése: az árnyakból nem világosodik meg több, mint amennyi szerepük van Széchenyi elme-játékában. Ezt a korlátozott színészi lehetőséget vállalják és való-sítják meg a jeles szereplők. A fényforrás tehát Széchenyi alakja; s megszemélyesí-tője, Várkonyi Zoltán képes rá, hogy játékával bevilágítsa a színpadot. Alig észre-vehető ismétlődő gesztusokból, nagy rácsodálkozásokból, ezer ötletből építi föl a sokat próbált, megviselt öregembert, akit megfosztottak lételemétől, a cselekvő élettől, s ezzel belefojtották energiáit, amelyek tűrhetetlen belső feszültséggé akkumulálódtak. Félelmetes erővel állítja elénk a kisülések pillanatait, amikor az idegrendszer ön-kontrollja fölmondja a szolgálatot, a képzelet átcsap a ráció természetes gátjain, s

az árnyak valóságosnak tűnnek. A kiszülésekkel azonban – mint egészséges test fáradtsága az alvással – fokozatosan oldódik a belső feszültség, s lassan helyreáll az egyensúlyi állapot. Várkonyi kibontja az írói ötletek minden ironikus árnyalatát, sőt helyenkint magát az ötletet is ironikusan fogja föl. Gondosan kiemeli azokat a határokat, amelyek a tragikusan komoly helyzetek megrendítő gondolati mélysége és a gunyoros hangú játékok között húzódnak. Az így létrehozott hangulati váltásokkal fokozza a néző érdeklődését és ezáltal készíti elő a következő pillanatok iránti nagyobb fogékonyságot. Régi színpadi „fogás” ez, már Shakespeare használta, most azonban az írói szövegénél nagyobb szerepe van előhívásában Várkonyi szélesskálájú színészi egyéniségének. (Csak félig tudok egyetérteni az Élet és Irodalom kritikával, aki – indokoltan – kifogásolta, hogy a Vígsház Várkonyi Zoltánt, a kitűnő színészt bezárja az igazgató szerepkörébe. Hozzá kell ugyanis ehhez tennem: Várkonyi ritka színpadi föllépéseinek egyik fontos titka az, hogy más pályatársaival ellentétben nem forgácsolja szét művészi energiáit estéről estére a színpadon, és főleg nem vállal nyakra-főre film-, tévé-, rádió-, szinkron- stb. szerepeket. És ez sem mellőzhető tanulság!)

Semmiképpen sem szabad Hubay Miklós *Színház a cethal hátán* című drámáját a történeti tények felől megközelíteni – annak ellenére, hogy a történelmi események szabad fölhasználása minduntalan vitára készíti azt is, aki a fentiek előrebocsátásával ül be a Nemzeti Színházba. E sorok írója például – többed magával – kételkedik abban (itt ki nem fejthető irodalomtörténeti érvek alapján), hogy az „első igazi magyar szatirikus jellemrajz és vígjáték a *Comoedia Balassi Menyhárt árultatásáról, mellyel elszakada az magyarországi második választott János királtul*” szerzője Bornemisza Péter lenne, és sehogy sem tudnám elfogadni Angyali Péter figuráját a reformáció kitűnő írójának és egyik izgalmas egyéniségének megközelítően hiteles portréjaként, továbbá a nevén nevezett Oláh Miklóst is másként látja a történet- és irodalomtörténetírás. Kevésbé ingerel vitára Balassi Menyhárt drámabeli szerepe, hiszen róla – néhány szaktudóst kivéve – keveset tudunk, s azt is főleg az idézett című komédiából, amelynek belső logikáját Hubay szabadon, de hűségesen érvényesíti – az egérfogó bezáródásáig. Ezen a ponton azonban túllép rajta, hogy az árulás, önzés, erkölcstelenség leleplezéséből eljuthasson az árulásban, önzésben és erkölcstelenségben rejlő tragikum föltárásához.

Bármily szabadon játszik a történelemmel Hubay, bizonyos mértékig szüksége van rá, hogy a drámái cselekményen kívüli ismereteinket is bekapcsoljuk. Balassi Menyhárt ugyanis hírhedt figurája volt korának, – hogy úgy mondjam: – „élen járt” az árulásban, az erőszakoskodásokban, a harácsolásban, mindezt azonban azzal a mértékkel kell mérnünk, amivel Hubay. Vagyis nem feledhetjük, hogy ez az a kor, amikor a törvény legfőbb öre, az ország nádora „példát mutatott” (többek között) a török elől menekülő pécsi püspökség kincstárának kifosztásával; s amikor a legmagasabb országos méltóságok viselői valóságos sportot űztek az árulásból, erőszakoskodásból, harácsolásból. Innen érthető, hogy a feudális anarchiát önző céljaikra kihasználó nagyurakban is időnkint föltámadt a hazafias aggodalom, hiszen nem csupán a „szerzés” volt könnyű, de éppen ezért nehéz volt a megőrzés is. A szerzett javak védelmére rend, erősebb központi hatalom kellett volna, nem is beszélve arról, hogy az idegen hódítók ellen csak az egységes magyar királyság védekezhett volna – esetleg – eredményesen. Ehhez a föismeréshez jutott el a dráma szerint Balassi Menyhárt is, és ebbe bukott bele. Amikor mindenki újabb árulást vár tőle, amikor ennek megakadályozására állítja föl Angyali Péter hamleti egérfogóját, akkor Balassi Menyhárt arra készül, hogy Ferdinánd hozzájárulásával *közvetítsen* János Zsigmond udvarában, s így elősegítse a két királyi hatalom egyesítését. Ám az árulás és önzés logikája, a korszellem, ami eddig segítette őt, most a dolog természetéből adódóan ellene fordul: a magyar ügy önző árulója, a „török szeme” János Zsigmond udvarában nem tűrheti ennek a megtisztító szerepnek a vállalását, mert saját pecsenyét érzi veszélyben, s a szultán érdekeinek szolgálatában erőszakosan leszámol az új – rendhagyó –

útra lépő Balassival. Ezt a történelmi drámát remekül árnyalja a hős sokoldalú jellemrajza, amelyben a politikai fordulatot a magánélet síkján jelentkező kettősség készíti elő. Balassi ugyanis egyfelől kezesnek adja gyermekeit abban a tudatban, hogy adandó alkalommal, ha érdekei úgy kívánják, habozás nélkül föláldozza őket; másfelől gyengéd, áldozatra is képes szerelemmel szereti feleségét, sőt a szülői érzelmek sem hiányoznak lelkéből. Politikai csődjét családi életének összeroppanása, feleségének előre menekülő öngyilkossága, fiának ellene irányuló árulása teszi teljessé. Elképzelhető, hogy még erőteljesebb lenne a dráma, ha a szerző csak ezt a szálát dolgozza ki, ezt bontja ki a remek jellemrajzok mellett dinamikusabb cselekmény sodrában.

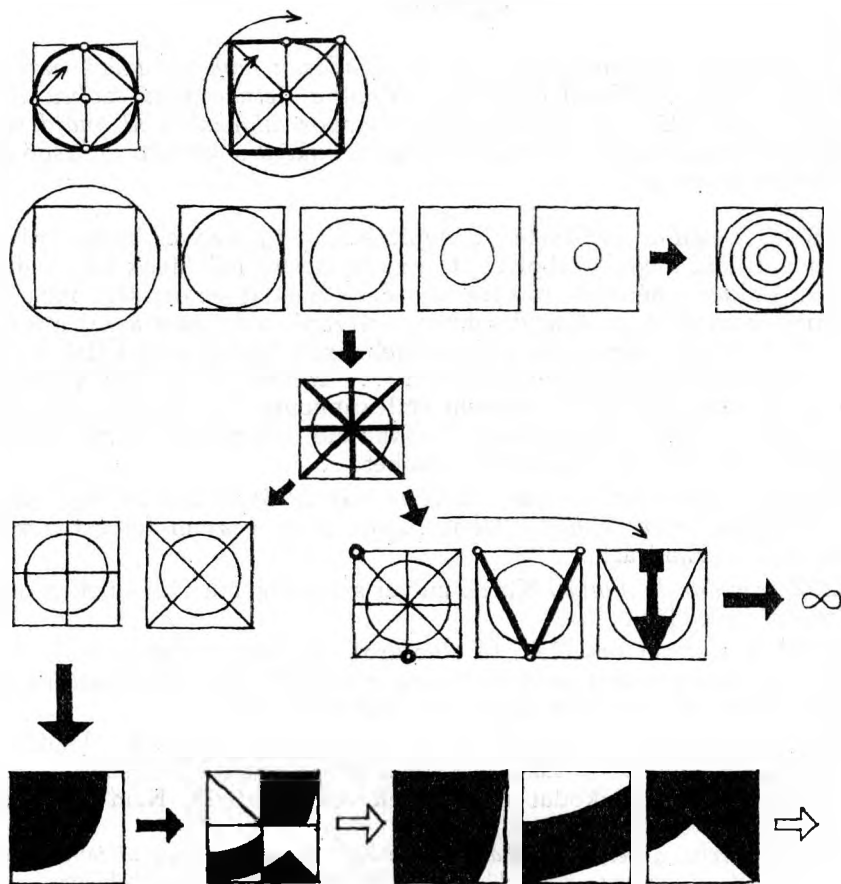
Az a benyomásunk azonban, Hubayt jobban izgatta a másik dráma, az egérfogót föllállító első magyar drámairóé, Angyali Péteré. Az ő figurája – különösen Avar István emlékezetes alakításának fényében – az utóbbi évek drámatermésének legeredetibb, leggazdagabban árnyalt jelleme. Amire neve is utal, angyali naivságából következik magasan mindenki fölé emelkedő erkölcsi fölénye, prófétai elhivatottság-érzete, igazságkereső szenvedélye. Nem mond ellen ennek az sem, hogy ő látja a legvilágosabban a kor nagy kérdéseit, ő hatol legmélyebbre a nép érdekeinek védelmében. Emberi gyengéit, hiúságát és a női testek „ördögi” kísértéseit vasakarattal le tudja győzni, bátor ötletességével meghökkentő eredményeket tud elérni (foglyok kiszabadítása, hatalmasok megrendítése és így tovább), de a naivság ellentmondásai legyőzhetetlenek. (Nem Hubay ellen, aki nyilván tudatosan vállalta a „tévedést”, hanem módszerének jellemzésére említem, hogy bizony az 1568-ban elhunyt Oláh Miklós nehezen olvashatta a tíz évvel később született *Ördögi kísérteteket*.) Angyali Péter jellemében sajátos módon ötvöződik a reneszánsz és a reformáció szelleme. Egyszerre vágyik az élet élvezetére, a művészi szórakoztatásra és mond le róluk puritán konok-sággal; egyszerre vagabund poéta, humanista műveltségű literátor és megszállott prédikátor; végül egyszerre értékeli, becsüli az embereket és gyűlöli már-már fanatikusan hibáikat. Elsőnek ismeri föl Balassi Menyhárt kiemelkedő emberi képességeit, s éppen ezért kiméletlenül, mondhatnánk elvakultan gyűlöli árulásait, beleértve saját tehetségének elárulását. Midőn Balassinak egérfogót állít megírja és alkalmi színtársulatával eljátszatja a leleplezés komédiáját, mindenki másnál jobban tudja, hogy azok, akiknek ezzel kiszolgáltatja őt, semmivel sem különbek nála, sőt... Mégis vállalja a bosszúálló szerepét, mert nem ismeri föl, noha voltaképpen tudja, hogy az egyéni bűnőknél veszedelmesebb az a társadalmi helyzet, amely ezeket nemcsak lehetővé teszi, hanem számtalan módon elő is segíti. Jósándékkal akarja megakadályozni Balassi újabb árulását, de prófétai hite, csak jót vagy rosszat ismerő naivsága elragadja, ráadásul pedig nem tud lemondani arról, hogy írói mesterművét bemutattassa és politikai célok szolgálatába állítsa. Mindez – továbbá Balassi korábbi árluhás játékai – lehetetlenné teszik, hogy fölismerje a vezeklő köntös mögött rejtőző igaz elhatározást, s ezáltal ő lesz a jó megsemmisítésének eszköze a rossz kezében. Valódi tragédia ez is.

Major Tamás kedvvel, lelkesedéssel és az ironikus felhangok kiemelésével állította színpadra Hubay Miklós gondolatokban gazdag, bonyolult művészi fölépítésű drámáját. Telitalálat mindjárt az első jelenet, amelyben az érsek börtönének lakói – többségükben nem politikai bűnözők – részben az öncsalás, részben a felelősség áthárításának szándékával monomániásan ismételtetik a közelmúlt történetének egyes eseményeit. (Egyikük háromszázadszor idézi föl a mohácsi csata történetét addig a pillanatig, amíg esélyünk volt a győzelemre, s a továbbiakat nem hajlandó tudomásul venni.) Erre a hangra épül a dráma egészének történetiszemlélete, s ennek görbetükrökre ismétlődik majd meg az utolsó jelenetekben, amikor az Angyali Péter színházának leleplező tevékenysége éppen ellenkezőjét éri el, mint amit akart. Major Tamást sokban segítette Hubay remek színpadi ösztöne, az a fölényes biztonság, ahogy színpadi helyzeteket teremt. Ugyanakkor a rendező sem tudta a történet helyenkinti szét-eső jellegét eltüntetni, nem sikerült dinamikus, sodró erejű előadást létrehoznia. Külön élmény Keserű Ilona egyszerű, mégis hangulatteremtő színpadképe, amelynek vesszőből font „falai” egyszerre utalnak a korban divatos várfalerősítési módszerre és az ugyancsak „divatos” máglyára, a sokat emlegetett kinzó-kivégző eszközök egyik faj-

tájára. Az egész előadás ironikus hangvételt pedig kitűnően erősíti föl az a fogás, ahogy a pompát jelző diszletek kulisszaszerűségét leplezetlenül érvényesülni engedi.

Néhány hálás epizód szerep mellett Balassi Menyhárt (Kállai Ferenc), Angyali Péter (Avar István) és Oláh Miklós (Óze Lajos) bonyolult jellemrajza parádés színészi alakítás lehetőségét kínálja, s a három kiváló művész él is az alkalommal. Különösen Avar szerepe sokrétű, de Óze talán még nálánál is emlékezetesebb alakítást nyújt az életélvező, humanista műveltségű, korától idegenkedő és korának módszereit mégis elfogadó drámai főpap szerepében.

A *Színház a cethal hátán* Hubay Miklós drámaíró munkásságának jelentős állomása, sőt talán fordulópontja. Az őszi évadnak pedig ettől függetlenül eddig a legjelentősebb magyar bemutatója.

A halhatatlanság iskolája

*Előjáték a Tartuffe-höz**

S Z E R E P L Ő K :

SZÍNÉSZNŐ
SZÍNÉSZ
MOLIÈRE

(A díszlet a hagyományos Tartuffe-előadások légkörét idézi, azzal a különbséggel, hogy a színpad háttérében Molière életnagyságú szobra áll, rajta a felirat: 1673–1973. A Színész előbb a szobor talapzatán ül, majd sétálgat, kezében papírlap, ünnepi beszédét tanulja, időnként a körötte nyüzsgő díszlet-munkásokat leckézteti.)

SZÍNÉSZ *(színpadiasan)* Tisztelt ünneplő közönség, kedves barátaim! Tisztelegve állunk meg e szobor előtt, a nagy mester halálának 300. évfordulóján. Dolgozó népünk, miként az egész művelt emberiség, meghatottan hajtja meg fejét... Csendesebben, szétverik a fejemet azzal a kalapáccsal... Hajtja meg fejét és a lángelmének kijáró tisztelettel emlékezik a vigjátékirás klasszikus mesterére... Minek az a zöld vacak? Nem ravatalozásra készülünk, hanem emlékünnepre... *(A munkások kiviszik a ládába ültetett növényeket.)* Örökké élő halhatatlan ő, aki pellengérre állította az emberi hibákat és bűnöket...

SZÍNÉSZNŐ *(berobban, összes öltözéke egy alsószoknya és egy melltartó, a kezében tartott ruhát földhöz vágja)* Nem veszem fel ezt a rongyot, játsszad te Elmirát!

SZÍNÉSZ *(tovább deklamál)* Kinek művei századok óta fénylenek a halhatatlanság égboltján...

SZÍNÉSZNŐ Hozzád beszélek, te alvajáró! *(Felveszi a ruhát, térje orra alá dugja)*. Ezt a zsákot adjátok vissza a TÜZÉP-nek, szénhordásra még jó lesz, de én nem teszem tönkre az alakomat vele...

SZÍNÉSZ Prüntyöske... Először is... hamarosan ünnepély, előadás, s ezt a beszédet legalább egyszer el kellene próbálnom. Másodszor... ma még fölöttébb vonzó alakodat a krémesek veszélyeztetik. Nem a jelmezeink.

** Szécsi Ferenc, a Déryné Színház főrendezője elhatározta, hogy új feltogásban viszi színre a Tartuffe-öt, egyebek közt abban is szakítva a hagyományokkal, hogy színészeit modern ruhába öltözteti. Mivel a Déryné Színház közönségének jelentékeny része ilyen modernizáló kísérletekkel nem túl gyakran találkozik, Szécsi engem kért fel egy olyan előjáték megírására, amely mind a modern öltözékre előkészíti a nézőt, mind pedig Molière korának viszonyait kicsit megvilágítja. (Fekete Sándor)*

SZÍNÉSZNŐ Irigy kutya, mert te nem ehetsz az epéd miatt!

SZÍNÉSZ Harmadszor, ugyebár, te Orgon neje vagy a darabban, s anyósod azért korhol, mert hercegasszony módjára öltözködöl...

SZÍNÉSZNŐ Épp ez az! Hát milyen hercegasszony az, aki a TÜZEP-nél öltözködik?

SZÍNÉSZ De anyósod csak vádol a cifrálkodással, valójában te mértéktartó és illedelmes sőt szerény vagy. Azaz pontosabban, sajnos nem te vagy mértéktartó és illedelmes...

SZÍNÉSZNŐ Sőt szerény!

SZÍNÉSZ Hanem a darabbeli éned. Pedig mennyivel jobban járnék, ha forditva volna. A szerepeidben volnál tékozló, az államkassza terhére, s az életben takarékoskodnál, mint jó feleséghez illik.

SZÍNÉSZNŐ Ne ködösíts, Alfréd. Ha téged az anyósnak az az ostoba mondata akadályoz abban, hogy engem tisztességesen felöltöztess, akkor dobd ki a mondatot a darabból, s nekem rendelj egy mutatós minit.

SZÍNÉSZ Kijavítani Molière-t? Egy jelmez miatt? Miket beszélsz, Prüntyöske? SZÍNÉSZNŐ Ugyan Alfréd, te Orgont játszod ma este, nem Tartuffe-öt. Úgy-hogy ne képmutatóskodj nekem. Mindenkit átirtok, ma már nem is játszunk eredeti klasszikusokat... Rómeó gumibottal szaladgál a Nemzeti-ben, Adám úrhajóval röpdös a tévében... csak nekem kell egy ilyen zsákban szégyenkezniem monsieur Molière kedvéért!

SZÍNÉSZ Ha tudni akarod, már Molière-né önagysága is díszes jelmezt csináltatott magának erre a szerepre, de férje nem engedte a páváskodást... Mert az ellenkezne a darab mondanivalójával.

SZÍNÉSZNŐ Mondanivaló? A nézőket nem a mondanivaló vonzza a színházba, hanem a színészek, a jelmezek, a látvány... Meg az, hogy ők is meg akarják mutatni az új ruhájukat.

SZÍNÉSZ Mindegy! Ha Molière tudott parancsolni a feleségének, akkor én sem fogok engedni a szeszélyeidnek! *(Nagyot ásít.)*

SZÍNÉSZNŐ Úgy? Óh, lángész úr... ha Molière-nek érzi magát, akkor előbb írjon olyan darabokat, mint a Tartuffe, s csak azután parancsolgasson a nejének. Sőt azután se! Mert én most megértettem, miért rakott szarvakat Madame Molière az ő férjének zseniális homlokára! Azért, mert olyan zsarnok volt... Mint te! És az ilyen férj minden bosszút megérdemel! *(Elrohan.)*

SZÍNÉSZ *(a szoborhoz)* Látod pajtás, mit kell szenvednem, mert védem a szerzői jogaidat... Látod? Dehogyan látod, hiszen szobor vagy. Pihensz az örökkévalóságban, míg mi itten gürcölünk a komédiával. Hejh, színész-élet, kutyaélet... *(Leül a talapzatra.)* „Tisztelt ünneplő közönség... Tisztelegve állunk” stb., stb., ez a rész megy... *(Ásít.)* „A vígjátékirás klasszikus mesterére... Az örökké élő halhatatlan...” Ez is klassz... Sőt klasszikus... Micsoda hajsza ez az élet, teljesen elpilledtem. *(Behunyja szemét. A világítás csökken, a szobor megelevenedik.)*

MOLIÈRE *(Sétálgat a színen, nézelődik, majd hirtelen a színész vállára csap)* Ne lazsláljunk, kolléga úr! Mit csinál majd a temetőben?

SZÍNÉSZ *(telugrik)* Mi ez, kísértet? Fényes délután?

MOLIÈRE Miért? Ha már egy átlagember is kísérthet éjfélkor, egy klasszikus mesternek ne volna szabad már délután megjelennie? Vagy nem az előbb mondta, hogy élő halhatatlan vagyok?

SZÍNÉSZ Mondtam persze... ez igaz is... De...

MOLIÈRE De nem vette komolyan. Csak ünnepelnek, körülbókolnak, de maguk sem hiszik, hogy valóban élek. Mindegy, ezt már megszoktam. De mondja . . . *(Körülnéz, suttogva folytatja.)* A király engedélyezte?

SZÍNÉSZ Mit? És milyen király?

MOLIÈRE Mit? Hát a Tartuffe bemutatóját, a király! Maguknál is Lajosok uralkodnak?

SZÍNÉSZ Nem egészen, ugyebár, hogy is mondjam, szóval nálunk már nincsenek királyok és senki sem uralkodik, nálunk kollektív vezetés van.

MOLIÈRE Aki vezet, nem uralkodik?

SZÍNÉSZ Tetszik tudni, Molière úr, ugyebár, ez úgy van . . . szóval ez bonyolult dolog.

MOLIÈRE Jól van, mindegy. Történelmi távlatból nézve nekem most egyremegy. De ez a kollektív vezetés engedélyezte a bemutatót?

SZÍNÉSZ Nem tetszik érteni. A kollektív vezetés ilyesmivel nem foglalkozik . . . Általában . . . A színdarabok egy vezetőhöz tartoznak.

MOLIÈRE Egyhez? És az sem Lajos?

SZÍNÉSZ Nem, nem Lajos . . . *(Súgja.)* György . . .

MOLIÈRE György? Ahá, angol szokás. A szigetországban az én időmben is Györgyhöz tartoztak a színdarabok. Jelzem egy György mindig liberálisabb volt, mint bármelyik francia király. Irigyeltem is angol kollégáimat. Náluk könnyű színházat csinálni . . . De ez a György itt most micsoda? Király? Érsek?

SZÍNÉSZ Király? Érsek? Ugyan, Molière úr, hol vagyunk mi már attól!

MOLIÈRE Felszámolták az egyházat? Végre egy jó hír! Tudja, mit szenvedtem a papoktól? Még a temetésemet sem akarták engedélyezni. Hogy ezt is megértem . . . Még ha holtan is . . . A képmutatók!

SZÍNÉSZ Igen . . . igen . . . De az a helyzet, hogy nem kellett felszámolni őket.

MOLIÈRE Nem?

SZÍNÉSZ Nem. Csak egyszerűen jóban vagyunk az egyházakkal. Ők nem szólnak bele, hogy mi hogyan és mit játszunk, mi pedig nem szólunk bele abba, hogy ők miként hirdetik az igét.

MOLIÈRE Így megjavultak? Pedig engem valósággal a halálba kergettek. Még a temetésemet sem akarták . . .

SZÍNÉSZ Tudom, Molière úr, mindent tudok. És tökéletesen megértem az ön érzéseit. E bemutatóra készülve elmélyültem az ön életrajzában . . . a rendőrség bezárta színházát . . . az érsek kiátkozás terhe mellett megtiltotta a Tartuffe bemutatását, sőt zártkörű felolvasását és meghallgatását is . . . Fel tudom mérni, mennyit szenvedett . . . fogadja őszinte részvéte-met . . . De látja, Molière úr, nálunk nincs ilyen probléma. Ez az ügy nem is került az elé a bizonyos György elé, az illetékes minisztériumban is simán engedélyezték a bemutatót . . .

MOLIÈRE Simán . . .

SZÍNÉSZ Biztosíthatom. Örültek is neki . . .

MOLIÈRE Örültek . . . És a rendőrség?

SZÍNÉSZ Nem is foglalkozott a kérdéssel.

MOLIÈRE Nem foglalkozott. Tehát be sem tiltotta. Értem. Hát ez szomorú . . .

SZÍNÉSZ Szomorú?

MOLIÈRE Nagyon. Ki kíváncsi egy darabra, amelyet még csak be sem tiltottak?

SZÍNÉSZ De hiszen ön is mondta, mennyit szenvedett az üldözésektől?

MOLIÈRE Szenvedtem... szenvedtem. De örültem is nekik. Az üldözések tettek híressé. Amíg csupán a pöffeszkedő márkikat, meg a csaló orvosokat és megcsalt férjeket csúfoltam, az érintettek csendben tűrték darabjaimat. Nem bántottak, de a sikerem sem volt igazi, országraszóló. Amikor azután a Tartuffe-ben nekimentem a képmutatók, az álszent csalók seregének, egyszerre mindenki ellenem támadt, én lettem a gonosz, a rágalmozó, az erkölcstelen, „az emberi testet öltött ördög”...

SZÍNÉSZ Tudom, egy párizsi plébános még nyilvános kivégeztetését is javasolta. Máglyahalálról volt szó, ugyebár?

MOLIÈRE *(lelkesen)* Pontosan! Képzelve, máglyahalál! Lehet szebb vége egy komédiaszerzőnek, aki fejébe vette, hogy szórakoztatva ostromozza embertársai bűneit?

SZÍNÉSZ Hát... ami azt illeti... inkább naponta megeszem egy máglyarakást, pedig utálom, sem mint egyszer is megpörköltessem magam a máglyán. Nálunk különben sem divat már a máglyahalál.

MOLIÈRE Hát már máglya sincs?... Kivesztek a képmutatók is... a szindarabokat simán engedélyezik... Gratulálok, végtére is ezért küzdöttünk. De akkor rakjanak egy utolsó máglyát... és szórják rá Jean-Baptiste Poquelin, művészneven Molière összes műveit... mivelhogy az emberiség megjavult, s az én erkölcsnemesítő darabjaimra már semmi szükség... *(Szomorúan a talapzat felé indul.)*

SZÍNÉSZ Molière elvtárs, egy szóra... ne keseredjék el. Azért még nem minden fenékgig tejföl. Hogy is mondják... szóval vannak még hibák.

MOLIÈRE És képmutatók is akadnak?

SZÍNÉSZ Hébe-hóba... előfordulnak.

MOLIÈRE Azt hiszik, mert reverendát viselnek, csak ők hivatottak magyarázni az Igét.

SZÍNÉSZ Iiiigen. Azazhogy nem. Szóval... hogy is értessem meg magam? Tetszik tudni, minden kornak megvan a maga eszméje és minden eszmének megvannak a maga Tartuffe-jei. Reverendások is, meg reverenda nélküliek is. Büszkén verik a mellüket, hogy egyedül ők illetékesek a tan értelmezésére. Úgy tesznek, mintha semmi más nem izgatná őket, csak az eszme, csak az ügy, holott legizgalmasabb szívügyük... a zsebük megtöltése.

MOLIÈRE *(reménykedve)* Ezek szerint a mai kor eszméjének is megvannak a képmutató álhívei... akik épp úgy mesterkednek, mint az én Tartuffe-öm?

SZÍNÉSZ Az eszmék cserélődnek, de a Tartuffe-ök megmaradnak.

MOLIÈRE Hát ez nagyszerű! Akarom mondani... egyfelől sajnálatos, hogy még mindig akadnak a legszebb eszméknek is ilyen vámszedői, másfelől viszont megnyugtató, hogy még mindig szükség van komédiáírókra. Tehát rám is. Én századom bűneit tettem nevetségessé, de őszintén szólva, nem gondoltam volna, hogy komédiáim három század múltán is időszűrűk lesznek. Most aztán egyik szemem sír, a másik nevet. Ki hitte volna, hogy ilyen egyszerű titka van a halhatatlanságnak.

SZÍNÉSZ Egyszerű bizony. Olyasmiről kell írni, ami századok múlva is izgatni fogja az embereket.

MOLIÈRE Feltéve, hogy az emberiség nem gyorsítja meg kicsit a haladását. Látom, hogy egy gombnyomással ezer gyertyányi fényt árasztanak, látom, hogy száguldó kocsikat gyártanak... *(Aggódva.)* Mondja kolléga, de

őszintén, ne kiméljen egy csöppet sem, ez a fene nagy haladás nem veszélyezteti a komédiáimat?

SZÍNÉSZ *(körülnéz, azután sokatmondó némasággal nemet int)*

MOLIÈRE *(szomorúan)* Szóval a komédiáiró nyugodtan ugathat, a karaván nem halad.

SZÍNÉSZ Most már végképp nem értem önt. Fél az emberiség megjavulásától, mert akkor elavulnak a komédiái, de az is bántja, hogy nem javul az emberiség, mert ez azt mutatja, hogy a komédiáírók hiába prédikálnak. Így se jó, úgy se jó, végül is, mit szeretne ön?

MOLIÈRE Nem mindegy, hogy mit szeretnék? Úgy is az történik, amit önök, élők akarnak. Egyébként szeretnék halhatatlan lenni, legalább szellemi mivoltomban, ez csak természetes. De ha ennek az az ára, hogy az emberiség szüntelenül újratermeli az úrhatnám polgárokat, a képmutató csalókat, a kényeskedőket és törtetőket, a hajbókolókat, az eszelős fösvényeket...? Elég szomorú halhatatlanság ez.

SZÍNÉSZ De ugyanakkor szórakoztató is. Gondolja csak meg, hány millió ember nevetett már az ön komédiáin!

MOLIÈRE Nevetett? De mit ér az egész, ha közben ez a sokmillió ember egy fikarcnyit sem változott? Az életben a legjobb dolog – nevetni. És csak egy dolog van – nevetetni. De csupán akkor, ha azt tapasztaljuk, hogy ez a nevetés gyógyítja az emberiség eredendő hibáit. Én abból indultam ki, hogy az emberekről leperegnek az erkölcsi prédikációk, de azt nem viselik el, ha kinevetik őket hibáikért. Vagyis, bízam a komédia nevelő gyógyerejében. De ha az eredmény, hogy Tartuffe-öm háromszáz évvel halálom után is időszerű...

SZÍNÉSZ Kedves Mester, ne kenődjön már el. A komédiák önmagukban nem váltják meg a világot, ez tény. De egy kicsit jobbítanak rajta, s az is valami. Ezzel a mostani Tartuffe-bemutatóval egy-két képmutató dolgát meg fogjuk nehezíteni, s ez is eredmény, nem igaz!

MOLIÈRE Igaz, nem igaz... Válaszoljon egyenesen, mint 300 év tapasztalásával nálam bölcsőbb ember: halad az emberiség vagy sem?

SZÍNÉSZ Haladunk, persze, hogy haladunk. De közben egy-két makacs hibánkat is magunkkal cipeljük. Ön elégedett lehet a világhelyzettel, mint a haladás híve s mint vígjátékiró is: nálunk a haladás kecskéje is jóllakik, de a vígjátékiró káposztája is megmarad. És ami a legfőbb: senki sem akarja Molière-t máglyára küldeni. Ellenkezőleg – ünneplik.

MOLIÈRE Ünneplik... a halott komédiást. De eltűrik-e a mai Molière-eket, mi, erre feleljen!

SZÍNÉSZ Sajnos, nem tehetem.

MOLIÈRE Értem. Nem mer válaszolni.

SZÍNÉSZ Talán mernék. De nem tudok. Mivelhogy nincsenek Molière-jeink. Így aztán összeütközés sincs a hatalom és a komédiáírók között. Majd ha magyar Molière támad, felvilágosítom önt a fejleményekről.

MOLIÈRE Előre is köszönöm. De valamit még mindig nem értek. Ebben a maskarában akarják előadni Tartuffe-ömet?

SZÍNÉSZ De kérem, ez a tizenhetedik századi francia viselet. Jelmeztervezőnk gondos munkával rekonstruálta az ön korának divatját.

MOLIÈRE Ember, ha az én darabom ma is időszerű, ha ma is élnek, itt, maguknál képmutató Tartuffe-ök, akkor mutassák meg őket bátran mai viseletben... És különben is... ne haragudjék... az a kedves hölgy, akivel az imént hogy úgy mondjam csevegett, netán a hitvese?

SZÍNÉS Z Igen. Pillanatnyilag.

MOLIÈRE Milyen vonzó terem tés! Tisztára az én kis feleségemre hasonlít. Az is remek színésznő volt! Óh, Armante, Armante, nem becsültél meg engem... De ez most már mindegy, világtörténelmi távlatból nézve ez is egyremegy. Neje önagyságának azonban igazsága van, amikor nem óhajt ilyen középkori maskarákban játszani. Olyan szívet bizsergetően szépek ezek a mai kurta szoknyácskák, meg a földet söprő öltözékek, öröm nézni őket s bennük a nőket, ne fossza meg feleségét attól, hogy feltárja természetadta formáit.

SZÍNÉS Z Voltak mostanában ilyen kísérletek. De sok színikritikus nem szereti a klasszikusok modernizálását.

MOLIÈRE Hát megmaradt még a színibírálat is?

SZÍNÉS Z De még mennyire! Rengeteg bölcs férfiú, aki nem tud színdarabot írni, rendezni, játszani, de az írónál, rendezőnél, színésznél sokkal jobban tudja, hogyan kellett volna írni, rendezni, játszani.

MOLIÈRE Végleg megnyugodtam. Így tehát a komédiaírók nem maradnak ihlető izgalmak nélkül. De mondja... (*Súgva.*) Nem lehetne egy kicsit mégis betiltani a bemutatót...? Csak pár hétre? Ha aztán újra engedélyeznék a darabot, a közönség szétszedné a pénztárat. Nem tudja elképzelni, micsoda kasszánk volt, amikor Lajos végre feloldotta a tilalmat...

SZÍNÉS Z Kedves Mester, értse már meg végre, hogy mi egészen más viszonyok közt élünk... sok tekintetben. De ha már annyit faggatott, hadd kérdezzek én is valamit. Végül is mért engedélyezte Lajos a bemutatót? Napóleon megmondta, hogy ő semmiképpen sem engedett volna.

MOLIÈRE Ki volt az a Napóleon?

SZÍNÉS Z Nagy császár. És többet hódított, mint a Napkirály.

MOLIÈRE És a végén megbukott.

SZÍNÉS Z Honnan tudja?

MOLIÈRE A költők abban különböznek az uralkodóktól, hogy felnőtt korukban is emlékeznek a gyerekfejjel tanult történelmi leckékre. S ennél fogva tudják, hogy ki minél többet hódít, annál nagyobbat bukik. A Napkirály egyébként úgy látszik okosabb volt ennél a Napóleonnál: megértette, hogy az emberek szívesebben elviselik az önkényuralmat, ha szórakozni is hagyják őket.

SZÍNÉS Z Igen, ez lehetséges. De megbocsásson, ha már így összetalálkozunk... azért ön is tett egyet s mást a király jóindulatának megnyerésére. Darabjaiban, mint a Tartuffe-ben is, igen hízelgően nyilatkozott a hatalomról.

MOLIÈRE Volt rá okom. Végére is, velem csakugyan kegyesen bánt. Meg aztán az uralkodókat is lehet nevelni. Ha elhitetjük velük, hogy ők jók, az igazság és a művészet pártfogói, az érdekeik szabta keretek közt megpróbálnak majd hasonlítani az általunk festett portréra.

SZÍNÉS Z Reménykedjünk. De azért... hogy is mondjam... egye fene, mit kerteljek, ön a királyi kegy elnyerése érdekében egyéb áldozatokra is hajlandó volt, így például a Tartuffe-ben is a képmutatással „az igaz hitet” állítja szembe. Pedig...

MOLIÈRE Pedig?

SZÍNÉS Z Pedig ön tudta, hogy a hívó vagy együgyű, mint Orgon, vagy kép-mutató szélhámos, mint Tartuffe. Ön az igaz hitről is hitetlen módjára beszél, mert „az igaz hitnek” épp a természet megtagadása, a misztika,

az aszkézis a lényege, amit ön annyira utált és megvetett, egész életműve tanúsága szerint.

MOLIÈRE Tehát?

SZÍNÉSZ Tehát komédiáinak elfogadtatása végett nemcsak a hatalmat kímélte, hanem saját magát is a hatalom eszméinek híveként tüntette fel. Úgy csinált, mint aki az eszmék torz alkalmazása ellen csatázik, noha lelke mélyén...

MOLIÈRE És ha így lett volna?

SZÍNÉSZ De vannak irodalomtudósok, akik szó szerint vették az ön hogy úgy mondjam diplomáciai nyilatkozatait...

MOLIÈRE Akkor legyen minden úgy, ahogy ők gondolják. Az irodalomtudósokat nem szabad bántani. Elvégre ők teszik halhatatlanná a szegény komédiaszerzőket.

SZÍNÉSZNŐ *(kintről)* Alfréd, kivel duruzsolsz annyit?

MOLIÈRE Óh, Armante... Armante... *(Visszaáll a talapzatra, a fény felerősödik.)*

SZÍNÉSZNŐ *(gyanakvóan betoppan)* Mi az, újabban már álmodban is beszélsz? Önmagaddal társalogsz?

SZÍNÉSZ *(ásítva föltápáskodik)* Tévedsz, Prüntöske. Molière kartársammal cseréltem eszméket. A szobrából megelevenedett Molière-rel.

SZÍNÉSZNŐ *(megfogja férje homlokát)* Szegénykém, túlhajszolod magad. Még, hogy megelevenedett... Nem vagy lázas? Nyilván álmodtad az egészet.

SZÍNÉSZ Álmodtam... vagy tényleg leszállt a talapzatról... világtörténelmi távlatban teljesen mindegy. A lényeg, hogy beszélgettünk.

SZÍNÉSZNŐ És miről, ha szabad érdeklődnöm?

SZÍNÉSZ Mindenről. Például a divatról is. Igen, el ne felejtsem, Molière kartárs üzeni, dobd el azt a TÜZÉP-zsákot, s vegyél fel estére valami modern minit.

SZÍNÉSZNŐ Látod, Alfréd, milyen okos vagy, okos, nagyon okos. Elmira miniben, zabálnivaló leszek. És az én kedvemért mai ruhában játszik az egész trupp?

SZÍNÉSZ Igen, Prüntöske, az egész társulat. A te kedvedért, csakis a te kedvedért. Nem igaz, Jean-Baptiste? *(A szoborra kacsint.)*

SZÍNÉSZNŐ *(megcsókolja férjét)* Hahó, jelmezcsere! Éljen Molière kartárs! *(El.)*

SZÍNÉSZ *(ismét beszédét olvassa)* „Tisztelt ünneplő közönség...” Ezt az egész szöveget elhagyom... *(A munkásokhoz.)* Szedjék le a sok cirádát... legyen egyszerűbb a díszlet... „A lángelmének kijáró tisztelettel...” Ezt majd rövidebben. Innen nyomatékka!... „Minden eszmének megvannak a maga Tartuffe-jei... Ezen az estén nem pusztán tisztelegni kívánunk a vigjátékírási klasszikus mestere előtt, hanem segítségül hívjuk őt az eszmék képmutató haszonélvezői ellen... S ezzel át is adjuk a szót a háromszáz éve halott, de sok mai írónál élőbb mesternek. Kezdődjek az előadás!” *(Függöny. Gong.)*

A tornácon

*Rimánkodók és öklöt rázók idecsődültek a fogollyal
és elkiáltották a vádat –
nyugtalan istenük újra megéhezett*

*(Hogy ismerem már a zavargók zsvaját
a megszállottak jósigéit
a lázrohamot mely koronkint
borzongatja a legyőzötteket)*

*– Igazságot! – üvöltötték de én
nem kutatom mi az igazság
az én dolgom a rend amelyet Róma rámbizott*

*Gomolygó arcok ordas fáklyafényben
Idegenek
vadak
nyelvük nékem habarék
a Quirinalra az Aventinusra gondolok
a latin égre –
miért nem hozhatták utánam aquiláik szárnyán a legiók!*

*S aztán odalenn egyedül a megkötözött alak
– az ő istenük tudja mitéle bűnért
hurcolták elibém –
Zsidók királya? Bánom én! Lehet!
én égen földön egyetlen caesart ismerek*

*Sajnállok ember – magányos arcod nem látszik
szelid téboly süt mélysötét keleti szemed alján
A te rögeszméd nem védik tegyverek
s én égi birodalmak ellen hadjáratot nem indítok
sosem volt rá parancsom*

*Megmentenélek szívesen lásd fölkináltam érted
azt a minap rajtakapott betörőt
lakjanak jól a vérével te meg fuss
vissza a pusztába felőlem*

*Hallod mit bögnek? A te tajtád
én sorsotokba nem keveredem
élet-halálról döntsetek magatok*

*Kereszt kell? Szögek? Fegyveres kíséret?
Induljatok s vigyétek
En itt s a világ minden sarkán civis Romanus maradok*

*Távolodó morajban tűnik el
még látom megrogy a nehéz kettős gerenda alatt
földre verne akárki férfit –*

*Ki mondja hogy az én hibám?
Feleljen
magáról kiki
az ő császára előtt*

S Z A P U D I A N D R Á S

Nem vagy te hős

*Nem vagy te hős, se igazabb
másnál – hiába álmodoztál –
ne áltasd, ne csald önmagad,
inkább valami mást tanulj már;*

*kedves kölyök-ígéreted
ne félj, nem kéri senki számon,
nem kapsz pofont, te nagy-gyerek
az ököl-szívű durvaságtól;*

*az elmaradt nagy-tettekért
szegény nagyapád sem pírít rád:
egy hajnal lefogta szemét,
s befönták sövényházi rózsák.*

*Fölfedned e kudarcodat
nehezebb más önvallomásnál –
de halálíg csalnád magad?! –
Valami egyszerűt tanulj már!*

KARDOS LÁSZLÓRÓL

Szeretném, ha tudnám, elfelejteni, hogy egyrészt barátomról írok, akit sem megbántani, sem feszélyezni nem szeretnék, másrészt egy ünnepies pillanatban, amikor illenék kissé fennkölt, kissé ceremóniás, kissé retorikus hangot használni. Ehelyett, úgy gondolom, hogy hozzá is, az alkalomhoz is méltóbb, ha úgy foglalkozom vele, mint egy irodalmi jelenséggel, mintha nem is ismerném, mintha nem is kortársamról és honfitársamról lenne szó, mintha egy sokoldalú lámpával sorra világítanám meg az ő különböző arculatait, amelyek együtt egy kiveszőben? vagy megalakulóban? levő típust formálnak a mi szellemi életünkben, a polihisztorét, a literátorét, a magiszterét, aki mondanivalóját minden rendelkezésére álló eszközzel tovább adja a fiatalabbaknak, aki ír, tanít, szerkeszt, fordít, előad és – elsősorban – komolyan veszi az irodalmat és komolyan veszi, amit maga csinál.

*

Kardos László, ha nevét kimondom, elsősorban mint fordító szerepel a köztudatban, nem is jog nélkül. Pedig hát néki is vannak nemcsak eredeti versei, hanem novellái is, talán nagyobb szabású irodalmi tervei, amelyeket félretett jobb időkre, vagy azért, mert sürgősebb és hasznosabb tennivalókra szánja, ő legalább így gondolja, idejét és alkotókedvét. A legtöbb író azzal kezdi, hogy bámulja az előtte levőket s ahogy a mi Aranyunk mondja, „ef-félét csinálni maga is próbálgat”, ha egyszer az alázatos csodálatot felváltja a hetyke és ifjúi vetélkedő kedv. Kardosnál, aki maga a szerénység, ez a második fázis még nem jött el (a kor nem számít, inkább az alkalom és az életkedv), s ennek a hosszú idegen-kultusznak köszönhető a népszerű szovjet-antológia vagy az „*Ezer álarc mögül*”-nek válogatása, amely csak ízelítőt ad a fordító sokoldalú munkásságáról, teljességre nem törekszik. Ebből a másik kötetből tudjuk meg – ha eddig nem tudtuk –, hogy ez a műfordító a világ legtöbb nagy irodalmában otthonos, a görögben és a rómaiban, Sophoklesben és Horátiusban, Shakespeare-ben és Racine-ban, a régi zsidó és az újabb angol és német lírikusokban, hogy lefordította majdnem az egész Rimbaud-t, s amit először kellett volna említenem, Elisabeth Barret-Browning *Portugál Szonettjeit* csodálatosan, amelyeket, gondolom, nem ismernek nálunk eléggé s amelyeket nem dicsérhetünk eléggé, magában való szépségük s a hozzájuk méltó átültetés címén egyaránt. Ezek a káprázatos szonettek magyarul is elhomályosítják mindazt, ami Kardosnak hírt és elégtételt hozott, még Victor Hugo fordításait is, a *Booz-t* és a *Djineket*: az egyiket bibliai hangja és légköre ajánlja, a másikat már-már boszorkányos technikája, s a kettő együtt mutatja, mire képes egy jó, egy ihletett műfordító.

*

Ennek a fordítói gyakorlatnak köszönheti többek közt Kardos László ritka világirodalmi tájékozottságát, s aki őt ismerte, nem lepte meg, hogy szívesen vállalta előbb kedves Debrecenében, később pedig Budapesten a világirodalmi tanszéket, ahol kitűnő segédezőivel együtt valósággal megteremtette nemcsak a világirodalmat mint szaktárgyat, nemcsak az érdeklődést és szeretetet egy előttünk alakuló disciplina iránt a diákságban, hanem egyben, csak úgy mellékesen, a műfordítás elméletét és gyakorlatát, külön erre a célra szervezett tanfolyamokon, s amelyekről egy-két tanulmány is tanúskodik. Akárhány kiváló műfordítónk itt találta meg a maga útját, a maga mesterségét, a maga jogcímét, s anélkül, hogy elgépesült volna, mindig az alaphoz és a szükséglethez híven – s ő irányította és irányítja ma is a tehetséges, tudatos és művelt műfordítók egyre nagyobb igényű seregét...

*

Fordítói és tanári gyakorlata párhuzamosan haladt nála már Debrecenben a kritikával és a szerkesztéssel. Mint tanár, mint irodalomtörténész, egyúttal hamarosan szerkesztő is, nem csupán, bár főképp a *Nagyvilágé*, hanem előtte a *Magyaroké* is, az első folyóiraté, amely a felszabadulás után megjelent, amelyet tőle, mint ma a Nagyvilágot, egyideig Kéry László vett át és vezetett tovább. Ki ne emlékezne szeretettel és hálával erre a korra, erre a lapra, amelynek megindítása és léte mintegy azt látszott hirdetni, hogy még vagyunk és folytatjuk elődeink munkáját, hogy a legjavát átadhassuk az utánunk következőknek. Aki évekig közelről látta Kardos Lászlót, mint szerkesztőt, nem tudja, mit csodáljon nála inkább: azt az önfeláldozást, amellyel saját alkotásait háttérbe szorította mások, a lap állandó és alkalmi munkatársai javára, hogy ő maga egészen a többiek szolgálatára élhessen, vagy azt a spontán lendületet, amellyel minden idejét és képességét a szerkesztés, a lap érdekének áldozza. Folytathatta volna – és mily eredménnyel – műfordítói munkásságát, kiszélesíthette volna tanítását az egyetemen, szaporíthatta volna irodalomtörténeti és esszéírói tevékenységét, amelyben ma már klasszikus Tóth Árpád-monográfiáján és Tóth Árpád-kiadásán kívül oly remek tanulmányokat találunk, mint a Thomas Mannról, a Karinthyról vagy a Szerb Antalról szóló, mint a Világirodalommal vagy a Műfordítással foglalkozó értekezések – de mintha mindez néki csak arra lett volna jó (olvasóinak korántsem), hogy tanújelét adja képességeinek, jobban mondva bizonyítékát szerkesztői rátermettségének, példát és mintát szorosabb és távolibb munkatársainak, hogy ő így képzelet el és így valósítja meg az Irodalom hű és teljes szolgálatát. Nem tudom, sosem szerkesztettem, csak láttam néhány „nagy szerkesztőt”, de nála ez a megjelölés nem egy bizonyos havi folyóirat évi tizenkét számának összeállításából állt, hanem minden tehetségének, a fordítóéinak, az irodalom-ismérőnek, a kritika minden válfaját vállalónak összhangba hozását egy magasabb cél érdekében, ami nem kisebb becsvágy volt, mint a magyar kultúra felemelése az egyetemes kultúrába, mint a magyar irodalom összekötése a világirodalommal, az Értől az Óceánig, ahogy fiatal korunkban Adytól hallottuk és tanultuk. De ez csak egy magas cél volt, egy fokonként megközelíthető ábránd – mennyi köznapi, idegpusztító, hálátlan és oly sokszor félreértett munka járt ezzel a feladattal, milyen távlatos ismerete, megint Adyt idézem, a sajátos magyar horizontnak, az íróknak, az olvasóknak, a kor ízlésének és kíváncsainak, mennyi diplomácia az emberi kapcsolatok fenntartásáért,

mennyi aggály, mennyi gond, mennyi állandó felelősség azért, hogy lapja mindig a legjobbat nyújtsa, a legtagabb határok és a legszigorúbb elvek szerint! Egy szerkesztő minden, csak nem magánember: író, világfi, diplomata, politikus, a szó legjobb értelmében, nyomdász, vállalkozó, szociológus, akinek épp úgy rajta van a szeme a legjobb termés remekein, vagy a testvérlapoknak újabb rovatain és szempontjain, mint a vidéki olvasó véleményén a legfrissebb lapszámról vagy a sarki újságeladó jelentésén! Régente a magyar sajtóban a szerkesztőket vagy a sértő polémia vagy a sokszor halálos párbaj várta volna, ma mintha megennyhült volna a látóhatár, csak csendes, de annál mérgesebb megjegyzések, mert hány író megsejt a szerkesztő, anélkül hogy szándékolt volna, hány olvasó ízlését bántja, holott csak ki akarta tágítani, s állandó „hintapolitikát” látszik gyakorolni a magas elvek és a hétköznapi kénytelen egyezmények között, amelyek neki fáznak legelsősorban. Viszont, legjobb pillanataiban, elmondhatja, hogy kezét, ideges, érzékeny, finom kezét egy ország vagy legalábbis egy egész közösség ütőerén tartja, hogy évente, ha csak egy hajszállal is, emelte e közösség szellemi színvonalát, hogy hozzájárult, a maga módján, a hamis bálványok ledöntéséhez s a legjobb irodalom megbecsüléséhez, – hogy jó munkát végzett, tartósat és becsületeset, és ezt kevés szerkesztő mondhatja el magáról oly joggal, mint Kardos László, aki majdnem két évtized után visszavonul attól a Nagyvilágtól, amely, mint a mitológia Molochja, legjobb energiáit s legjobb termő éveit habzsolta fel! Egy irodalmi folyóirat szerkesztője nem a hatalmat szereti, amint ezt naiv kívülállók gondolják, s hogy nem csupán a szerzőket, hanem a divatokat, az áramlatokat is ő irányítja! Nem tudják, amit ő tud, hogy ez a hatalom mulékony és viszonylagos, s néki az Irodalmat kell szeretnie, az irodalom életét, a szerzőket, az olvasókat, a műveket, az alkotás folyamatát – s Kardos László nem azért próbált ki minden műfajt, az alkotás ezer változatát, hogy ne érezzen áhítatot, felelősséget, testvér-ragaszkodást akár a közismert génusz, akár a kezdő ismeretlen iránt.

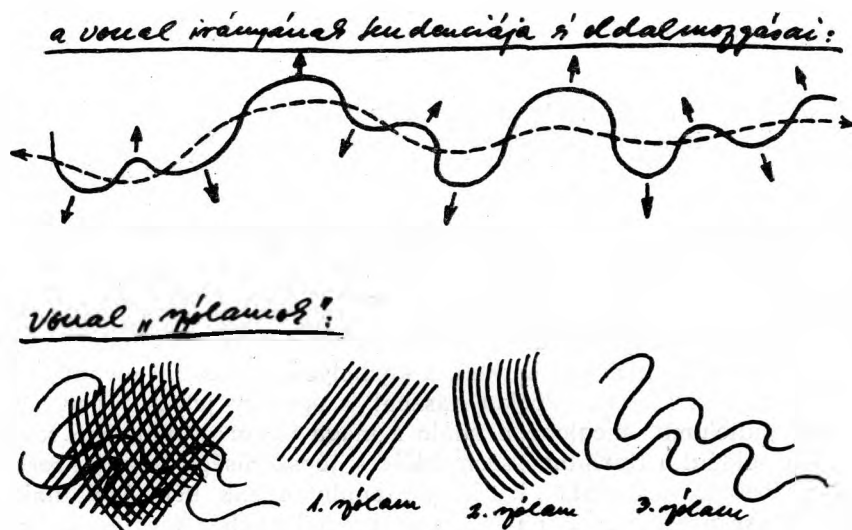
*

A szerkesztő, a műfordító, a tanulmányíró nem felejtetheti, hogy Kardos László egyike a ma élő legfinomabb magyar íróművészeknek. Oly korban, amelynek ezer építeni valója van, ha előrenéz, és legalább annyi helyrehozni valója, ha hátratekint, érthető, ha a nyelv, a kifejezés eszköze, egyszerűbb, durvább, „közvetlenebb”, ékeiből, árnyalataiból többé-kevésbé kifosztva, vagy csak célszolgálat szerszám és nem sokat törődnek a szépségével, vagy pedig öncélú csecsebecse, akkor meg külsejéért rajonganak – Kardos László megőrzi a magyar nyelv törvényeit és szokásait, és a legjobb elődök példájára ragaszkodik a kifejezés világosságához, pontosságához és formásságához. Nem újít és nem régieskedik, nem fél, ha kell, a közhelyektől, viszont elvont ideák tolmácsolására néha merész képeket használ, s egy-egy jelzős főneve, egy-egy „minősítő judiciuma” meglepően találó a maga tömör és jellemző rövidségében; ilyen például a Karinthy „szenvedélyes gépszerűsége”, vagy Szerb Antal „múzeumébresztő varázslata”, két kiváló tanulmánynak, két hódolatnak a drágaköve. Shakespeare-összefoglalása is, pedig mily nehéz újat és jót mondani Shakespeare-ről, tele van nemcsak káprázatos, de pontos, de világító, de felejtethetlen formulákkal: ez a kritikus nemcsak messziről vagy közlelől kíséri „hőseit”, hanem viaskodik velük, tisztelettel, de könyörtelenül vizsgálja „az

alkotó lélek komplikált és még ma is eléggé rejtelmes transzformátorait”, s akár Shakespeare-ről, akár Thomas Mannról van szó (talán két csúcsa az esszéíró Kardos Lászlónak), sohasem enged a szószaporításnak, a magáért való boncolgatásnak, a dogmáknak és az elméleteknek, mindig csak a valóságot nézi, szigorúan, tárgyilagosan, aggályosan. Ez az aggályosság az ő „faculté maitresse”-e, ha szabad még a Taine korában oly sűrűn használt szót használni, ez az ő ízlésének, ítéletének, nyelvművészetének alapja.

*

S ez talán az embernek is legszembeütőbb jellemvonása: az aggályosság, a félelem, hogy nem eléggé igazságos, hogy nem vesz tekintetbe minden szempontot, hogy többet vagy kevesebbet mond, vagy tesz, vagy érez mások iránt. Hogy ez az alapérzése hatott-e a kritikusra, és a szerkesztőre, vagy fordítva: ez az állandó lelki gyakorlás fejlesztette-e benne az aggodalmat, nem szólva a helyről, az időről, az alkalomról – nehéz, sőt lehetetlen megállapítani az emberi jellem és a jelen élet ezer változatában, ellentmondásában és lehetőségében. Bizonyos, hogy ez az aggályosság termékeny és nem bénító nála, hogy a műfordító gyakorlása, a kritikus ítélethozása, a szerkesztői tevékenység és főképp az író művészete mintegy ezen az alapon rajzolódott arcképpé – s így alakult Kardos László azzá, ami lett, a vidéki tanárból, aki Tóth Árpádot választotta mintaképül, s akinek barátai között Oláh Gábor, Szabó Lőrinc, Gulyás Pál és Kardos Pál is szerepeltek, a magyar irodalmi élet egyik tisztelt és szeretett vezéralakjává...

KRLEŽA MAGYARORSZÁGON

Annak a megemlékezés-sorozatnak, amellyel a magyar kulturális élet adózott a 80 éves Miroslav Krleža írói és emberi nagyságának, ez a kiállítás szép folytatása.*

Az életmű, amely szerencsénkre távolról sem teljes, hisz a születésnapot alkotó erejének teljében ülte meg a mester, Krleža műve, túlzás nélkül használhatjuk a szót, balzac-i – egy versben, drámában, novellában, regényben, esszében, naplóban kiteljesedő horvát Emberi Színjáték, amelynek színtere Horvátország és az osztrák–magyar monarchia, ideje századunk első két-három évtizede s figurái e roppant kaloda áldozatai és haszonélvezői.

Művének világát döbbenetes teljességgel ismeri.

Ismeretei általában lenyűgözőek – tágabb értelemben is, hisz ő maga tudós enciklopédia-szerkesztő, és mellesleg elvégezte a horvát irodalom történetének értékelését is, de az olvasót annak az anyagnak a végtelen áradásával ejti rabul, amelyből művészete építkezik. A közelmúlt társadalmi viszonyait, hivatali szövevényeit, a provinciális nagyvárosokat és fullasztó kisvárosokat, a feudális-gentry-hivatalnoki-katonai lelki dresszúrát s az emberi magatartás legapróbb jegyeit, a lélek állapotát ebben a bilincsrendszerben – az úrit és a szolgait, a lázadót és szenvedőt, a reménytelent és reménykedőt, a haragvót s a tűrőt, nála jobban, teljesebben, a szó lexikális értelmében is teljesebben, senki nem ismerte és nem ábrázolta.

Krleža a leszámolások költője. Műve leszámolás az osztrák–magyar monarchiával, a sovínizmussal, a véres hazugságokkal és a poros, poshadt kanonoki, állóvízes, osztrák–magyar, és magyar–horvát kiegyezéssel, az örökéletű császár Vig özvegyes világával.

Bomlási, pusztulási folyamatot ír meg, amelynek fókuszja az a feszülő indulat, amely a nemzeti erő, az ipari haladás, a szerveződő munkásmozgalom, a megoldatlan parasztkérdés s a terjedő forradalmi eszmék – valamint a fekete-sárga örökkévalóság, a nemzeti és társadalmi elnyomás kiáltó korszerűtlenségének ellentétében munkál. Az az illúziókkal, prosperitással, hazugságokkal kifestett építmény roppant gyenge már akkor, az ábrázolt történelmi pillanatban, vékony betonréteg, amelyet szétrepesztnek, ezt érzi Krleža művében az olvasó, ezt a halál előtti pillanatot; szétrepesztnek az új rendezést követelő erők. Vulkánikus kitörés készül, – a galíciai tífuszos barakk bűzös levegőjében, a nagy vágóhíd egész véres iszonyatában csakúgy, mint a látszólagos mozdulatlanságban a földcsuszamlás remegése érzik.

A 20-as évek remek elbeszélései, amelyekhez a nyitányt az 1917-es háborúellenes műve a *Horvát rapszódia* adja – a *Bisztrica Lesnai csata* (1923) – *A három honvéd* (1922), az *V/b barakk*, a *Magyar királyi honvéd novella* (1921) a jelen iszonyatában mind ezt a vulkánikus erőt hordozzák, aminthogy gyönyörű regénye az 1930–32-ben keletkezett *Filip Latinovicz hazatérése* és az 1928–29-ben megjelent drámái, a *Glembay Ltd*, az *Agónia*, a *Léda*, amelyek emlékezetes sikerek voltak a magyar színpadokon, és a *Glembay novellaciklus*, más társadalmi közegben ugyancsak a leszámolásnak, a pusztulásnak, s a hegymozgást sejtető időknak a rajza.

Krleža a szocializmus eszméjével elkötelezett író – háborúellenes publicisztikája, a Magyar Tanácsköztársaság ihlette 1921-ben írott darabja, a *Kálvária*, amely ugyancsak leszámolás, leszámolás a munkásmozgalmi opportunizmussal, a századeleji magyar polgári reformharcokról írott tanulmányai, a Szovjetunióban 1925-ben tett utazásának eredményeként létrejött *Utazás a Szovjetunióba* című műve, folyóiratszerkesztői

* Megnyitó beszédként hangzott el a Petőfi Irodalmi Múzeum Krleža-kiállításán, 1973. október 20-án.

munkája és agitatori tevékenysége mind egységben van egész írói művével. Krleža nemcsak megírta, de élte és mélyen átélte korát. Érdemes idézni egy politikai gyűlésen, 1920 április 18-án elmondott beszédéből:

„Ezek a lenini zászlók, melyek alatt ma összegyűltünk itt a mi Kvarnerünk partján, ezeknek a dicső történelmi falaknak a tövében, a királyi ügynökök szemében az erőszak és a vér jelképei, én pedig azt mondom, hogy a Kvarner fölött nem lesz szabadság mindaddig, míg Triesztől az Učkaig és Rijekától Puláig nem ugyanezek a lenini zászlók lobognak.

Ma Európa-szerre vészett kutyákként akasztják és üldözik a leninistákat. A Duna annyi emberi tetemet hengerget, mint a török időkben sem... A fejlett és civilizált nyugati világ, amely a háború négy éve alatt több mint tízmillió embert mészárolt le, Lenint szörnyetegnek és vámpírnak állítja be, csupán azért, mert ez az ember fehér zászlóval a kezében merészelt megjelenni Európa véres és mocskos történelme porondján. Az, aki bekebelezések és hadisarcok nélküli nemzetközi békét hirdet, a vérengzés szimbóluma az uszítók számára pusztán azért, mert nem akarja a háborút...”

Krleža nem a könnyű sikerek szerzője. Forradalmisága és humanizmusa, tudós kísérletező, kutató módszere, amelynek fázisairól ritka teljességgel ad ő maga képet műhelyírásaiban, naplóiban, jegyzeteiben, kommentáiraiban – s ezek terjedelméről alighanem ma még csak fogalmat sem alkothatunk magunknak –, ez a nagyfokú tudatosság kemény, expresszív, a gondolatot és az izzó szenvedélyt ötvöző stílust alakított ki, amely nem adja könnyen magát. S hadd tegyek itt egy szubjektív vallomást. Szeretem ezt a stílust. Szeretem Krleža mondatait, mert pontosak és egy világ kél életre bennük, amely nekünk ismerős világ, pedig ismeretlen, hisz személyes élménye erről már szinte csak neki van, a nagy öregnek, de apáink emlékeit gyújtja fel bennünk és művészi élménnyé és renddé igazítja az ösköd közvetett élményfoszlányait, a monarchia világát, Isonzót és a galíciai futóárkokat, a magyar úri világot, a mongol úri dámát – az ő kifejezését használva, s biztosan tudom, – biztosak lehetünk benne: ez a világ, eleink világa olyan volt, pontosan olyan, amilyennek ő ábrázolta. Ő az egyik nagy művésze Európának, aki a századelő, az első világháborús évek s az azt követő idők emberi mikrovilágában az egyetemes emberit mutatta meg, társadalmi mozgásában a közelgő kataklizmát. Saját hazája világot elsősorban, de a színteret kitágítva átfogja tágabb hazánkat, Közép-Európát és a Duna-völgyét. Szeretem jelzőit, jelző-zuhatait, vagy inkább jelzőinek feszes láncolatát, mert bennük a lázadó indulatot érzem, a haragvó gúnyt, és az együttérzést, szeretem, mert élesek, mint a kés és fénylenek. Ha Emericzy méltóságos úrról azt olvasom, hogy protokolláris, báni, száz százalékosan lojális horvát–szlovén–dalmát királyi jelenség, aki már évtizedek óta tökéletesen igazgatja a politikai, szábori, regnikoláris apparátust, akkor a figura már él, mielőtt megjelent volna a színen és megszólalt volna. Nem szabad rohanva olvasni őt, e jelzőknél meg kell állni, újra és újra fel kell kattintani a szavak villanó fényét. Aki könnyű és szórakoztató olvasmányt akar, ne vegye műveit a kezébe. Aki a nagy alkotások kataraktikus élményét ismeri, és szereti a kíméletlen igazságot, az olvassa Krležát.

Krleža egész művében illúziót romboló. Tehát építő. Forradalmi művész. Kegyetlen, humanista művész. Európai tehát, a szó legnemesebb értelmében, mert a délszláv, horvát valóságot ábrázolva azt képviseli, ami a legtöbb és a legjobb földrésziünk szellemi történetében. Úgy horvát és úgy közép-európai, hogy kiemelkedik abból a társadalmi nyomorúságból, amely hazáját s a monarchiát jellemezte. Vele az a százéves irodalmi elmaradás, amelyről ő maga beszél, megszűnik. Vele európaivá válik hazájának irodalma. Akkor is, ha Európa adósa. Mert adósa.

Adósai vagyunk, vagy pontosabban voltunk mi is, magyarok. Krleža és a magyarság – jövőendő disszertációk témája lehet. Bizonyos, hogy bonyolult kérdés – mint ahogy ellentmondásos volt a magyar hatás is, amely őt érte. Krleža 1919-ben nekrológot írt Ady halálára, 1922-ben és 30-ban tanulmányt szentelt Adynak, illetve Petőfi-nek. Ez maga jelzi ennek a viszonynak a pozitív oldalát. Krleža a magyar tisztí növény-dék Petőfi és Ady ígézetébe került. Krleža az elnyomott horvát nép fia, gyűlölte az elnyomót. *Hungarica* című tanulmánygyűjteményében, illetve válogatásában ennek a

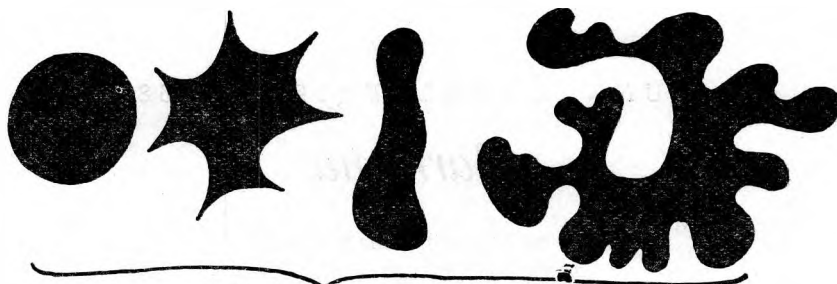
vonzásnak és taszításnak, elfogadásnak és elutasításnak egész bonyolultsága nyomon követhető – dialektikus viszony ez még akkor is, ha a vonzás és taszítás határait olykor az emlékek és élmények indulata rajzolja meg. De ki ne érezné önmagában azokat az ellentmondásokat, amelyeket a történelem kétarcúsága támaszt benne, sőt gyakran egy-egy esemény vagy történelmi személy kétarcúsága? „Petőfi dala a farkasokról volt az első mély ösztönzés, hogy írni kezdtem. Ma is azt hiszem, hogy jobb Petőfi farkasaként éhesen és sebzetten vérezni, semmint lánccon ugatni.” Ezt ő írta le. Gyönyörű vallomás. S számít-e, hogy az a nagy költő, akihez szól, Petrovicsból lett Petőfi? Petőfi is, Ady is, a Nyugat nemzedéke, a katarói lázadás s a Magyar Tanácsköztársaság, az első világháború halottai, akik mai napig vissza-visszatérnek Krleža írásaiban, a fiatal évek pécsi és budapesti élményei, mind-mind erős szál, örök kötelek, amely ezt a nagy író-t a magyar kultúrához, történelemhez, nyelvhez kötik.

Egy okkal több, hogy a magunkénak tekintsük őt, hogy kiadjuk, és népszerűsítjük. Hogy a kérdést ne csak így állítsuk fel: Krleža és a magyarság, hanem fordítva is: Magyarság és Krleža.

A felhalmozódott adósság törlesztése az ötvenes évek második felében kezdődött el. Novellái ugyan 1922-től elszórtan megjelentek magyar folyóiratokban, de az első magyar nyelvű Krleža-kötet csak 1950-ben jelent meg Újvidéken – *Csata Bisztrica Lesna mellett* címmel, a Testvériség-Egység kiadónál, s az első magyarországi kötet, *A Glembay család*, 1956-ban. Azóta sok Krleža-művet adtunk ki, a legnagyobb vállalkozás az 1965-ben megjelent, a Fórummal közösen kiadott, az író 70. születésnapjára tervezett hatkötetes, kb. 4000 oldalas válogatás az író művéből. Bizonyos, hogy ma már saját hazája után a legtöbb Krleža-mű nálunk jelent meg, összehasonlíthatatlanul több, mint bárhol. S ez így helyes. De a munkát még nem végeztük el.

Folytatnunk kell és folytatjuk is mindkét irányban: az író hatalmas művéből mind újabb és újabb területeket hódítva meg a magyar olvasó számára, és kiadva újra és újra a legnépszerűbb műveket, hogy túl az irodalmi, a színházi és a legtagabb értelemben vett kulturális közvéleményen, egyre inkább eljusson az olvasók tömegéhez, azokhoz, akiknek a műveit írja.

a folt mint kifejezés:

kifejezés a formával

kifejezés elhelyezéssel meghatározott síkon

MAI SVÉD KÖLTŐK

HARRY MARTINSON (1904)

Hambo

*Mióta táncunkat látta e hely
– i klaklunta lej, i klaklunta lej –
fölvette bozót, husáng, kutyatej
a tisztást a málumi erdőn.*

*Klaklunta-vadonban tánc kopogott,
megbabonáztál, vérem lobogott,
minden forgott dübögött robogott,
i klaklunta, málumi erdőn.*

*Ha busúlok, feléd révedek el
– i klaklunta lej, i klaklunta lej –
de az élet csúful bánt ki velem,
i klaklunta, málumi erdőn.*

*Ma már a táncra csak emlékszik a fej,
tudom, te se így gondoltad el,
hamar odalett a klaklunta lej
i klaklunta, málumi erdőn.*

GUNNAR EKELOF (1907–1968)

Jarrama

75-ös aknák robbanó vájatok
kegyesen harangozzatok

Apollinaire
a Jarramánál elesett S. T. emlékére

*Mint a trópusok végtelen szürke
pusztaságain irdatlan pusztaságain
Dobszó
hanyatt fekszenek a korhadt trópusi faóriások
Dobszó
és az evezők emelkednek süllyednek – az evezősök háta mögött
felszálló madarak, fátylak, esőzöld szárnyasok*

Dobszó
ropogás, csobogás
négy kaimán, rengeteg pióca, mindennapi gyötrellem
Dobszó
Dobszó – mint a dobszó mit senkise hallhat
anélkül hogy ne érezné mélyen a mellkasában
üregesen, makacsul, a rekeszizomban
mint a csend átalakulását
mint a csenddé alakulást

Igy fekszünk hanyatt a pacsirta alatt
hanyatt a koratavaszi ég alatt
Agyuszó
dübörög az agy halálos ürében
remeg a fülkagylók ernyedő húrjain
Agyuszó
fénylik feketén a szivárványhártya fölött
Agyuszó
virágsziromból, lehull megnyugodni kimeredő szemekre
csupasz fogakra, mintha el akarnák harapni
a hallgató fülre –
de belül senki sem hall

Feketedik a kihúnyó sejtek ürében
villámlik a megpattanó húrok ürében
elsötétül az úr:
Agyuszó
az igaz oldal – és a sorok igazodnak
a hamis oldal – és a sorok igazodnak
az igaz oldal:
ágyuszó – a dörgő ágyuszó a távolban
szívünk kalapácsütése miután a szív megállt
Szívünk kalapácsütése
viharra, viharutáni csendre
győzelemre, vereségre
győzelemre.

KARL VENNBORG (1910)

Paul Celan emlékére

Hét hétig tart vagy még tovább
míg pillantását a gyermek rögzíteni bírja.
Lassan megszületik egy világ: mell,
ablak, ajkak, ábrázatok.

*Felnőttként élni annyi
mint a pillantást rögzíteni
helyre, szóra, bálványra,
s talán szeretni valakit.*

*De a vers képei nem lesznek felnőttek soha,
kancsalítanak a fénylobogásban.
Mohón lesi a halál azt akinek tekintete
a világ felszínén keres nyugvópontot naponta.*

*Mily meztelenné szakadt végül a lélekzeted,
beszennyezték az istenek.
Egy komputer-Hölderlin köré
hallgatásodban edzett könnyek rácsát emeltük.*

BO SETTERLIND (1923)

Zsibvásár

*Dollár, dollár, dollár,
doll, dáll, dáll
Vehetsz olcsón, drágán,
mind fényes kristály.
Egy deszkán a téren
minden vehető,
sóból készült ékszer,
rózsás lepedő.*

Tessék: légkondicionált lég, pótfül, préselt patkány-
szörp, füstölt indiánfej, kitömött májzsugor, bilimbó
macskacsicsergés, géporgona, olajkastély, paradicsom-
vér, állott fagylalt, négerszem, hipokondria, jobbmint-
otthon házikoszt, ócska könyvek, múmiák, madárvillám,
kőgatya, illem flaskóban, tifusz rendelésre, főtt autó,
nyers oltáriszentség, tetovált ház, amerikai hóeke, kény-
szerajándék, égett csirke, repülőgéptorta, sózott füst,
keresztény krumpli, és egy kosár pisztoly. Tessék höl-
gyeim és uraim!

LARS FORSSELL (1928)

Ráolvasás

Hajós, halld, halj belém.
Légy szél, légy tűz bennem, hajós.
Üss kint belém, halált belém.
Segíts eltűnni most.
Homok legyek.
Talaj legyek.
Hajós, halld, add kezed.

Úgy félek én. Oly egymagam.
Oly semmi. Oly fagyos.
Légym bennem szél. S a föld.
S a rozs.
Csont, kóc, roncs, hulladék
szivem körül tapos.

*Hajós, halld, halj belém.
Szülj holttá, halld, hajós,
hogy halva majd
hadd szóljak én.*

TOMAS TRANSTRÖMER (1931)

Vihar

*Vándor és őstölgy akad össze itten,
mint kövült szarvas nagy erős agancsát
nyújtja, és mélyzöld színű vár a háttér:
ősszel a tenger.*

*Északon zápor, hol a vackor érik.
Ébren éj mélyén figyel itt az ember*

*és a csillagkép-sereg imbolyog fenn
tölgy-terebélyen.*

WEÖRES SÁNDOR fordításai

EGY FÜGGETLENSÉGI HARC TÖRTÉNETE

Kolozsvári Grandpierre Emil: Az utolsó hullám

Kolozsvári Grandpierre Emil új önéletrajzi regényében („esszeregényében”) a múlt hírnökei és üzenetei verik fel az emlékezetet. A múlt, az ifjúság küldi jeleit, „utolsó hullámait”. „A természeti erők vakságával” érkeznek az üzenetek, halottnak hitt barátoktól, elfelejtett szeretőktől, hogy nyomukban új életre keljen az eltűnt idő s megfogalmazást nyerjen mindaz, amit ez a múlt tanulságként kínál, immár a jelen és a jövő számára. Vagyis önéletrajzot olvasunk, ha nem is a megszokott lineáris rendben, hanem az emlékezet „szeszélyesebb” lélektani rendje szerint, amely manapság egyre jobban érvényesül a hagyományosan „egyenestonalú” önéletrajzi műfajban is. (Hirtelenjében Malraux *Antinemoárijaira* és Déry *Ítélet nincs* című művére hivatkozunk.) Kolozsvári Grandpierre is a múlt idők eseményeit idézgeti, a tűnt ifjúság hőseit faggatja, egykori önmaga után nyomoz. (Valóban, műve olykor valóságos „detektívmunkát” árul el, régi levelek felkutatásával, egykori tanúk kikérdezésével igyekszik rekonstruálni a „tényállást”, a régi történeteket.)

Gondolom, nem kell bizonygatni, hogy egy jelentős írónak az emlékezései, kivált, ha ez az író több mint négy évtizede vesz részt az irodalmi élet mozgalmaiban, milyen becses művelődéstörténeti anyagot tárnak a korszak kutatói vagy a korszak iránt érdeklődők elé. Kolozsvári Grandpierre könyve is érdekes, értékes információkat nyújt: regényeinek (pl. *A rostának*, a *Dr. Csibráky szerelmeinek*, a *nagy embernek*) keletkezéstörténetéről, a romániai magyar irodalom mozgalmairól (az Erdélyi Helikonról) vagy a harmincas évek magyar irodalmáról (az akkori „fiatal írók”: Halász Gábor, Hevesi András, Kováts József, Kardos Tibor stb. alakjáról és tevékenységéről). A könyv valóságos értéke és szellemi izgalma mégsem ebben az irodalomtörténeti-művelődéstörténeti képben rejlik, hanem abban az elemzésben, amit Kolozsvári Grandpierre a magyar társadalom helyzetéről, viselkedési normáiról, cselekvési reflexeiről ad.

Az írónak régi gondja és szenvedélye annak a társadalmi rétegnek az elemző és kritikai megközelítése, amit hagyományosan „magyar középosztálynak” nevezünk. *A Dr. Csibráky szerelmei*, *A nagy ember*, a *Tegnap*, a *Szabadság*, *A boldogtalanság művészete* és még annyi más írás foglalkozik ennek a rétegnek a természetrajzával, sőt körtörténetével, minthogy Kolozsvári Grandpierre alapjában véve beteg és haszontalan képződménynak ismerte meg azt a „középosztályt”, amelyből ő maga is származott. És minthogy a származás, a személyes tapasztalatok, a naponta ismétlődő élmények révén a lehető legközelebből ábrázolhatta e réteg természetét, kritikája még hitelesebb, egyszersmind kíméletlenebb. Bóka László még 1943-ban, a *Tegnap*-ról szólván írta a következőket Kolozsvári Grandpierre társadalomrajzáról: „A középosztály életének szinte teljes körképét megrajzolja: elmarasztaló ítélete tehát egyetemleges. Meg kell tanulnunk gondolkodnunk, beszélni, dolgozni, tanulni, szeretni, élni. Ez lenne süket szavakba foglalva foglalta tanítása. A megdöbbentő ebben az, hogy ezen kívül nincs tanácsa: ezt sem mondja ki, csak ábrázolja lehetőségét (...) Hiányzik belőle a korszerű író két legfontosabb jellemvonása: az inkvizitori és a profétikus. Nem az elképzelhető és kívánatos megoldások felé mutat, hanem a lehető megoldást kutatja s ábrázolja személyes példával.” Mindez szinte pontról pontra érvényes a harminc évvel későbbi regény: *Az utolsó hullám* esetében is.

Kolozsvári Grandpierre ebben a könyvében is a „középosztály” életének teljes körképét rajzolja meg. Hősei, a múlt kódéből felbukkanó rokonok, barátok és ismer-

rősök a réteg egy-egy mulasztását, tévedését testesítik meg: ki a rossz helyzetfelismerést, ki az önáltatást, az illúziós életvitelt, a tehetetlenséget, a hazugságokba bonyolódott belső konfúziót. Mindegyikük szerepet játszik, s ezeket a szerepeket Grandpierre Pirandello dramaturgiáján iskolázott ítélőereje fölényes biztonsággal hántja le a személyiségről. Egyszersmind a személyiség és a szerep között létrejött tragikus (vagy tragikomikus) diszkrepanciára is rámutat. S végül a szerepek szövevényéből határozott kézzel bontja ki az egész „középosztályt”, sőt az egész magyar társadalmat átható kórt: a valóságérzék elégtelen működését, sorozatos „kihagyásait”. „Sejtettem – írja –, hogy a szerep és a viselkedés e kettősségében olyan jelenségre bukkantam, ami (...) bizonyos körön belül – törvényszerű, általános érvényű. Mihelyt nevet adtam a jelenségnek – *beteg valóságérzék* –, egyre több és több területen találkoztam vele.”

A „beteg valóságérzéknek” az okát és a következményét is felkutatja. Eredete: „a tekintélyi oktatás és mindaz, ami a szabad vizsgálódásnak, az egyéni képességek kibontakozásának és viszonylagos érvényesülésének gátat vet”. Vagyis az, hogy a fiatal nemzedékek újra meg újra hajlandók magukat beleszorítani a kívülről vezérelt szerepek bénító formáiba. Amit az író a harmincas évek „középosztálybeli” fiatalságának neveltetéséről és életviteléről elbeszél, bőséges bizonyító anyagot szolgáltat mindeerre. A „beteg valóságérzék” következménye pedig az a tehetetlenség, amely mindegyre kudarokat – és a kudarokat magyarázó hazug alibiket teremt. Grandpierre ezt a következmény-sort egy „képletben” vázolja fel: „kudarc + passzivitás + öncsalás + hazugság + alibi”. És ezzel már készen is van az a zárt kör, amely a valóság igazabb ismeretében és a sikeres vállalkozásban már eleve megakadályozza beteg valóságérzékű foglyait, s amiből kitörni csak kivételes szerencséivel vagy erős akarral lehet.

Mondottuk, hogy Kolozsvári Grandpierre életművében nem először történik meg a „beteg valóságérzék” kritikai vizsgálata. Már a *Dr. Csibráky szerelmei* című 1934-es regényében is a tehetetlenség kóros tüneteit, személyiségromboló hatását elemezte. Annak idején Csibrákyt, a kopasz doktort, Duhamel híres hőséhez; Salavinhez hasonlították a kritikusok. Pedig (és ezzel új könyvében maga Grandpierre is foglalkozik) merőben más típust képvisel: jellegzetes kelet-európai hős, határozatlan és álmodozó, Goncsarov Oblomovjának közeli rokona. Azt a hőstípust, pontosabban annak a hőstípusnak a magyar változatát testesíti meg, amelyet a klasszikus orosz kritika „felesleges embernek” nevezett. Grandpierre később elméleti szinten is foglalkozott a „csibrákyzmus” természetrajzával: egy elterjedt és veszélyes magatartásforma kérdéseivel. „Az absztrakció nyelvén szólva – írta *A csibrákyzmus néhány kérdéséről* című tanulmányában – a csibrákyzmus magva a tapasztalatok szerzésére való képtelenség. Tehetséges az olyan ember, ki minél többet lát, annál többet tapasztal, minél többet tanul, annál többet tud, minél többet cselekszik, annál otthonosabban mozog környezetében. Csibráky a töprengés szakembere – új élmény, új ismeret, új helyzet, mind a töprengés nyersanyagává alakul át agyának műhelyében. Érti, hogy híjával van az alkalmazkodás képességének, a sorozatos kudarok a cselekvés helyes formájának megkeresésére sarkallják. Példás igyekezetének azonban nem jobb cselekvés az eredménye, hanem töprengési képességének tökéletesedése.”

Az *utolsó hullám* hősei: férfiak és nők között számtalan olyan akad, aki többé-kevésbé ennek a „csibrákyzmusnak” a kórtüneteit mutatja, ha nem is mindig abban az ellenszenves formában és mértékben, mint annak idején a kopasz regényhős, aki különben Grandpierre egyik kollégáját mintázta abból a „Szociográfiai Intézetből”, ahol állástalár diplomásként nyert bepillantást a magyar hivatali élet és bürokrácia klasszikus rendszerébe. Az új regény mégsem a „csibrákyzmus” természetrajza, mint annyi más Kolozsvári-Grandpierre-regény, inkább a „csibrákyzmus” bűvös köréből való kitörés története. Egy *függetlenségi harc* regénye; egy szabadulás állomásainak, kudarcainak és végső sikerének krónikája.

A függetlenségi küzdelem harcosa maga az író, aki saját családjának, szűkebb környezetének és társadalmi rétegének magatartásával kerül szembe, lassan felismeri a „beteg valóságérzék” káros következményeit, és elszántan vívja meg a maga sza-

badságarcát, hogy kitörhessen az örökölt és belénevelt szokások, viselkedési normák gyűrűjéből egy szabadabb és igazabb élet felé. Kolozsvári Grandpierre voltaképpen rövid franciaországi tartózkodása során ébredt annak a tudatára, hogy a magyar „középosztály” magatartásformái mennyire ellentétesek a józan ésszel, az emberi természettel, a boldogság akarásával. A franciák között természetesebb emberi kapcsolatokat, szerelmi erkölcsöket, józanabb életrendet és szokásokat talált. *Tegnap* című regényében számolt be ezekről a felismeréseiről, s arról, hogy felismerései nyomán hozzálátott egy – a hazai szokásokkal merőben ellentétes életprogram megvalósításához. Meg akarta ismerni és meg akarta valósítani önmagát. Az „önmegvalósítás”-nak e programját Voltaire-re hivatkozva fogalmazta meg: „Lelkesen, gondosan hozzáfogtam tehát az emberi foglalkozások legnemesebbjéhez, »kertem műveléséhez«, s hozzáfogtam felderíteni belső világomat, rendet teremteni a zűrzavarban, nyesegetni a rútát, az elfajzottat, ápolni az arra érdemest.” A klasszikus racionalizmus gondolati elkötelezettségében valósította meg az önismeret és az önépítés programját.

Ennek a „programnak” a megvalósítását beszéljük el *Az utolsó hullám* története. (Még az ún. „erotikus” epizódok, a szerelmi kalandok krónikája is, amely egy jellegzetes közegben: a férfi–nő kapcsolat közegében mondja el a „függetlenségi harc”, az önismeret és önmegvalósítás történetét.) Kolozsvári Grandpierre a személyiség önfeldvezését és önmegvalósítását beszéli el, ahogy ez a személyiség sorra eldobja magától a kínáló szerepeket, illúziókat és alibiket. Tudja, hogy ez a vállalkozás mennyi nehézséget jelent s milyen erőfeszítést kíván. „... karriert csinálni könnyebb – hangoztatja –, mint kibontani az egyéniségünket, felvirágoztatni képességeinket, egyensúlyt teremteni eszünk, ösztöneink, vágyaink és lehetőségeink között.” Velőkéig ható önelemzéssel, ha kell, kiméletlen önironiával ábrázolja ennek az önmegvalósító vállalkozásnak a megtorpanásait, tévútjait, időleges kudarcait. Egy korai, még Franciaországban tervezett és szerencsére meg nem valósított regényéről például így beszél: „ahelyett, hogy számot vetettem volna a tényekkel, levontam volna eddigi tapasztalataimból a kikerülhetetlen következményt, hogy én, igen, én magam és egyedül én buktam el sorozatosan, többek közt azért, mert rossz úton indultam el – megírandó regényemben nagyjából azt bizonygattam volna, mennyire méltatlan a nyugat arra, hogy értékelje az én sajátosan magyar természetemet, mely maga az emberré lényegült rapszódia. Mialatt tengődtem, poshadtam, rohadtam, már-már hullaként oszoltam, oly tehetetlennek bizonyultam, rapszodiának álmodtam magam. És még csak nem is dőglött rapszodiának.” A kudarckok azonban nem kedvetlenítették el, tudatos elszántsággal kezdte mindig újra a „függetlenségi” harcot, az önépítés kísérleteit. Minél jobban akarta ismerni önmagát, azt a „tervet”, amely „ahogyan magban a jövőendő növény, ugyanúgy mindenkiben kirajzolódik”. És minél tökéletesebben akarta valóra váltani e „homályosan fénylő, bizonytalan körvonalú” terveket.

Jól tudta, hogy ez a program cselekvést kíván; cselekvést, amely már önmagában is tiltakozik a magyar „középosztály” hagyományos tehetetlensége ellen, s szembe fordul a halogatás és alibikeresés stratégiájával. „Életünk – írja – csak a tettek által gazdagodik, egyetlen elmulasztott tettben néha az örömök egész láncát veszítjük el.” Könyvében gondosan számol be arról, hogy miként nevelte önmagát cselekvésre, miként sikerült felszabadulnia a tehetetlen passzivitás lelki kényszerei alól. „Én – mondja – kora fiatalságomtól arra törekedtem, hogy tanulással, szívós aprómunkával lábaltak ki az anyagi függőségből, és szabaduljak a cselekvési készséget megbénító gondolkodásformáktól. Ha van valami, ami élettörténetemben az egyénimnél általánosabb érdekű, ezek a vonások azok.”

A cselekvés az ő számára írói munkát: fogalmazást és számvetést jelentett. Többek között éppen a „középosztály” hagyományos magatartásával, mulasztásaival és bűneivel végzett számvetést. Könyvének egy helyén arról beszél, hogy kora gyerekkorától fogva vonzotta az írói pálya, s az önéletrajz mindvégig arról tanúskodik, hogy a személyiség függetlenségéért folytatott küzdelem következetesen az irodalomban találta meg a maga terepét és céljait. *Az utolsó hullám* ezért nemcsak egy „függetlenségi harc”, egy önismeret és önmegvalósítás története, hanem egy íróvá válás regénye is. Kolozsvári Grandpierre számára az „éducation seetimentale” „éducation litté-

raire"-t jelent. „Ebben a könyvben – olvassuk – egyebek mellett azt nyomozom, hogyan lettem író...” A könyv – ebben a tekintetben – azok közé a művek közé tartozik, amelyek mint Déry Tibor, Vas István vagy Németh László önéletrajzai, az íróvá-válás körülményeit és indítékait, folyamatát és küzdelmeit világítják meg. És így ahhoz az általánosabb jelentőségű kérdéskörhöz szól hozzá, amit a magyar szellemi élet karakterének és szociológiájának, feltételeinek és berendezkedésének megismerése jelent. (*Magvető*)

Vargha Kálmán:

ÁLOM, SZECESSZIÓ, VALÓSÁG

Vargha Kálmán kötete – a századforduló sokarcú, modern áramlatokat kibontakoztató magyar prózájától mai irodalmunk izgalmas életműveinek megjelenéséig – úttörő érdemű, gazdag gondolatosságú, érzékeny műelemzéseket bemutató tanulmányokat foglal magában. Vargha Kálmán kiváló szakértője az induló Nyugat körüli prózának, de a későbbi korok életműveit elemző tanulmányai, írói portréi mögött is nagy tudásanyag van. Az egyes pályaszakaszok, művek bemutatásakor a sok összetevőből kirajzolódó esztétikai-gondolati összegezés egészét tartja szem előtt, úgy, hogy írásainak rendkívül pontos fogalmi nyelve sosem válik szárazzá, hidegen tudóssivá, hajlékonyan, a művészi élményt mindig elevenen közvetítve épül bele gazdag esszényelvünk hagyományaiba.

Legjobb, úttörő érdemű tanulmányai a századelő gazdag prózai tenyészetének izgalmas kísérletezőiről szólnak: Szomory Dezsőről, Szini Gyuláról, Cholnoky Lászlóról és a modern magyar irodalom nagy babájáról, Schöppflin Aladáról. A novellista Szomoryról elsőként rajzolt fel egy minden szakaszában pontosan árnyalt képet. Meggyőzően mutatja ki, hogy nem az író a köztudatban a leginkább „szomorys” szecessziós jegyekkel, festői-zenei valőrökkel reprezentáló *Az isteni kert* című kötetben sikerült – a stílus anyagszerűtlensége miatt – megvalósítani Szomorynak a pompa és nyomorúság pólusaira feszített látvány remekléseit; sokkal inkább későbbi novelláiban és a *Harry Russel-Dorsan a francia hádszíntérről* című „apokrif háborús naplójában”. Ugyancsak meggyőzően rajzolja ki a szerző a 20-as, 30-as évek novellett-korszakának újszerű lírát, groteszket és humort

felmutató realista értékeit is. Tökéletes felépítést, árnyalt megállapításokat mutat a Szini Gyula-tanulmány is. Pontosan tudja, hogy mennyit kell beépíteni egy tanulmányba a korból, az életrajzból, az alkotáslélektani problémákból, Szini világirodalmi áramokat közvetítő tevékenységéből. Világos tagolással – mégis mindig egymásba játszó egységekkel – felvázolja az egyre szűkülő pályaszakaszokat, anélkül, hogy Szini novelláiról művészetét lényegében devalválná; az igazi lényeg, az impresszionisztikus-szimbolikus prózai költészetet, a valóság sajátos, eredeti meséi átszínezését közben sokoldalúan körbejárja. Vargha Kálmán tudósi alkata a művészi harmóniához vonzódik elsősorban, de arra is szívesen vállalkozik, hogy Cholnoky László pokoljárásainak mélységeibe alászálljon, felvillantva a feloldhatatlan ellentmondások keresztjére szegzett regényhősök elkárhozásának stációit. Tanulmányában talán csak avval nem tudnánk egyetérteni, hogy Cholnoky László léleklátását romantikus, jókais örökséghez kapcsolja, vergődő, skizoid hőseinek sokkal több köze van Dosztojevszkij világához és annak modern magyar és világirodalmi követőikhez. Nagyon szép elemzést kapunk a két nagy Török Gyula regény, *A porban* és *A zöldköves gyűrű* művészi rétegeiről, kapcsolatáról; kár, hogy – ítéletében – Török Gyulának a magyar próza legnagyobb értékei közé tartozó novelláival nagyon mostohán bánt.

Krúdy-tanulmányának megállapításai vitathatók: Krúdy művészte nem vált „az irodalomtörténeti félmúlt jelenségévé” a Nyugat modern, „intellektuálisabb” prózai irányzatainak jelentkezéseivel; nem a századforduló megkésített romantikus képviselője volt Krúdy a Nyugathoz képest, hanem a Nyugat mellett, avval együtt, a századelő szimbolikus-lirikus prózájának legnagyobb kiteljesítője. Valóság és képzelet utolérhetetlen varázsú ötvöztetésével, az idő rétegeinek költői egybejátsztatásával, világirodalmi rangú megteremtője egy olyan

modern prózának, amelynek öröksége gazdagon él tovább a magyar irodalomban. Az a lírikus próza, amelynek legnagyobb képviselője volt Krúdy, nem zárható be egy – Nyugat indulásával elsüllyedő – századforduló – időbe; ösztönös, nem avantgarde-merevségű, kezdeti összegezése volt ez olyan folyamatnak, amelynek dialektikája éppen abban rejlik, hogy azóta is, más-más színnel, képes megismételni ezt a szintézist.

A mai magyar prózát elemző tanulmány-gyűjtemény legragyogóbb darabja a Mándy Ivánról szóló esszé. Vargha Kálmán, a Mándy életmű egyik legjobb ismerője, nemcsak teljes, – *A huszonegyedik utca* és a *Vendégek a palackban* oldottabb lírai világától a groteszken és a valóságot sajátosan magukba építő abszurd novellákon át a keményebb humánus sugárzó apa-fiú világ ciklusaiig terjedő – pályaképet ad prózájáról, hanem megfaji a filmszerű Mándy-metaforák, a tájba, az utcákba transzponálódott időélmények képsorainak titkát is. (*Magvető*, 1973.)

CZÉRE BÉLA

Fazekas László:

SZIKLAÖSVÉNY

Belső zsidóbadtság után talált magára új könyve tanúsága szerint Fazekas László. De ez nem a fiatalkori ocsúdás, az önfeledt eszmélés ideje már, sokkal inkább a keleti bölcsesség ízeivel megtalált szókimondásé. Talán nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy sokat próbált, sokszor elkésett nemzedék képviselője. Kivánczik ide névsor is: Kormos István, Rába György, Lator László, János István, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes neve jelzi leginkább az utat és a kihagyásokat is. Bizonyos szempontból találó Fazekas László új verseskötetének címe, hiszen többen jártak ezen a sziklaösvényen.

A kor és lehetőség adott, de az utak mégis másként formálják az arcvonásokat. De azért csaknem valamennyien a csendeket kezdték hordani, Fazekas Lászlónál is e csend-rejtekekből látszanak elő a versek. Nem az önfeledtség sorai, hiszen az értelem figyelő tekintete mögöttük érődik:

Kivetik újra a hálót
a zöldeskék vizekre.
Vesd ki te is logikádat,
villan a kis halak teste.
(*Szepezdi este*)

Így lesz sajátos a csendélet, mert a „kis halak” a sokszori töprengés játéka. S hogy miféle játék ez? Felel rá az *Aki játszik* című vers: „Ne hunyjad szemet / mi idelátszik / mutatja azt / mi odatúl / mozdulj egyet / aki játszik / formát cserélni / megtanul”. A költőnek a kényszerpályán már-már ki kell számíttania többszöri születésének lehetőségét: „A végezt számolom. / A végetelent majd / éjjel megálmodom.” Amikor ezt olvassuk, kő gurul, szikla csendül össze, ahogy ezen az úton illik, még akkor is, ha ez a visszatérés ösvénye.

Fazekas László első könyve, *A megvallott gyerekkor*, költői életrajz-próza 1965-ben jelent meg. A késés jól észrevehető, különösen akkor, ha megemlítjük, hogy az 1924-es születésű költőnek 1942-től rendszeresen megjelentek versei a különböző folyóiratokban s maga is szerkesztőségben dolgozott a Válasz-nál. Így aztán az 1967-ben megjelent Éjféle nap című verseskötete rögtön válogatott gyűjtemény volt, harminc év verseiből. Csakhogy közben mégiscsak kimaradt egy kis életnyi idő. Milyen hát a visszatérés a csend, a magányosság ösvényéről? Bár Fazekas László az utóbbi években folyóiratokban és napilapokban is tett közzé verseket, az útkeresés eredményét mégis új könyve jelzi igazán. Előlegezhető summázásunk szerint, megpróbálja utolérni az időt, magát, másokét. Megpróbálja utolérni a kort, a mindennapokat, bár ugyanakkor sok tekintetben el is hagyta! „Nem az a mester aki tud / szikla és tenger mestere / tőlük azt is megtudhatod / ki vagy – merre vezet az út”. A kényszerű befelé fordulásnak természetesen megteremtődtek az elhagyhatatlan csigaházai.

Sehol a földön föld alatt
vizekben és vizek alatt
egekben és egek alatt
napokban és napokon túl
ködökben és ködökön túl
a görbe teret végigjárva
és visszatérve önmagába –
sehol nem talál semmit a jámbor
csak amit ismer önmagából

(*Kezdetektől*)

Mindinkább a kevés szó, de a pontoság, a törvénytmondás készletű versírásra, így világlik ki ellentmondásosan, inkább talán dialektikusan, az a sajátos törvény, amikor líra logika kíván lenni: „A szó nem az / csak befalaz / tévedés a fogalom / rád dobált téglahalom / görnyedve a súly alatt / mégis találd meg magad / röppenj ki némán alóla / ne szólj egy szót se róla” – olvashatjuk *Súly alatt* című versében. Röviden azt mondhatnánk, hogy Fazekas László megtalálta a fanyar derűt. Még az olyan versekben is, mint az *Ősöm éjszakája*, *Az idő lovai*, bár a lélek kamaszos gesztussal áll elénk, a hangvétel már a felelős férfikoré.

Mi az tehát, amit a visszatérés nyújtott? Talán a szelídítő harmónia, amely megadja legtöbb versének egyensúlyát, amelyre viszont néha, mintha túlságosan is vigyázna s olykor a forma fogantatja a verset, nem a varázsló mámor. Az elvesztett időt nem lehet formai pirulákkal pótolni, el kell fogadnia, hogy az út a magányosságból visszafelé is sziklaösvényen vezet, de ahova majd kijut, az már nem az ifjúkori táj! De hiszen ezt tudja is, jó példa erre új könyvének egyik legszebb verse:

Majd csak a nyárfákkal,
hegyháti mohákkal
beszélem meg itt lenn,
hogy a hosszú útra,
feneketlen kútba
mit kellene vinnem . . .
(*A kútnál*)

A tartalommal harmóniát alkotó borító Kass János munkája. A könyvet a Szépirodalmi Könyvkiadó adta ki.

KISS DÉNES

Hárs László:

FELLEBBEZÉS ÍTÉLETÉRT

Meglepő, kérdésekre ingerlő lehet az a tény, hogy Hárs László 1973-ban bocsátotta útjára felszabadulás utáni első verseskötetét; több mint három évtizednyi távolságra az ezt megelőzőtől. Hárs költői pályája a 30-as évek fordulóján indul; első versei az *Újságban*, később a *Népszavában* és a *Szo-*

cializmusban látnak napvilágot. 1933-ban jelenik meg első kötete (*Születtem Budapesten*) – ezt követi 1937-ben a *Keress egy másik csillagot*, majd 1941-ben *Az elsüllyedt városban*. S egészen mostanáig lényegében ez az utolsó jelentős dátuma költészetének; lírája, ezt követően, leszámítva a főlzababulást követő egy-két évet, tartós válságba kerül: az ötvenes években hangja teljesen elnémul, s 56 után is inkább prózai művekkel jelentkezik . . .

A *Fellebbezés ítéletért* rendkívüli őszinteséggel tárja elénk e költői pálya válságának emberi-művészi okait. A kötet anyagát negyven év terméséből válogatta a költő – összegező szándékkal s azzal a nyílt törekvéssel, hogy nehéz vallomástételét az olvasó ítéletére bízza.

Az első ciklus, a „Kifoszt a világ” valójában a főlzababulás előtt megjelent köteteknek anyagából ad válogatást. Érdekes megfigyelni e versek sajátos érzelmi-szemléleti kettősségét: döntő részt harcos, baloldali költészet ez, mely kérlelhetetlen hitellességgel örökíti meg a harmincas évek Magyarországnak társadalmi ellentmondásait, emberi nyomorúságát – ám föllelhetők benne a tétovaság, a rezignáció motívumai is. Mellbevágóan tömör, éles képet rajzol e nyomort és kint árasztó valóságról (*Hajnaltól-hajnalig*); erős hittel vallja, hogy e valóság közepette „ember csak az / kit tűzgyomru kohóknak fénye / edzett sok éven át keményre / s ki végül felkel, nem remeg / és önmagát teremti meg” (Ember csak az). A háború mind iszonyúbb rémképeit is túlszárnyalja a béke és a szabadság eljövételébe vetett bizakodása, a forradalmi költészet erejének és küldetésének biztos tudata (*Halálíg vagy diadalig; Nem halhatok meg*). Ez az aktív magatartás a ciklus más darabjaiban a befelé fordulás állapotrajzába vált át. A költő, aki a *Halálíg vagy diadalig* című versében oly magávalragadó hittel énekli a béke eljövételét – másutt arról panaszkodik, hogy nem találja helyét a világban (*Születtem Budapestben*). Szimbolikus versében, a *Tőpreng a tájban* a mozdulatlanság, a csönd, a tetszhalál gondolatával barátkozik; majd fájdalmas bizonyossággal inti önmagát: „Hiába minden, mégse lelsz te társra / magad vagy ég és föld között” (*Magány*). S noha a kor valósága, a börtön (első verseskötetéért – izgatás címén – három hónapi fegyházra ítélik), a szeretve-tisztelt példa, József Attila tra-

gikus halála, a bombák szerkezetének mind erősebben hallatszó ketyegése *szubjektíve* hitelesítik világlátásának, hangjának e komorabb tónusait, mégis: Hárs egyéniségének, költői alkatának olyan szélsőséges motívumaira lelünk itt, amelyek a későbbiek során – a megváltozott történelmi korban – is jellemzőek lesznek magatartására, s meghatározólag hatnak emberi-művészi pályája további alakulására. Már itt felrémlik a valóság elől önmagába zárkozó, a történelmi-társadalmi változásokban elsősorban „önmagát őrző” személyiség attitűdje, amely azután a költői szó elhalásához vezet.

A fölszabadulást lobogó lelkesedéssel köszönti (*Hazám; Áprilisi szél*). Föltűnő azonban, hogy a második ciklus („Elevenen-holtan” – 1945–57) harmadik verse, a *Jelen s jövő között* már egy bizonytalan, hitében megrendült lélekállapotról tudósít. S a költemények egymásutánja arról győz meg, hogy Hárs László mind érzékenyebben reagál az ötvenes évek valóságát eltorzító, dogmatikus szemléletére (*Saját; 1950*); elszigeteltnek, társalannak érzi magát, egyre erőteljesebbül szól éneke: „Így hagytál engem el, te vers / így hagytalak el lassan / mint ki a valódi helyett / nem hihet a hamisban / de retteg számbavenni azt / hogy körötte mi is van” (*Hogy elhagytál*). Inkább a hallgatást választja, de nem próbálja az „üres éneket” (*A hallgatásról*); nem viszi rá a lélek, hogy „szél iránt” hajoljon, hogy „megmátsa magát” (*Elevenen-holtan*). Látnivaló, hogy a költő, a társadalmi, művészi lét cselekvő formáiról lemondva, egy morálisan „veretezett”, passzív állapotba vonul vissza; nem vállalja a maga körül tapasztalt valóságot, s hogy önmagát megőrizhesse, más módot nem tud: „leteszi lantját”. Természetesen hamis alternatíváról van itt szó. Egyrészt semmiféle – sem morális, sem pszichikai – „hivatkozás” nem igazolhat egy olyan magatartást, amely földadja a korral, a társadalommal való eleven kapcsolatát, amely „retteg számbavenni” az élet tényeit. De nem hitelesíthető ez a gesztus legfőképp azért, mert Hárs egyoldalú, igaztalan képet ad az ötvenes évekről.

A kötet harmadik ciklusa („Búcsú magamtól” – 1958–71) arról tudósít, hogy Hárs fölismeri: nagy árat fizetett, hogy *En-jét* „ápolva” távolmaradt a társadalmi küzdőtérrel, hogy nem *cselekvően* élte át történelmünk sorsfordító esztendeit. Egyre

bizonyosabban érzi, hogy mind emberi, mind művészi vonatkozásaiban „megcsalta” fiatal éveinek világmegváltó törekvéseit – hogy nem teljesítette küldetését. Kiméletlen őszinteség, az önmagával, lehetőségeivel és kudarcaival való szembenézés szándéka hatja át legújabb verseit. *Önéletrajz* című költeményében így summázza élete „teljesítményét”: „Világot akartam találni / s még magamat is elvesztettem” . . . „A mércét magasra emeltem / és végül átbújtam alatta”. Ítéletet követel – ám nem „látványosan”, nem „védekezésül”, hanem, hogy megújítsa önmagát, hogy költészete új erőre kapjon. S legfőképp azért bizhatunk e válságjelekkel terhes költői pálya fölfelé ívelésében, megújulásában, mert a kötet záróverseiben Hárs jelesül bizonyítja: megvan az akarat és ereje ahhoz, hogy ezt az ítéletet önmaga fogalmazza meg. Túl az öncsalásokon, az eltévelyedéseken, a kudarcokon, úgy tudja most már, hogy a költészet legfőbb hivatása: „a vég előtt egyetlen nappal / hadakozni szikár szavakkal / miközben készül a semmi” (*Ars poetica*). Mintha csak a „válalt magányosság” attitűdjével perelnének ezek a sorok – az aktív, a cselekvő költészet igazát hirdetve. (*Magvető, 1973.*)

MAJOROS JÓZSEF

CSILLAGOK ÉS SZÍVEK

(Mai szlovén költők antológiája)

A szlovén nép évszázadok óta itt él közvetlen szomszédságunkban. Ma Jugoszlávia egyik államalkotó délszláv nemzetisége. Irodalmukról, egyes ágazatainak fejlődéséről vagy éppen a szlovén líráról vajmi keveset tud szélesebb irodalmi közvéleményünk, bár az utóbbi években sok olyan hasznos kiadvány hagyta el a sajtót, amely valóban hézagpótló, mert a szlovén irodalmi életéről, irodalmuk nagy alkotóinak életművéről ad ismertetést, illetve a közvetlen élményszerű ismerkedés lehetőségét nyújtja a magyar olvasónak. Ennek a folyamatnak, az egyik szomszéd irodalom magyar nyelvű felfedezésének értékes darabja ez a verses antológia is.

Csuka Zoltán 52 szlovén költő alkotásait közli a kötetben, összesen több mint 180 lí-

rai költeményt vagy versrészletet. Úgy gondoljuk, hogy ilyen arányok mellett a költőknek ez a nagy száma nem kedvez a kiadvány hitelének és igényességének. Talán szerencsésebb lett volna fele annyi költő felvonultatása az egyes szerzőktől több alkotással, mert így jónéhány olyan költő is szerepel a kötetben, akitől csupán egy vagy két verset ismerünk meg. Ennek következtében nehéz képet alkotni az egyes költőkről, hacsak nem támaszkodunk Csuka Zoltán jegyzeteire, aki igen gondosan és a jó informáltság szakértelmével ismerteti a költők pályafutását és főbb műveit.

Az antológia több nemzedék költőit vonultatja fel. Az idősebbek közül az egyik legjelentősebb szlovén lírikus, Oton Zsupancsics is, aki bár 1878-ban született, de utolsó verskötetét 1945-ben adta ki, és tevékenyen részt vett az államalapító munkálatokban is. Zsupancsics és a nemzedékéhez tartozó idősebb alkotók 1945 utáni publikációikban is hűek maradtak a 19. századi stílusirányzathoz, és a további fejlődéshez inkább hagyományokat adtak, de jelentősebb új alkotói eredményeket már alig tudtak elérni. (*Gradnik, Lili Novy, Golia* stb.)

Az első világháború éveinek és a két világháború közötti korszaknak költői nemzedékét az antológia szerkesztője – hasonló szlovén antológiák szerkesztési elveire hivatkozva – a 20. századi avantgarde irányzataihoz való kapcsolódásában mutatja be. Ezeknél a költőknél megerősödik a szlovén lírának egy érdekes – úgy tűnik, nemzeti jellegű – sajátossága, a „látomás”-szerűen felsorakoztatott, intellektualizáló gondolati költészet, amely azonban az expresszionizmusból még nem annyira a formai vívmányokat ülteti át szlovén talajra, hanem inkább a pesszimista életélmény, az elidegenedés, a gyakran emlegetett „halálsejtelelem” keserű élményeit. Olyan világ ez, amelyet a kötet címadó verse, a sokoldalú irodalmár, nyelvész és erős lírai töltetű *Bozso Vodusek* „Csillagok és szívek” című verse így érzékeltet:

„Csillagokat hívsz te, kérve
csillagpodást sebeidnek,
mind a szív hordozza égve,
nem gyógyulhat s menekedhet.”

És bár *Vodusek*, aki szintén a „látomás” lírai csapásain halad, írtózik a földkerekség „elűszkösödve” felrémlő képétől,

ugyanennek a nemzedéknek egy másik tagja, *Udovics Garcia Lorca* szlovén fordítója, „Erdei idill” című versében a háborúban elesett „holt katona” tetemének rothadását írja le Baudelaire-i színekkel. A korszak verseiből még sok hasonló sötét ábrázolást idézhetnénk. Ezek közül *Matej Bor* versét említjük, amelynek címe: „Átkelt a vándor az atomkoron”. Az alcíme a jellegzetes „Látomás” szó. És amit a költő az emberiség atomkorában lát, az a teljes pusztulás és reménytelenség.

A második világháború korszakának nemzedékét aránylag igen sok költő képviseli a kötetben. Ez logikus is, hiszen a „mai” szlovén líra antológiájáról van szó. Ha egyéni véleményt kellene most mondanom, bizonyos, hogy a legtöbb szép verset ennek a nemzedéknek a versei között találtam. Így például *Ada Skerl* „Bledi preludium”, *Polde Oblak* „A magány szimfóniája”, *Peter Levec* „Mélység fölött” című versei vagy *Iván Minatti* egész sor költeménye. Bár az is igaz, hogy a szlovén líra legerősebb, legegységibb alkotásai a korszak legfiatalabb, a 20-as évek derekán született költőinek a tolla alól kerültek ki. (*Kraker, Pavček* és a már említett költők.)

Ez a nemzedék, amely a második világháború korszakának élményeiről ír, a szlovén lírában tovább fejleszti a 20. századi avantgarde vívmányait. Azonban itt már nemcsak a pesszimista életérzés jelenik meg, mint tartalmi lényeg, hanem ez a költészet rendkívüli módon gazdagodott formai eszközeiben is. Garcia Lorca és Jeszenyin hatása keveredik itt sok más költői irányzattal. Helyenként halljuk az „ezer éve” szenvedő nép felszabadulásának újabb gondjait, és jellegzetes, hogy az inferno megéneklése végül is a legtöbb szlovén költőből a humanizmus olyan szép vallo-másait hívja elő, mint az 1929-ben született *Blanko Hofman* „Kocsi” című verse, amelyben a modern ember gépkocsi-imádatáról és családi érzéseinek elsatnyulásáról van szó megrondító konkrét helyzetrajzzal.

A legfiatalabb nemzedék tagja *Jozse Olaj* – aki magyarból fordít költői műveket szlovénre – igen erőteljes tehetség, a gondolati líra képviselője. Az ismertebbek közül ígéretes *Pisk, Kramberger, Cundrics* lírája, viszont az abszurd felé hajlik *Salamun* és *Grafenauer*. A kezdő költők közül tetszett *Adriane Skunca* és *Vladimir Gajsek* között

verse. (Kár, hogy az antológia csupán egyetlen versüket közölte!)

A kötet egésze igen tanulságos, érdekes olvasmány. Bizonyoság arra, hogy szlovén szomszédaink igen erőteljesen és frissen reagáltak a 20. század évtizedeiben az európai líra fejlődésére, és jól tudták hasznosítani a saját javukra annak tartalmi és formai vívmányait. Valóban európai líra ez! Amit hiányolhatunk: a különleges szlovén élet és társadalom több „ujjlenyomata”, mint amit a kötetben kapunk. Azonban nehez megítélni, hogy vajon ez a hiányosság a szlovén líra alkatából következik, vagy pedig a szerkesztés egyoldalúságából.

Az antológia fordítói mai irodalmi életünk rangos műfordítói gárdájának tagjai és néhány vajdasági magyar műfordító. A versek mintegy negyed részét az antológia szerkesztője, Csuka Zoltán fordította, igen színvonalasan és vitathatatlan műfordítói erényekkel. (*Európa Könyvkiadó, 1973.*)

BELLYEI LÁSZLÓ

Tüskés Tibor:

NYÁR, ERDŐ, KAKUKK

Tüskés Tibor könyve szép könyv, a szónak abban a tiszta és zavartalan értelmében, ahogy egyre kevésbé használjuk, nincs szüksége fokozásra, s szinte észrevétlenül avatja titkába az olvasót. Ha irodalmi elődeit keressük, Sterne és Kodolányi neve jut eszünkbe, az Érzelmes utazás szentimentalizmusa és a Baranyai utazás komorsága nélkül. Tüskés nem azért indul az ismert és mégis ismeretlen Baranyába, mint hajdani angol elődje, Yorick, hogy alkalma legyen megghatódni, de nem is vádol, mint közvetlen elődje s egy kicsit ihletője is, Kodolányi, aki egy itt idézett könyvajánlásában „munkája folytatóját” látta és remélte Tüskés Tiborban. A Nyár, erdő, kakukk szerzője ott folytatja, ahol Kodolányi kezdte – hogy az idézetnél maradjunk –, mert ez a folytatás tulajdonképpen újrakezdés, hisz „Baranya neve a változatosság, az utazás, a vándorlás fogalmával tapadt össze”, s „Baranya változatos tája ma is utazásra, „járásra” csábítja az embert”. Tüskés enged a csábításnak, melyben egyformán ott

van a táj vonzása és szíve vonzalma. Tüskés a rendhagyó utazó, aki nem idegen világrészeket keresi a csodát, mert tudja, hogy a csoda ott van előtte, csak meg kell látnia, s le kell hajolnia érte. Elindul hát Baranyába, mely „nemcsak egy vármegye, hanem egy tájegység is”, s számos „kistájat” fog egybe, túl a közigazgatási határok praktizmusán.

Mi adja egy táj szépségét? – kérdezi az utas már az első oldalakon. S így felel rá: „Az, hogy emberarcú. Az izsotriai hegyek közelebb vannak a felhőkhöz. A tengerpart a végtelen távolsággal csábít. A nagyváros az élmények zuhatagával, változatosságával ejt rabul. Itt otthon érzem magam. A táj magán viseli az emberi kéz, a munka nyomait.”

Ebben a néhány sorban benne van az utazás programja is, s a táj, amit munka és szorgalom szelidített meg s tett emberivé, mindig felel a hívó hangra. Persze Tüskés tud kérdezeni is, s mint igazi utazó, nem üres kézzel vág az országotaknak, így mondhatnánk, ismeretét – és szeretetét – szembesíti a valósággal. Mert a táj nemcsak erdő és szántó, folyó és hegy, történelem is, mely folyton életre kelti olvasmányélményeit. Zselic Takáts Gyula versét idézi, Dunaszekcső Csorba Győzöt, Siklós Vörösmartyt, a Dráva melléki táj Jókait. S közben meglevenedik a természet, ezüstös boglárka, lőnyelvű csodabogyó, illatos hunyor, bakszarvú lepkeszag illata száll, megismerjük a tömjénre emlékeztető kálmost, a borzas sást, s itt vannak a madarak is, kis kócsagfióka nyújtogatja nyakát a kecskefűz ágai között, aztán selyemgém, szürkegém, bakcsó, dobosgém, azaz bölömbika, törpegém, s ismét egy kiskócsag, amely „szárnyával távoli tájakat ír az égre. Hátán viszi félelmeinket, gondjainkat”.

S közben emberek villannak föl a könyv lapjain, maiak s azok is, akiket e táj nevelt, mindenekelőtt Kodolányi János, akinek legszebb lapjait szentelte Tüskés Tibor, Kiss Géza, az Ormánság tudósa, akiről manapság méltatlanul kevés szó esik, s Fülep Lajos, aki több mint két évtizeden át élt Zengővárkonyban. Kaposvár Rippel-Rónait idézi, mert Tüskés figyelméből a szomszédoknak is jut, a Sárköznek is, ahol Fodor András verse kíséri, s Bonyhádnak, „amelynek nincs se hőforrása, se híres műemléke, se táji szépsége, melyet nem tartanak számon

az idegenforgalmi prospektusok és a hétvégi kirándulók”.

Mégis, a Nyár, erdő, kakukk nem leltár, táj és történelem pontos és oktató számbavétele. Mert mindent beleng az a tiszta szeretet, amivel írója mindenhez közeledik. Útikönyv? Az is, mert nagyon sok mindent elmond, megmagyaráz a tájról és embereiről, de sokkal inkább vallomás: így látta Baranyát, múltját és jelenét napjaink utasa, aki tiszta szívvel és okos reménységgel vágott neki az ismert és szeretett vidéknek.

A külsőre is szép, ízléses kiállítású könyvet a Baranya megyei Tanács adta ki.

CSÁNYI LÁSZLÓ

HÁROM IFJÚSÁGI REGÉNY

Dániel Anna: *Hiányzik Szecső*,
Gyurkovics Tibor: *Üveggolyó*,
Mészöly Miklós: *Fekete gólya*

Valószínű, hogy a világon az egyik legnehezebb dolog kamaszoknak kamaszokról igazán jó könyvet írni. Nemcsak azért, mert ez a korosztály kritikus, finnyás és „hőbörgő”, hanem inkább azért, mert ízlésük kialakulatlan, igényük viszont ellentmondást nem tűrő, érzelem és érzélgősség, jó és rossz úgy kavargat bennük, hogy felnőtt legyen a talpán, aki kiismeri magát ebben a változó és érzékeny világban. A legkézenfekvőbb a pedagógusi megközelítés, de a kamasz talán erre a legkényesebb. Aki tehát vállalja, hogy „kiszolgálja” az átlagkamasz irodalmi igényeit, veszélyes feladatra vállalkozik. Egy fiatal – hacsak nem az istenek eledelén nőtt fel – valószínűleg nem dob félre egyetlen olyan, irodalmilag értéktelen könyvet sem, ami éppen neki, az ő általa tapasztalt és ismert világról és éppen ma íródott. Ha ugyanez a könyv harminc évvel korábban keletkezett, legfeljebb leplezetlen ásitozást válthat ki.

Nilván ebben rejlik az ifjúsági irodalommal foglalkozók, kritikusok, írók és könyvkiadók örök gondja: óriási az igény és ezt az óriási igényt magas színvonalon szinte lehetetlen kielégíteni.

A Móra Kiadó három, nemrég megjelent ifjúsági kötetét elolvasva, csaknem illusztratív erővel jelentkezik ez a dilemma. A három kiválasztott könyv közül az egyik –

Dániel Anna: *Hiányzik Szecső* – a fiatalság napi igényének kielégítésére készült, Gyurkovics Tibor: *Üveggolyó*-ja minden külső igénytől függetlenül, az író belső világának kényszeréből született, s egyszersmind a maga törvényei alapján, ha tetszik az ifjú olvasónak, ha nem. A harmadik kötet – Mészöly Miklós: *Fekete gólya* – valahol a két véglet között helyezkedik el, az az „árucikk”, amire oly nagy az igény, de irodalmi eszközökkel megírva.

Ha az ember nem tizenéves, nem foglalkozik az ifjúsági irodalommal a napi gyakorlat szintjén, valamilyen tudathasadásos állapotba kerül, ha elolvas nagy hirtelen három ifjúsági kötetet. Még emlékszik rá, hogyan falt fel minden betűt, hacsak egy kicsit is rá vonatkozott, bármilyen történetet, csak történet legyen, csak érdekes legyen. Bizonyára ugyanígy van a mai tizenévesekkel is, kell a történet, kell a kaland, kell a külsőségeiben is hozzájuk igazodó keret – és mégis, hogyan szürkül-fakul el ez a szempont a valódi irodalom pusztá közelségétől...

Vitathatatlan, hogy Gyurkovics Tibornak, a költőnek ez a könyve, ami nem regény, inkább novellák, tárcák, mesék, röpke emlékfoslányok megtervezett gyűjteménye, „költői mű”. Múlt és jelen, gyógyíthatatlan szomorúság és gyermeki humor vegyül benne. Sehol egyetlen cseppnyi pedagógia, ami papírizúvá tehetné a teljes életnek ezeket a szeleteit. Az író mint gyerek és az író mint apa tökéletesen felolvad az általános érvényűvé vált megjelenítésben, a gyermekben ott vannak a felnőtt fájdalmai és komolysága, a felnőttben ott van a gyerek ártatlansága, játszani-vágyása, a csodákkal szembeni nyílt várakozása. Úgy szokták ezt mondani: az író tökéletesen ismeri a gyermeklelket. Ebben a fogalmazásban azonban mindig van valami bántó, leereszkedő, elkülönítő: mintha a gyermeklélek ilyen meg olyan szakmának a speciális vizsgálati tárgya lenne, nem pedig az emberiség egyik felének, a mindig változó, de mindig meglévő fiatalabbik felének elválaszthatatlan sajátja. Más szóval azt akarom mondani: nincsen olyan, hogy valaki jól ismeri a gyermeklelket, de nem ismeri a felnőtt-lelket; vagy ismeri mind a kettőt, vagy egyiket sem. Gyurkovics könyve ezért irodalom, ismeri a gyerek szorongásait és szavakkal elmondhatatlan rezdüléseit, apró örömeit és feneketlen fájdalmait, de ismeri

a felnőtt szorongásait és fájdalmait is, sőt, ismeri a kettőt együtt: tudja, milyen dráma rejtőzik az egymásratalálás szüntelen és mindig tökéletlen folyamatában. Az üveg-golyó, ami megéri, hogy kifosszák érte az embert, a kórházban a végtelen magánnyal ismerkedő kislány, Gumó tanár úr, a Ször-király és a többiek – örök ismerősei maradnak annak, aki a könyvet elolvassa. Akár gyerek, akár felnőtt.

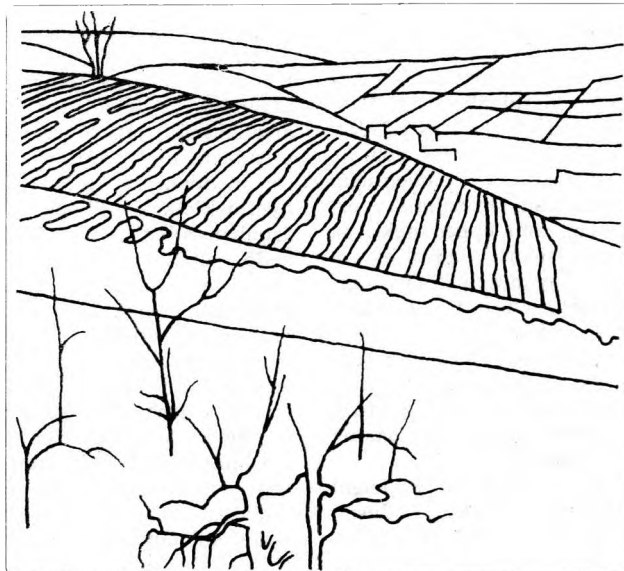
Mészöly Miklós regénye a Sirály Könyvek sorában jelent meg, immár második kiadás-ban. A „Fekete gólya” félig valóságos cél a történetben, a gyerekszereplők cseleke-deteit mozgató vágy, félig szimbólum. Egy titokzatos és boldog vakáció a regény té-mája, egy városi fiú, egy falusi fiú, egy furcsa kislány – nádasok, régi malmok, kü-lönleges, elesett emberek, árvíz, életveszély, kaland, erdők, madarak, sok-sok rejtelem. Emellett jó író írta, aki tud izgalmat kel-teni, hőseit jellegzetesnek ábrázolni. Egy jó ifjúsági regénynél talán megengedhető „kö-tőzködés”, ha megjegyzi az ember, hogy az író olykor engedményt tesz a műfaj sémái-nak, itt-ott megnyújtja, indokolatlanul bo-nyolítja a cselekményt, ismétli önmagát, vagy „túlmagyarázza” a dolgokat.

Dániel Anna regénye viszont a Csíkos könyvek sorozatban jelent meg, amelyet

elsősorban a serdülő lányok olvasmányá-nak szánnak. A regény hősei tizenhét éve-sek, gimnazisták. Az alaptörténet jó, a múlt kísértő árnyai, amelyeket a felnőttek a maguk kompromisszumra hajló módján megpróbálnak elfelejteni, miként jelenthet-nek lelki törést, erkölcsi konfliktust a fia-talok számára. A történet is, a szereplők is, az idő és a helyszín is rendkívül konk-rét, az egész regény mégis valami időtlen közegben lebeg, erkölcsi tanulságai álta-lánosak maradnak. Hogy ez miért van így – lehetséges, hogy a túlkonkretizálás viszi el a történetet a képes hetilapok morali-záló riportjai felé, de az is lehetséges, hogy a rutinos írói megoldás hiányosságainak számlájára írható, hogy bár a szarvasagan-csoktól a smarniig nagyon sokmindennek kellene kitörőlhetteen jellemzést adni a re-gény hőseiről, mégsem marad meg bennünk óráknál tovább egyiknek az arca sem.

Az ifjúsági irodalomban szinte kötelező érvénnyel alakult ki a szokás, hogy a köny-vek illusztrálva jelennek meg. Érdekes azonban például a fenti köteteknél megfi-gyelni, hogy a kísértő rajzok túlnyomó több-sége miként marad meg az illedelmes, sem-mitmondó illusztrációk szintjén.

HALLAMA ERZSÉBET

EMLÉKÜNNEPSÉGET rendeztek november 21-én Pécsen, a Doktor Sándor Művelődési Központban Csokonai születésének 200. évfordulója alkalmából. Bertók László költő bevezetője után a Pécsi Nemzeti Színház művészei adtak műsort. Az emlékműsor keretében tartották meg a dr. Hajdu Imre által alapított versmondóverseny döntőjét.

*

November 23-án nyílt meg Pécsen, a Doktor Sándor Művelődési Központ klubjában MOLNÁR EDIT fotóművész „Nagy emberek portréi” c. kiállítása.

*

MŰELEMZŐ KOLLÉGIUM címen hat előadásból álló sorozat indul a pécsi Doktor Sándor Művelődési Központban a 20. század művészetéről. A sorozat programja a következő: A modern film nyelve, Király Jenő előadása (december 6.); A lebegő Atlasz – Garai Gábor drámájának elemzése. Bécsy Tamás (december 20.); Csontváry Kosztka Tivadar művésze. Németh Lajos (január 10.); Bevezetés Weöres Sándor művészetébe. Bata Imre (január 24.); A mai magyar zene. Kárpáti János (február 7.); A modern tánc nyelve. Vitányi Iván (február 14.).

*

SZOKOLAI ISTVÁN fotóiból nyílt kiállítás december 6-án Pécsen, a József Attila Művelődési Házban.

*

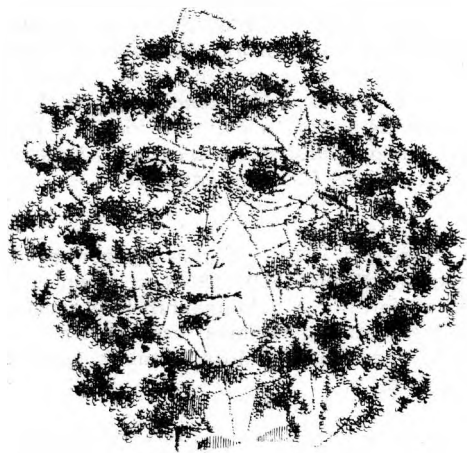
December 21-én mutatta be a Pécsi Nemzeti Színház SÁNDOR IVÁN: AZ ÁLDOZAT HEGYÉN c. új színművét.

*

A pécsi Műszaki Főiskolán november 4-én nyílt meg SZÁSZ JÁNOS fotóművész kamarakikiállítása.

*

KÖTETLENÜL címen fiatal írók antológiáját jelentette meg a Baranya és Szolnok megyei KISZÖV. Az antológia a pécsi Babits Mihály-kör és a szolnoki Gondolat-kör tagjainak verseit, novelláit és rajzeit tartalmazza.

KOLBE MIHÁLY festőművész alkotásaiból nyílt kiállítás november 30-án Pécsen, a Pécs m. Város Tanács Déryné utcai kiállítóhelyiségében. Megnyitót mondott Csorba Tivadar, Pécs m. Város Tanácsa művelődési osztályának vezetője, majd Martyn Ferenc méltatta Kolbe Mihály művészetét. (Képzőművészeti Lap: Kolbe Mihály: Fiúfej.)

*

CSOKONAI-NAPOKAT rendeztek Csurgón november 13-30-ig. A gazdag programban Csokonai könyv- és dokumentum-kiállítás, koszorúzási ünnepség, emlékestek, irodalmi színpadi műsorok, szavalóverseny és vetélkedők szerepeltek. A tudományos tanácskozáson Lengyel Dénes tartott előadást. Korreferátumot mondott Bertók László, dr. Boross Dezső, Pókos Ferenc, Takáts Gyula és Vargha Balázs.

*

A kaposvári Palmiro Togliatti Megyei Könyvtár és a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata kiállításon mutatta be MARTYN FERENC „Petőfi olvasása közben” c. grafikai sorozatát és a sorozatot tartalmazó képzőművészeti albumot. A december 3-i megnyitón Takács László, a Kiadó mb. igazgatója mondott beszédet, majd Jobba Gabi Petőfi-műsorát hallgatta meg a közönség.

November 22–23-án rendezték Győrött a II. KÖLTÉSZETI BIENNÁLÉT. A biennálé keretében megkoszorúzták Radnóti Miklós szobrát, felnőtt amatőr versmondó versenyt és író–olvasó találkozókat szerveztek. A záróünnepségen a biennálé fődíját Nagy László, költői díjait Bertók László és Kalász László kapták.

*

November 27-én szerkesztőségünkbe látogatott FRANZ FÜHMANN keletnémet író és műfordító. A dél-dunántúli írócsoporthoz és a szerkesztőség tagjaival beszélgetett a tervezett német nyelvű József Attila-kötet problémáiról.

*

BARTA LAJOS (1878–1964) Kossuth-díjas író és újságíró emléktábláját leplezte le december 7-én a MUOSZ Baranya megyi Csoportja Kistapolcán, az író szülőfalujában. Az ünnepségen Mitzki Ervin, a Dunántúli Napló főszerkesztője mondott beszédet.

A Baranya megyei Tanács JUBILEUMI ÜNNEPSÉGET rendezett 1973. december 11-én, folyóiratunk fennállásának 15. évfordulója alkalmából. Az ünnepségen Takács Gyula, a Megyei Tanács elnökhelyettese mondott beszédet, majd Tóth Gyula, a Művelődésügyi Minisztérium Irodalmi Osztályának vezetője felolvasta dr. Simó Jenő művelődésügyi miniszterhelyettes köszöntő levelét. A Magyar Írók Szövetsége nevében Fábrián Zoltán titkár méltatta a folyóirat munkáját. A jubileum alkalmából a Jelenkor munkatársai és szerkesztői közül nívódíjat kapott Arató Károly, Bárdosi Németh János, Bertha Bulcsu, Csorba Győző, Futaky Hajna, Pákolitz István, Szederkényi Ervin és Tüskés Tibor.

*

HARASZTI PÁL műveiből nyílt kiállítás Pécsen december 21-én, a festő munkásságának 35. évfordulója alkalmából. A megnyitón Papp Imre, Pécs megyei város Tanács V. B. elnökhelyettese mondott beszédet.